سفینهٔ غزل

باهتمام

سید ابوالقاسم انجوی شیرازی

با مقدمه ای از :

دکتر محسن هشترودی

(استاد دانشگاه)

از انتشارات :

بنگاه مطبوعاتی صفیعلیشاه

آبان ماه ۱۳۳۶

در این زمانه رفیقی که خالی از خلل است
صراحی می ناب و «سفینهٔ غزل» است
جریده رو که گذرگاه عافیت تنگ است
پیاله گیر که عمر عزیز بی بدل است
«حافظ»

چاپ اول این کتاب در آبان ماه ۱۳۳۶ درچاپخانهٔ کاویان بپایان رسید

در دوران آشفته‌ای که بسر میبریم سرگرمی مطالعه و تحقیق ، بهترین گریزگاه خاطری است که ممکنست دست دهد : اشتغال به کارهای تحقیقی و انتشار کتب و رسائل علمی و ادبی شایسته ترین و با ارزش ترین خدمتی است که صاحبان ذوق و استعداد را دلگرم و فارغ از دغدغه و تشویش میدارد : هرکسی که کم یا زیاد بقول شاعر با « صروف الدهر » عیارگیری شده باشد ارزش اینگونه گوشه‌گیری و عزلت را میداند : در دورانی که گذرگاه عافیت تنگ و چارهٔ صاحبنظران جریده روی است بهترین فراغتها همین گوشهٔ عزلت یا مصطبهٔ عزت است که اگر یادگاری نماند نام ادب و خدمت بی منت خواهد بود .

بدبختانه عدم تماس و بی توجهی بعضی از ناشران ، نام نیک مردمی را که از رسوائی و هرزه درائی گریزان و از یاوه سرائی و ژاژ خائی نگرانند با دشنامگوئی اهل غرض بهم میآمیزند و در خلال سطوری که صاحب غرضی برای هتک احترام مخالفان خویش ، ایشان را (راست یا دروغ) به بزهی مذهبی یا بگناهی متهم میسازد نام چند تن این حقیر از دعوی به تبری ذکر میشود و موجب ایجاد سوء تفاهمی میگردد که روح آنان از اینقبیل شائبه‌ها گریزان است : امیدواریم اهل نظر که خود باین قبیل داستانها واقفند بهمین اشارهٔ مختصر قناعت کنند و مطلب را دریابند که **العاقل یکفیه الاشاره .**

« دکتر محسن هشترودی »

تأثیر علوم در ادبیات و هنر

مایه هنر ، احساس هنرمند است و ازین جهت ذهنیّت هنر مسلّم بنظر میرسد بدینمعنی که هنر با عالم درونی هنرمند بیشتر ارتباط دارد تا بعالم خارج امّا احساس هنرمند ، احساس سادهٔ فرد عادی نیست و اندیشه ای باریک ، ژرف دقیق و عمیق با این احساس همراه است . این احساس خاص را کـه آورندهٔ هنر و زایندهٔ یك رشته مدرکات عمیق و دقیق است احساس هنری مینامیم

همراهی و همعنانی اندیشه و احساس ، برای هنرمند ، یك نوع منطق خاص ایجاد میکند که فعالیت هنری او را از سایر فعالیت هـای حیاتی وی ممتاز میسازد ؛ ازهمینجا میتوان دریافت که بحث هائی ازقبیل « هنر برای هنر » یا « هنر در خدمت اجتماع » و طبقه بندیهائی از قبیل سبکهای « رومانتیك » و « کلاسیك » و « سمبولیك » ناچه میزان اعتباری ودلخواه خواهد بود .

شك نیست که تکنیك خاص هر هنرمند بالاصاله از تکنیك دیگری ممتاز است چنانکه درتقلید آهنگهای موسیقی یا در کپی کردن تابلوهای

نقاشی یادر استقبال از اشعار ـ شبیه سازی کامل و تام ممکن نیست و بدین سبب اصل از بدل وغث از سمین و اصیل از تقلید شده کاملا تمیز داده میشود و راز این نکته در همان احساس خاص هنری است ، گیرم که رنگها و شکلها و آهنگها و صداها را یکسان دریابیم اما پیشاك احساس درونی ما و برخورد ما باعوامل خارج یکسان نیست . اندیشه‌ای که باتحریکات ابتدائی حواس ما همراه هست احساس های مختلف در ما برمی‌انگیزد و برحسب مقام ، هر یاك جلوه‌ای خاص دارد .

***

حیات آدمی از گهواره تا گور دستخوش یاك سلسله تحوّل و تبدیل است تن کودك روزبروز تواناتر و نیرومندتر میگردد و بموازات این تکامل ، اندیشه و حیات درونی او نیز تکامل می‌پذیرد . فضای محدود دوران کودکی که از محیط تنگ و دوجانب گهواره تجاوز نمیکرد کم کم با تکامل قوای جسمانی بفضائی بزرگتر مبدل میشود و دستیازی بنقاط دورتر امکان پذیر میگردد وطفل که درابتدا تنها بکناره ها و میله بندی های گهواره قدرت دستیازی داشت اندك اندك بدیوارهای اطاق و باخروج از آن بحدود خانه آشنا میگردد همچنین اندیشه بازبان بین آدمی و قدرت تصور وتخیل ، این فضای محدود را کم کم بفضای ممتد ارتباط میدهد و جهان او فراختر میگردد کوشش و کنشی که ذهن و عام صورت میگیرد قدرت دستیازی و امکان نقل و انتقال را بنقاط دوردست فضای ممتد ممکن میسازد و آدمی با کمك اتوموبیل و هواپیما و سفینه های جوّی بنقاط نادیده سفر میکند و بدینگونه فضای محدود او به فضای ممتد و منبسط

جهان هستی میگراید گوئی انسان تمام فضای عالم وجود را در آغوش میگیرد .

این تحوّل و تبدیل ، سیر تکاملی علم است و این فعالیت علمی کوشش انسان است برای پیوستن بفضای لایتناهی که فضای محصور هستی خویش را بفضای گسترده وممتدّ جهان نامحدود می‌پیوندد .

حیات آدمی ازلحظهٔ تولد تا آن مرگ لمحهٔ کوچکی ازابدیت است گوئی دراقیانوس عظیم ابدیت در آن کوچکی آدمی سرازموج بدر کرده لحظه‌ای چند بردامن امواج میلغزد وناچاردرنقطهٔ دیگری سر بزیر موج میکند و در آغوش نامتناهی « ابد » پنهان میگردد اندیشهٔ جهان پیمای آدمی همچنانکه فضای محصور را بفضای گسترده مربوط می‌سازد میکوشد که دوران هستی محصورخویش را نیز بزمان گسترده متصل سازد . کوشش رنج افزائی که دراین راه بکارمیبرد فعالیت هنری اوست . اگر آفرینش هنری دردناک وجانکاه است از آنرواست که هنرمند بسرنوشت محتوم خویش آگاه میباشد . بهر سورو کند مرگ بی‌امان روبروی اودر انتظاراست لذا میتوان گفت که کوشش جهت مربوط ساختن زمان محدود حیات بابدیّت جستجوی زندگی پس ازمرگ است .

هنرخلاقه از آنرو دردناک است که تولید وتولد نوزاد دیگریست که پس ازمرگ هستی بخش خویش باید بزندگی مثالی یا خیالی اوادامه دهد . پیوستن زندگی کوتاه آدمی بزمان لایتناهی جستجوی ابدیت ازراه هنرزاینده است و خواه ناخواه فرجام این راه پیمائی وگام سپری و سر انجام این کوشش و کشش ، نیستی بی امان و مرگ بی‌بازگشت است

نقاشی یادر استقبال از اشعار ـ شبیه سازی کامل و تام ممکن نیست و بدین سبب اصل از بدل و غث از سمین و اصیل از تقلید شده کاملا تمیز داده میشود و راز این نکته در همان احساس خاص هنری است ، گیرم که رنگها و شکلها و آهنگها و صدا ها را یکسان دریابیم اما بیشك احساس درونی ما و برخورد ما باعوامل خارج یکسان نیست . اندیشه‌ای که باتحریکات ابتدائی حواس ما همراهست احساس های مختلف در ما برمی‌انگیزد و برحسب مقام ، هریك جلوه‌ای خاص دارد .

***

حیات آدمی از گهواره تا گوردستخوش یك سلسله تحوّل و تبدیل است . تن کودك روزبروز توانا تر و نیرومند ترمیگردد و بموازات این تکامل ، اندیشه و حیات درونی او نیز تکامل می‌پذیرد . فضای محصور دوران کودکی که از محیط تنگ و کوچك گهواره تجاوز نمیکرد کم کم با تکامل قوای جسمانی بفضائی بزرگتر مبدل میشود و دستیازی بنقاط دورتر امکان پذیرمیگردد وطفل که درابتدا تنها بکناره ها وچوب بندی های گهواره قدرت دستیازی داشت اندك اندك بدیوارهای اطاق و باخروج از آن بمحدودخانه آشنا میگردد همچنین اندیشهٔ باریك بین آدمی باقدرت تصور وتخیل ، این فضای محدود را کم کم بفضای ممتد ارتباط میدهد و جهان او فراختر میگردد. کوشش و کششی که درفن و علم صورت میگیرد قدرت دستیازی وامکان نقل وانتقال را بنقاط دوردست فضای ممتد ممکن میسازد و آدمی باکمك اتوموبیل و هواپیما و فشفشه های جوّی بنقاط نادیده سفر میکند و بدینگونه فضای محصور اولیه بفضای ممتد و منبسط

جهان هستی میگراید گوئی انسان تمام فضای عالم وجود را در آغوش میگیرد .

این تحوّل و تبدیل ، سیر تکاملی علم است و این فعالیت علمی کوشش انسان است برای پیوستن بفضای لایتناهی که فضای محصور هستی خویش را بفضای گسترده وممتدّ جهان نامحدود می‌پیوندد .

حیات آدمی از لحظهٔ تولد تا آنِ مرگ لمحهٔ کوچکی از ابدیت است گوئی دراقیانوس عظیم ابدیت در آن کوچکی آدمی سر ازموج بدر کرده لحظه‌ای چند بردامن امواج میلغزد وناچاردر نقطهٔ دیگری سر بزیر موج میکند و در آغوش نامتناهی « ابد » پنهان میگردد اندیشهٔ جهان پیمای آدمی همچنانکه فضای محصور را بفضای گسترده مربوط می‌سازد میکوشد که دوران هستی محصور خویش را نیز بزمان گسترده متصل سازد . کوشش رنج افزائی که دراین راه بکارمیبرد فعالیت هنری اوست . اگر آفرینش هنری دردناك وجانکاه است از آنرواست که هنرمند بسرنوشت محتوم خویش آگاه میباشد . بهرسورو کند مرگ بی‌امان روبروی ازدر انتظاراست لذا میتوان گفت که کوشش جهت مربوط ساختن زمان محدود حیات بابدیّت جستجوی زندگی پس ازمرگ است .

هنرخلاقه از آنرو دردناك است که تولید وتولد نوزاد دیگریست که پس ازمرگ هستی بخش خویش باید بزندگی مثالی یا خیالی اوادامه دهد . پیوستن زندگی کوتاه آدمی بزمان لایتناهی جستجوی ابدیت ازراه هنرزاینده است و خواه ناخواه فرجام این راه پیمائی وگام سپری و سر انجام این کوشش و کشش ، نیستی بی امان و مرگ بی‌بازگشت است

زندگی آدمی پایان می پذیرد و امّا هنر او جاودانه باقی میماند تنها یادگاریست که از دوران گذرندهٔ هستی او برجا میماند . گوئی اصل بقاء انرژی دراین مورد نیز صادق است . در صور گوناگونی که انرژی بخود می‌پذیرد ازپشت پردهٔ اصلی همچون پری روی نهفته‌ای هرلحظه بجلوه‌ای نونقاب برگرفته بصورتی دیگرچهره نما میگردد .

مایهٔ هنر احساس هنرمند است . احساسی که با سیر وقفه ناپذیر زمان بهم آمیخته . گوئی باگذشت مدام عمر در جدال است و میکوشد بهرقسم که باشد عمر کوتاه آدمی را جاویدان ساخته درآغوش ابدیت زمان پایدار سازد . موسیقی بهترین نمایندهٔ این کشش وکوشش است . آهنگهای گریزندهٔ آن نمایندهٔ آنات زودگذر زمان و توالی ناله‌های لرزنده اش نمودار پیوستگی لحظات پیاپی آنست در هر اثر هنری میتوان این کوشش هنرمند را دراعماق آن دریافت .

اکنون این سئوال پیش می‌آید که آیا بیان هنری هنرمند امری مستقل از تحوّل علمی عصراوست یا اینکه همراه تجدّد و تنوع عصر این امرنیز دستخوش تغییروتکامل است ؟

پیشرفت علوم وفنون واکتشافات واختراعات جدیدیکه در زمینه های گوناگون رخ میدهد حیات بشری و فعالیّت هنری او را جانی تازه می‌بخشد . فی‌المثل اگر کاروان نجد ، لیلی را هرلحظه دورمی‌ساخت و امید دیدار مجدّد را برای مجنون میکشت امروزه گر چه این فراق بوسیلهٔ راه آهن یا هواپیما سریعتر صورت میگیرد امّا دیدار مجدّد یا مراجعت لیلی بسرزمین وصال نیز تندتر وزود تر امکان پذیرمیگردد

وسائلی که فنون امروز دردسترس بشر گذاشته است هرروزی را بمیزان سالی بهره بخش می‌سازد . ازطرف دیگرفعالیتهای علمی واجتماعی چنان تکامل‌پذیرفته است که برای‌تن آسائی‌واهمال‌مجال‌وفرصتی‌باقی‌نگذاشته . هنرمند امروز نیزدرادراك هنری خویش دستخوش همین تحوّل و تبدیل است . اثرهنری اوباید جاندارتروجنبنده ترباشد . اگرهنرقرون وسطی را هنر استاتیك بنامیم هنر امروز را هنر دینامیك باید نامید . موسیقی کلاسیك جای‌خود را بموسیقی‌جدید داده است ، نقاشی کلاسیك بنقاشی سمبولیك وسوررئالیست تبدیل‌شده است . جهان متحوّل درکلیهٔ شئون زندگی تغییر کرده و هنر نیز به تبع این تجدّد ، نو شده است .

ادبیات و شعر درفاصله‌ای بین هنر پلاستیك و موسیقی (یا هنر جاندارزنده) قرار دارد . با ترکیب الفاظ (و نهفتن مضامین پنهان در آنها) ازهنرپلاستیك وباسیر اندیشه (ازمعنی‌ومفهوم هرلفظ بلفظ دیگر) ازموسیقی‌تقلیدکرده کمك میگیرد .

این‌نحوهٔ خاص بیان‌ادبی‌موجب میشود که آنرا ازرشته‌های‌دیگر هنر بکلی ممتاز ساخته درحوزهٔ احساس بلاواسطهٔ انسانی قراردهد . شعرقبل‌ازنثر بوجودآمده و بموازات رقت و تعالی احساس بشر تکامل یافته است . اوزان و اشکالی که دراستخوان‌بندی شعر بصورت « بحور عروضی » تجلّی مینماید وهم آهنگی الفاظ (تنالیته) که بصورت«قافیه» بروز میکند نتیجهٔ متشکل شدن احساس گوینده میباشد . گوئی مکثی که بین دومصرع میشود نشانهٔ جستجوی گوینده است تا اندیشهٔ خاص خودرا که همزمان احساس اوست منظم ومرتب کرده بصورت آراسته‌ای

جلوه‌گر سازد . در اینجا است که گوینده هرقدر تواناتر باشد و شعر هرقدر فصیح‌تر وهنرمندانه‌تر ادا شود چون مصراع اول بیان‌شدمضمون مصراع دوم بذهن شنونده نزدیک‌میشود. باتحولی که درعلم وهنرجدید پیش آمده است اندیشهٔ شاعر نیز شکل ابتدائی خودرا از دست داده و درتحت تأثیرافکار علمی‌جدید استخوان‌بندی دیگری یافته است من‌باب نمونه درشعر قدیم فی‌المثل غزل معروف حافظ : (چو بشنوی سخن‌اهل دل مگو که خطاست سخن شناس نئی دلبرا خطا اینجاست) بیان‌شاعر مبیّن تکوین اندیشهٔ او درتجلی فکری است که لفظ نارسا قادربادای آن نیست ، شاعر ناتوانی الفاظ را درمقابل وسعت اندیشهٔ خود وضعف آنهارا برای بیان احساس و تفکر وسیع خویش بخوبی درك کرده و از رفت معانی ذهنی خود آگاه شده وچون با مستمع سخن ناشناس روبرو میشود زبان‌بشکوه‌واعتراض‌می‌گشاید. دراین‌غزل مکثی که بین‌دومصرع صورت‌میگیردمستمع‌را آمادهٔ آن‌می‌سازد که درجستجوی «خطای‌خویش» عمق‌اندیشهٔ گوینده‌را دریابد. بی‌شبهه‌احساس‌هنری‌ای که‌درصدر مقال‌بآن اشاره‌شدخاصهٔ‌زندگی «دم» شاعراست وقتی‌شاعر‌ببیان‌احساس‌می‌پردازد غالباًاحساس ، تجدد وتازگی‌خودرا ازدست داده‌فی‌النهایه بصورت‌یادبودی درلوح ضمیر شاعر نقش بسته است وشاعر خود نیز بدین امر آگاه است که حس کم شدهٔ خود را از نو جان می‌بخشد وهمین امر ، احساس تازهٔ دیگریست که بااندیشهٔ « همان دم » توأم و همراه است . مکث بین دو مصرع انتظار مستمع‌را بصورت تفکرهنری شکل میدهد وعیناً همان کاری را که گوینده در بیان احساس ، انجام داده است ، شنونده در حین

استماع انجام میدهد . شاعر درهمان غزل میگوید :

نخفته ام بخیالی که می پزد دل من
خمارصدشبه‌دارم‌شرابخانه کجاست؟
چنین که صومعه آلوده شد بخون‌دلم
گرم بباده بشوئید‌حق بدست‌شماست

ادراك اندیشهٔ شاعر درهمین معنی است که خون دل خود را مایهٔ آلودگی صومعه دانسته و صومعه را نیز خود خراب آبادی بیش نمی‌پندارد و زدودن این آلودگی را جز بباده میسّر نمی‌بیند وتازه امیدوار نیست که این زدودن و پیراستن امکان پذیر باشد وحق را بدست دوست می‌سپارد و گمان میکند که همیشه دوست درهرچه همّت گماشت همان برحق است .

بیشك وقتی حافظ این غزل‌را سروده‌است احساس زودگذری که پیش از آفرینش شعر داشته در خاطرهٔ او نقش بسته بوده و هنگامیکه عزم سرودن این شعررا داشته تجدید آن خاطره ، خود نیز دردی تازه گردیده وچنین حس کرده که این « یاددرد » دردناکتر ازخود درداست وبمراتب جانسوزتر ازدرد نخستین است وبدین علتست که درمقطع‌غزل چنین میگوید :

ندای عشق تو دوشم در اندرون دادند
فضای سینهٔ حافظ هنوز پر ز صداست

جهان هنر ، جهان دردها ، یادها ، ناکامیها و امیدواریهاست . هر رنجی زخمه‌ایست که تارهای دل شاعررا بلرزه وناله درمیآورد ویاد هر

امید ازدست رفته‌ای (که با آن امید زندگی و حیات هنرمند جاندارتر وگواراتر میشد) مایهٔ اندیشهٔ هنری شاعر است شاعر میتواند بآزادی یك خنیاگر ناله کند. نالهٔ او بهر گوشی آشنا نیست. سرّ من از نالهٔ من دور نیست، لیك چشم وگوش را آن نور نیست «مولوی» درصورتیکه نالهٔ ارغنون نغمه‌پردازرا هرگوشی میتواند شنید. آنجاکه شاعر بادنیائی درد و رنج میگوید «سخن شناس نئی دلبرا» پیداست که غرض او از «سخن» کلمه ولفظ نیست بلکه وی اندیشه ومعنا ورنج ودرد واحساسی راکه در آن نهفته است اراده میکند ومیگوید اگر ترا آشنائی بدین درد پنهان نیست سخن من نارسا وگوش تو از شنیدن آن ناتواناست

روشنست که «قافیه» و «بحر» سدراه ومشکل عظیمی برای بیان هنرمندست واگرهنرمند اندیشه واحساس خودرا میتوانست درقالب نثر بیان کند بهتر اداء معنا میکرد ولی رمز آفرینش و وجه امتیاز شعر درهمین نکته است وشاعر تواناوهنرمند «بمعنی واقعی» آنست که با وجود همین حدود وقیود، بیان خود را ببهترین وزیباترین صورت اداکند بطوریکه غالبا شعر هنرمندی چون حافظ را اگر بخواهند بنثر برگردانند زیباتر ورساتر ازشعر وی نخواهد شد زیرا بیان معنای حیاتی حق شاعرست همچنانکه بیان کیفیات حیات حق زیست شناس است هر بیانی که در شعر بالاخص عنوان شود با کیفیات نفسانی وعواطف واحساسات انسانی سروکار دارد اما همه میدانیم که تبویب کتاب روانشناسی هنر نیست شاعر بی آنکه مثل زیست شناس به پدیدهٔ حیاتی آشنا باشد یا مثل روانشناس بکیفیت حدوث وتکوین احساسات بصیر باشد مستقیما با اندیشه واحساس خود آشناست وهمین مطلب روشن میکند که چرا بیان آن رنج جانگزای

[illegible] نامگذاری [illegible] زبان [illegible] اصالة پیچیده ومبهم است چه احساس و اندیشهٔ هنری [illegible] قصد و ارادهای کرده باشد [illegible] پیچیدهایرا بازبان روشنگر نثر نمیتوان بیان کرد [illegible] لایتغیّر [illegible] کشندهٔ احساس هنری واندیشهٔ هنری [illegible] این احساس واندیشه محتاج بیانیست که صاحب همان [illegible] باشد [illegible] بحر و قافیه سد راهی در برابر شاعر [illegible] چنانکه گفتست شاعر توانا آن کسی است که همین سدرا استخدام کرده [illegible] موانع راه بپرهیزد . اما ذات شعر روشنست که جز نظم است . گاه می‌بینیم که اندیشه‌ای در قالب نثر ادا شده لیکن در حقیقت [illegible] و سیواترین اشعار است :

[illegible] گویا باندازهٔ تای خستگی در [illegible] نتابد یاك مرغ با [illegible] دراین وقت ستاره [illegible] روی صورتم نفس [illegible] بانگ خروس ازدور بلندشد ..»

([illegible] صادق هدایت)

[illegible] که از شعر [illegible] ازجمله اشعار لطیف و [illegible] در آنست مؤید ادعای ما است که [illegible] مبهم وپیچیدهٔ خودرا نتوانسته نامگذاری [illegible] در کتاب خود میگوید شعرست [illegible] است [illegible] ازعوامل نظم یعنی عروض و قافیه [illegible] را ادا کند امّا بی‌شبهه

قدرت بیان هدایت را که واجد آن احساس و خلاق و موجد این بیان بوده‌است نخواهدداشت. شعر درهر دورهٔ‌هنری‌دستخوش همان‌تحوّلیست که گویندگان ، خواه ناخواه متحمل شده اند . شعر امروز از غزل و قصیده ممتاز وجدا است ، چه ، کار قصیده به نثر نویسانی واگذار شده که بهتر ازچکامه‌سرایان گذشته ادای تکلیف میکنند . وصف طبیعت در یك قصیدهٔ قرن چهارم وپنجم هرقدر رسا وگویا باشد بپای توصیفات و ترسیمات نثر نویسان ادبیات کنونی دنیا نمیرسد درکار غزل هم اگر جنبهٔ عرفانی اندیشهٔ گویندگان‌را از آن بگیریم یامضامین خاص امثال صائب‌را ازغزل‌جدا سازیم بامر کوچك توصیف صورت یار وقامت‌دلدار ودرزمان حاضر به‌رازو نیاز عاشقانهٔ‌جوانان نوخاسته ونوخط وخال منحصر میشود. گویندهٔ امروز گرفتار دنیائیست که‌هر روزه اورا بامشکل جدیدی‌روبرو میسازد درحالیکه شایدهزاران مشکل‌پیشین‌را حل کرده باشد احساس او درین دنیای آشفته ، تنها احساس «هستی» خود درجهان گسترده‌وجود نیست . بی‌شبهه گویندهٔ امروز نیز چون گویندگان پیشین وجود خود را باتمام ادراکات ودردهای خود در می‌یابد ولی در همین حال درد هـای دیگری‌را که زائیدهٔ اجتماع متحول امروزیست نیز حس میکند . فی ـ المثل عصر سعدی ، عصر آشفته‌ای بود وحملهٔ‌مغول بسیاری ازطومارهای مقرّرات زندگی‌را ازهم دریده وپاره کرده بود امّا یك‌چیز درتمام این احوال ثابت مانده بود وآن کیفیت بستگی وارتباط فرد بااجتماع بود. امروز هم مانند عصر سعدی ، عصر آشفته‌ایست بااین‌تفاوت که‌بی‌اعتمادی هم سربار آن شده است . وازآنجاکه بستگی و ارتباط فرد بااجتماع ،

دستخوش اندیشه‌های علمی واجتماعیست که آناً فآناً در تغییر و تکامل است این آشفتگی نوعی اضطراب فلسفی و پریشانی روحی و فکری می‌باشد نه‌ازقبیل « درهم افتادن جهان چون موی زنگی . »

اصل « عدم تعیّن »* در فیزیك جدید خواه ناخواه در اندیشهٔ محقق جامعه شناس‌اثر کرده است وهمچنانکه وضع الکترون یاپروتون و سایر اجزاء مشکلّ ماده ، تحت قانون معین و اصل « علیت » مندرج نمیشود فرددراجتماع نیزدستخوش‌همین عدم تعیّن است وهمچنانکه در Agrègat آگرگای مادّی ، بر خلاف الکترونهـا و پروتونها قوانین فیزیك کلاسیك واصل « علیت » حاکم است دراجتماعات نیزقوانین ثابت ولایتغیّر جاریست . در چنین احوالی هنرمند که در آرزوی ابدیت پای برجاست سکون و آرامشی که حاصل رنجها وکوششهای او باید باشد بدست نمیآورد لذا یکی از « تم » های شعر جدید آرزو و ترجّی است چنانکه در « نا آشنا پرست »** آهنگ ناشناسی که در دل شبهای تیره شاعر را بخود میخواند سرانجام خود شاعر را بصورت یك یاد بود ، یك ناله ویك تمنا بررخ روزگار، گرد وارمیپاشد :

« آوای کیست این که گرانبار و خسته گام
میخواندم بخویش و نمی ماند از خروش
آیا کسیست درپس این پردهٔ امید
یا بانك نیستی است که میآیدم بگوش »

---

* Le principe d' indetermination «

** اثرفریدون توللی

و سرانجام بدانجا میرسد که نا امیدانه میگوید

« لیکن دگر ازاین دل نا آشنا پرست   یادی بجز غبار   باقی نمانده
بر رُخ شاداب روزگار »

شاعر امروز ناکامیابی و عدم توفیق خود را بعلّت تعارضات اجتماعی نمی بیند بلکه همانطور که سرنوشت پروتون در فیزیک جدید ، دستخوش عدم تعیّن است او نیز زندگی فردی خود را دستخوش عدم تعیّن می بیند در حالیکه ناکامیهای او در حقیقت نتیجهٔ منطقی تعارضات و تضاد های اجتماعیست . درقطعهٔ « نالهای درسکوت » شاعر از « محبس زندگی » توان رهائی ندارد و برامید مرگ دل نمی بندد زیرا او را ازمرگ جدائی نیست و گذشت روز و شب را چنین تصویر میکند « مرگست ، مرگ تیرهٔ جانسوز ست   این زندگی که میگذرد آرام ـ این شامها که میکشندم تا صبح ـ وین بامها که میکشدم تا شام » و بالاخره بدین امید که « چشم سرنوشت » گشاده شود و نهفته را آشکار سازد همچنانکه با زشدن دریچهٔ شب ختام آشفتگیهاست تسلّی بیدلانهٔ خود را بنامهٔ فردا خود قرار میدهد : « جانم بلب رسید ، تنم فرسود ـ ای آسمان دریچهٔ شب واکن ای چشم سرنوشت هویدا شو ـ اورا که در عدمست پیدا کن . » درقطعهٔ « هراس »[2] نیز همین اصل مخفی بر اندیشه شاعر حاکمست و وحشت شاعر یا هراس او از آنچه می بیند نتیجهٔ ذات اندیشه و نحوهٔ برخورد او با پدیده است یعنی این « هراس » ناشی از ذات پدیدهٔ اجتماعی و وضع موجود حیات او و تلاشهای شاعر در حلّ معضلات زندگیست . گوئی سرنوشت

۱ ـ یادباد ...   ۲ ـ ... هراس

شاعردستخوش تقدیر و صدفه واتفاق است . این توجّه واعتقاد به قضا و قدرازیکطرف و افکار علمی جدید و مسلّمیات مادّی حیات از طرف دیگر برای شاعر یکنوع حسّ « نوجوئی » وتجدد درفرم شعر ایجادمیکند و همانطور کـه در ترس و هراس خویش یك لمحهٔ زود گذر ، دستخوش دغدغه واضطراب است وسپس بخویش بازمیآید شعر او نیزدرلحظهٔ بیان این اضطراب ، صورتی کوتاه و آهنگی فشرده تربخود میگیرد : میترسم ازسپید ، میترسم ازسیاه . . . درحالیکه مقدمهٔ این احساس ، درصورت شعری بلند تر و گسترده تر بیان شده :

میترسم از شتاب تو، ای شام زود رس
میترسم از درنگ تو ، ای صبح دیریاب
میترسم از درنگ
میترسم از شتاب
میترسم از نگاه فرو مرده درسکوت
میترسم از سکوت فروخفته درنگاه
میترسم از سکوت
میترسم از نگاه
میترسم از سپید
میترسم از سیاه

وبسی اتفاق می‌افتد که خود هنرمند وشاعر باین نکات متوجه نیست بلکه نفس امر(بدون اینکه خود متوجه باشد) براواستیلا می‌یابد این کوتاهی وبلندی مصرعها ، دراندیشهٔ اوپرورده شده ، بی آنکه خودمشعر

اشد برحسب مقام ومقال ، آهنگ وصورت وشکل میگیرد .

اکنون باید دید چه عاملی موجب این یأس روحی وتباهی شاعرست ؟ اعر امروز همچون عیسی صلیب خود را بدوش میکشد ومیداند که سر جام ازدرد جانکاه خود خلاصی ورهائی نخواهد داشت . چون خنجر زان صحنه های « غلامان روم » درورود به صحنه در پیشگاه « قیصر » لام « میرندگان » را عرضه میکند . این سلام اعلام پایان سرنوشت ردناك اوست . چنانکه باز هم دراین مقال اشاره شد هنر زائیدهٔ درد و نج است . اما نه درجستجوی علت درد ونه درتکاپوی علاج آن ، بلکه ر احساس مطلق ومجرّدی که ازاین درد جانکاه گریبانگیر هنرمندست نر زائیده میشود . غم درد آلودی که اگر بلافتهٔ شاعر « دود »ی میداشت هان جاودانه تیره وتار میگردید محیط را آلود و کدر هنر امروزی است. اعر بدون آنکه وظیفه‌ای عهده دار باشد پرچمدار روشن بینی محیط شفتهٔ خودست . هر قطعه‌ای که از قلم دردناك او میتراود ناله و نفرین اودانه‌ایست که بر سرنوشت تحمیلی انسان امروزی میفرستد و پیغام بنهاریست برای نسل آینده ـ درکوشش رنج افزائی که آدمی درحل عمّای حیات وتکاپوی کشف رمز زندگی بکار میبرد دانشمند بروظیفه شمن و آشنای خویش مصمم است و سرانجام این امر خطیر را با همکنان زافزون پیروزمندانه بپایان میبرد . لیکن هنرمند بدون آنکه بر وظیفهٔ دناك خود آگاه باشد گناه یك نسل را مانند پیمبران پیشین بجان ودل خرد . هر پیشرفتی که در علم وفن نصیب بشر میگردد همعنان آشفتگی دید درزندگی اجتماعی اوست تا کشفیات نوین فنون عالمگیر شود و

در دسترس همگان قرار گیرد . چه محرومیت ها و ناکامیهائی که افراد زیردست از زبردستان متحمّل میشوند ؛ ودراین رنج جانفرسا هنرمند تنها ناله گذاراین سرنوشت شوم است . دانشمندبی آنکه درهدف جستجو وتفرّس خودبه خرابیهاوبی نظمیها و بی عدالتیها ناظرباشد شاهدآشفتگی هائیست که تجسسات اوپیش میکشد ولی تحمّل کیفراین پریشانی برعهدهٔ هنرمند پاکباخته ایست که با دیدهٔ معصوم ونگران خود ناظراین احوال جانسوزست . ازاین روشاعرامروزمأیوس ودردمند وپیام آور ناکامیها ونومیدیهاست . توفیق هردانشمندی درفن خود همراه وهمعنان ناکامیابی هنرمند درزندگی جانفرسای اوست . اگر در قرن هیجدهم عکس العمل رمانتیسم در برابرسیانتیسم آن قرن نبود جهنّم موعود علمی زود تر از امروزدرزمین ایجاد میشد . روشنست که غایت آمال انسان از زندگی دسترسی به سعادت ونیکبختی و توفیق بتکامل روحانیست . ازروزی که سلطهٔ الهی از زمین برچیده شد و حکم ربّانی که بمهر و محبت جاری میشد اززمین برخاست ، غایت حیات درخود حیات جستجوشد و فلسفهٔ « اندیشه تابع حیات » سازگردید . پرچمداراین فکرینی نیچه باکتاب های معروف خود که در مبانی اخلاق تحقیق میکند رجحان اندیشه را براندیشهٔ دیگرباطل دانسته اصل نسبیّت را درجمیع شئون بشری جاری وحاکم میداند درچنین وضعی که ازیکسوسلطهٔ مذهب و از طرف دیگر غایات اخلاقی حکمای پیشین فنا ومحومیشوند آشفتگی و پریشانی بی حسابی که پیش میآید بزیان هنر و باعث فروپاشیدن علمست . از طرف دیگراستخدام علم وهنردرمنظورها و مقاصد سیاسی ، اصالت اندیشه را

ازین برده و هنر در استخدام سیاست ، راه کجی در پیش گرفته است . هنرمند اصیل در چنین وضعی با محیط خویش بیگانه وباجهان خود در جدال است . شك نیست که نالهٔ او نالهٔ شکوی و گفتهٔ او بیان عصیان و سرکشی است اگر حافظ از گناه صورت گرفته و ناخواسته سخن پیش میکشد : «گناه اگرچه نبود اختیارما حافظ تودرطریق ادب باش و گو گناه منست» شاعر امروز ازگناه انجام نگرفته‌ای که در لوح ضمیر او صورت بسته است سخن میراند وفی‌الجمله اگرنجاتی‌در آئین خداپرستی برای شاعر پیشین ممکن بود دست عصیان زدهٔ شاعر امروز که از دامان هرتوسلی‌فارغست بهیچ تکیه‌گاهی بند نیست ، ازدرگاه الهی رانده ودر بسیط زمین‌درمانده است . هنرمند امروزچون‌ازسرنوشت محتوم خویش آگاهست مأیوس و نومیدست . یأس او یأسی فلسفی و اندوه او اندوهی اخلاقیست .

پروفیل اپیستمولوژیك

اگر کیفیت تکوین اندیشه‌ای‌برای هنرمند آشکار و روشن بود ایجاد فن انتقاد و ارزیابی هنری ضرورت نمی‌یافت . مفاهیمی که برای اهل فن و اصطلاح‌روشن و آشکارست‌زمانی که دراستخدام هنرمند درآمد صورتی گنگ و مبهم گرفته مایهٔ اصلی بیان هنرمند را تشکیل میدهد . فی‌المثل ازلفظ « ماده » که دانشمند امروزی فیزیك ، امر مشخّص‌ومعلومی‌را مراد میکندشاعر ، مفهومی مبهم ودرهم آمیخته تجسّم مینماید (ازمادّهٔ ارسطوئی وتمام تحولاتی که ازایجاد علم‌شیمی ببعد پیدا شده است) روشنتر بگوئیم : هرکس از شنیدن‌کلمهٔ (ماده)

بمیزان اطلاعات خویش، مفهومی خاص و نزدیك بحدود کار وهنر خود درك میکند. در منطق ارسطوئی مادّه بنحوی بیان شده که بـا منطق جدید وفیزیك جدید متفاوتست. اگر مقیاس این آمیختگی ذهنی برای هر فرد مشخّص باشد قدرت خلاقهٔ هنری یاقدرت درّاکه هنری او مشخص وروشن خواهد بود.

جهانِ علم، جهانِ طرح‌پذیرفتهٔ ذهن آدمیست که هرچیزی بجای خود وهر پدیده‌ای در نحوهٔ پیدایش خویش مشخّص ومعین شده است و هرگاه امری جدید مورد نظر ومطالعهٔ دانشمند قرار گیرد باتجدید نظر درمعارف ومعلومات گذشته‌اش جای این امر را در ذهن خود معین وبستگی آنرا با امور دیگر مشخّص میسازد و طرح کلی آنرا میریزد. این جهان، جز با روش تحلیلی شناختنی نیست و همچنانکه میدانیم علم، ساختن و بوجود آوردنِ هر امر شناخته شده‌ایست در شرایط حدوث و ایجاد آن (اگرچه این ایجاد، نظری باشد). هرگاه فی‌المثل جمله‌ای از کتاب فیزیك یاروانشناسی را مطالعه کنیم یك یك الفاظ، معانی مشخّص ومفاهیم معینی دارند که جز بامعرفت باین معانی ومفاهیم، فهم مطالب کتاب، میسّر نخواهد بود. بعبارت دیگر: درك وفهم جهان از نظر علم، ادراك تحلیلی است، درحالیکه جهان هنر جهانیست که یکجا جلوه‌گر میشود. اجزای این جهان هویت مشخّصی در نظر هنرمند ندارند وادراك این جهان ادراك تألیفیست، یعنی فی المثل هرگاه، شعری از حافظ یاسعدی را بخوانیم مفهوم ومعنـای کلّی شعر موردنظر و مطالعه است. اجزاء یك شعر و کلمات آن بتنهائی معرّف ومبیّن مفهوم روشن

وخاصّی نیست . حس زیبا شناسی نیز که محصول فعالیت درونی حیات ما است جهان هستی‌را یکجاجلوه گرمیسازد ودراین جام جهان‌بین‌چهرهٔ ظاهری اشیاء بهر صورتی که جلوه گر شود نقشی فرعی برعهده دارد . لهیب جانسوز حیات درونی هنرمند ، جهان وجود را بصورتی دیگر عرضه میکند یعنی جز آنچه که درجهان علم جلوه گر میشود مثلا موجی که ازدل اقیانوس سر بدر کرده بردامن‌دریا میلغزد درجهان علم ازنظر مکانیك سیّالات ، مورد مطالعه قرار میگیرد و احیاناً در کشتی‌رانی یا سایر امور فنی ودریانوردی مورد تحقیق واستفاده‌واقع میشود اما همین موج دامنکش در دیدهٔ شاعر یا نقاش ، جهان دیگری جلوه گر میسازد که شرایط تکوین و ایجادآن مورد اهمیت وتوجه آنان نیست . آن یك باتحلیل «موج» که تحت تأثیر اوضاع واحوال جوّی وجزر ومد دریا و علل‌طبیعی دعینی بوجود آمده کیفیت حدوث آنرا مورد نظر قرارمیدهد ولی اینان جز نفس موج و آثار ذوقی‌ومظاهر لطیف و الوان گوناگون وحالت شاعرانه و هنرمندانهٔ آن برامر دیگری عنایت ندارند ـ عالم ، جلوهٔ خشك و بی روح موج وزیروبالا شدن کوههای آب را می‌بیند و هنرمند ناظر برقت ها وزیبائیهای این خودنمائی دریای‌بیکران است ـ عالم ازنظاره برامواج ، بیاد بحث‌های جامدعلمی وفرمولهای پرپیچ‌وخم کتب قطور می‌افتد لیکن هنرمند ، پیچ وخم زیبا وعشوه گر موجهارا می‌بیند ودریاد خاطرات رؤیاانگیز والهامات هنری‌آن محو میگردد . دراین شعر : « باز موج افتاد بردامان آب ـ عکس ماه ازجنبش قایق شکست ـ رشتهٔ ابریشمین نور را ـ دست موج از دامن قایق گسست »[*]

---

* گوینده : هاشم جاوید

وصفی از موج بکار رفته که فقط درخاطر آشفتهٔ شاعر جان گرفته وجلوه گر شده است ـ جلوه‌ای از یکشب که هنرمند بادلدار ، در جوار موج بسر برده‌است وبالفعل درجهان خارج دیگر وجود ندارد درحالیکه دانشمند جهان‌شناس را راهی بدین جهان نیست . احساسی که از خواندن این شعر برما دست میدهد احساسی کلّی وتألیفی است وموج نابود شده واصلی هیچ نقشی دراین احساس وادراك ندارد استعارات وتشبیهات واستخدام الفاظ هم درمعانی گشاده‌تری که شاعر قصد میکند زائیدهٔ همین احساس کلّی ویك‌جا است . البته چنین احساسی نمیتواند روشن و آشکار باشد واصالةً بایك نوع ابهام و پیچیدگی همراهست وناگزیر شاعر برای بیان مقصود به‌استعاره وتشبیه و کنایه وابهام وایهام نیاز پیدا میکند .

بی‌شبهه هرفنومن جدیدی که درعلم کشف میشود بنابر رویّهٔ دانشمندان بلفظ یاالفاظ جدیدی که معرّف آن باشد احتیاج پیدا میکنند واین لفظ صریح مشخص که برمعنا و مفهوم معینی وضع شده است چون در شعاع عمل شاعر وارد شود صورتی مبهم وپوشیده بخود میگیرد چه‌دریافت شاعر ازهستی، صورتی مبهم وشاید نارسا دارد . اگر پروفیل اپیستمو ـ لوژیك یك گویندهٔ معاصر را (که بامعدودی ازالفاظ علمی‌جدید و بسیاری الفاظ ترسلی زبان فارسی و مصطلحات قدیم آشناست) تشکیل دهیم میتوانیم مقیاس اطلاع و آگاهی‌اورا ازاین مفاهیم جدید ومیزان بستگی ویرا با اندیشه های کهن بدست آوریم . مسئلهٔ اساطیر وافسانه از همین جا بوجود میآید وخواه ناخواه درسیر تحوّلی که برای‌هنرمند پیش‌میآید یکنوع بازگشتی به‌مشترکات اندیشهٔ بشری روی میدهد .

تحول عرفیات

برای توضیح مقال از ذکر این نکته ناگزیریم که هرچیز که از آن به «سانس کُمّن» یاعرفیات عام تعبیر میشود نوعی از معرف و اطلاع بر امور و حوادثیست که بمرور زمان جزء معارف و دانستنیهای ما درمیآید مثل قانون جاذبهٔ نیوتن که قبل ازوضع آن، مورد تشکیك بعضی وتحقیق وتجسس بعضی دیگر ازدانشمندان بود لیکن پس ازسپری شدن زمانی چند جزء مسائل عادی وعقاید عامّه بشمار آمدوهمه میدانیم ومیگوئیم که تمام اجسام بعلت قوهٔ ثقل، ساقط میشوند و تمام اجرام سماوی بقدرت قوّهٔ جاذبه متحرّك کنند هر گوینده درعصرخودبایك سلسله ازاین عرفیات مواجه بوده و بابرخی از آنها بمعارضه و مبارزه برخاسته است. این نکته قابل توجهیست که اشعار بعضی ازشاعران که دست بدست میگردد وباعث شهرت ایشان میشودوقرنها پس ازمرگ آنان هنوززنده میماند ومورد اتّباع ونقل قول اشخاص وجزء آثار برجسته وزبدهٔ هنری قرار میگیرد فقط بسببهمین عصیانیست که برضدّ عرفیات کهنه وپوسیدهٔ زمان خود کرده‌اند و قطعاً تا زمانیکه این عرفیّات پوسیده رواج دارد نام آن گویندگان، زنده وآثار ایشان زبانزد خاص وعام خواهد بود. گمشده‌های حافظست که هنوز او را درنظر ما زنده وآثار اورا جاوید وجاندار نگهداشته است زیرا همین گمشدگی را بصورت «درد قرن» حس میکنیم. شاید یکی ازرموز بقای ملیت درهمین نکتهٔ باریك وامر دقیق است. افتخارات گذشتگان، مکتسبات آنان، عظمت داریوش و شهرت جهانگیر بوعلی سینا اگر افتخار ملی محسوب شود مایهٔ پیوستگی

وملیت ایرانیان نیست بلکه نالههای خیام ، حماسههای فردوسی ، سوز های حافظ ودردهای مولویست که ما را بهم پیوند میدهد . بهم بستگی رنج ودردو آمیختگی حرمانها وناکامیهاست که قومیرا بر گردهمفراهم آورده و چراغ راهنمای تکاپوی آنها در تجلّیات متوالی قرون است . افتخارات داریوش وشهرت بوعلی و شمشیرکشی های قدرتمندان این مرزوبوم ، همه بامرگ آنها بدیار یادبود ها سفری شدند اما رنج خیام ودرد حافظ وسوز مولوی وشور وهیجان وطنی فردوسی واشتیاق عطار بامرگ آنان از بین نرفته و ودیعهٔ پایداریست که بمیراث ، بما رسیده است وهرقدر زمان برمرگ آنان بگذرد پهنهٔ جهانرا بیشتر در تسخیر عظمت معنوی و بزرگی مقام خود در میآورند . برگشت به مشترکات اندیشهٔ بشری که قبلا اشاره شد همین نکته است . شاعر امروز نیز که پرچمداردفاع این عصیان جانبخش ونیرودهنده است بایدبرای نسل آینده میراثیواگذارد وبار امانتی که از گذشتگان دریافته بآیندگان تسلیم کند.

شکست مطلق های قرون وسطی

اشاره باین نکته ضروریست که احکام لایتغیّر ومطلقهٔقرون وسطائی درقرن ما ، درهم شکسته واعتبار خود را از دست دادهاند . انسان که گل سرسبد موجودات وغایت آفرینش بود بمقام یادگار حلقهٔ مفقوده تنزّل یافته وزمان و مکان اعتبار مطلقهٔ خود را از دست داده وبه تاروپود انساج کشش پذیر جهان نسبیت تبدیل شدهاند . عواطف عالیهٔ انسانی که از یکسو موجد اخلاق و از طرف دیگر خلاق هنر تلقی میشد بمقام گریزی ازرفولمانها وانعکاس حرمانهای آدمی تنزل

یافته وحکمت عالیهٔ سقراط واخلاق متعالیهٔ کانت باآنهمه طنطنه ودبدبه بعنوان ریا و دروغ و حس اثبات نفس وخود دوستی وحبّ ذات تعبیر شده است .

پس ازمطالعات بدیع داروین در «علم‌الحیات» یك سلسله آثار هنری بوجود آمد که در آن آثار ، انسان ازروی الگوی داروین باتمام اهواء واغراض و هواجس نفسانی وزشتی‌ها وزیبائیهای پنهان و آشکار ، جلوه‌گر شد ومضامین اساسی واصلی داستانها برتنازع بقا وبقای انسب دور زد وبدینترتیب معلوم گردید که آن انسان ملکوتی ولاهوتی تا چه حد گرفتار زندگی وهوا وهوسهای ناسوتی وزمینی خویشتن میباشد .

اینشتین بادرهم شکستن اعتبار علمی « مطلق‌بودن زمان ومکان» که باعث انقلاب عظیم درفیزیك جدید گردید در آثار هنری خصوصاً در سوررآلیسم چنان مؤثر شد که برخی نقاشان همزمان او ونویسندگانی ازقبیل ولز و چسترتن آثاری بوجود آوردند که فهم ودرك آنها بظاهر ازفهم تئوری‌خود اینشتین مشکلتر وپیچیده‌تر بنظر میرسد . تم ومضمون این آثار نیز براین مبنا بود که : زندگانی بالاصاله فاقد زیبائیست بلکه این آدمیست که با رنگ‌آمیزیهای دلاویز ، چهرهٔ کریه حیات‌را زیبا و فریبا میسازد .

با نظریهٔ جنسی فروید اعتبار مبانی اخلاقی که بصورت موهبت مطلقهٔ الهی تلقی‌میشدازدست‌رفت ونویسندگانی مانند زوایك‌واشنیتسلر وفرانتز ورفل آثاری ازخود باقی گذاشتند که درآنها قهرمانان‌داستان، اسیروملعبهٔ‌هواجس‌وامیال‌لایشعرخویشند بانظریهٔ «Relativisme» یا

نسبیت اخلاقی » نیچه Nietzsche که در جستجوی Surhome یا فوق‌بشر وانسان فوق‌العاده وبرتر ازمعمول ، تمام قوانین ومبانی اخلاقی را انکار وضعیف را برای بقا و کمال قوی ، تارسیدن بمرحلهٔ سوراًمی فدا و قربانی کرده است موجب پیدایش آثار هنری خاصّی گردیده که قهرمانان داستان درهمان‌حالیکه بزرگترین فداکاریهارا تحمل میکنند ازانجام هیچ نوع جنایتی روگردان نبوده وفقط حصول مقصود را هدف غائی‌دانسته‌اند ووصول آنرا بفحوای la Fin justifie les moyens جایزمیداناند. دوران «حکمدار» le prince یا «فرمانروا»ی ماکیاول‌از نو زنده‌شده وپیداست که استخدام یك چنین اندیشه‌ای دراغراض‌سیاسی وملی واثبات برتری نژاد موجب چه ویرانیها ونابسامانیهاخواهد گردید چنانکه افتاد ودیدیم وتنها نتیجه‌ای که از آن عاید گردید جنگ‌موحش وعالمگیر وننگ‌آلود دوم بود . درپایان این قسمت نکته‌ای‌راکه باید باخطوط درشت یادآوری کرد اینست : به‌هنرمندانی اشاره شدکه تحت تأثیر مسائل مختلف فلسفی وعلمی سابق‌الذکر آثاری بوجود آوردند که پیچیده ومعقّدبودیااز‌جهت‌تعقیب یك مکتب فلسفی، رنگی‌خاص‌داشت.

اما هرگز ، این هنرمندان « نخوانده ملا » یا « عالم لدنی » و هنرمند «خودرو» و«من‌عندی» نبودند بلکه واقعاً باندازهٔ‌استاد صاحب‌مکتب، درمکتبی که اثرهنری‌خودرابدان رنگ‌می‌آراستند صاحبنظر و صاحب اطلاع بودند . در این زمان که راقم سطور بتسوید این اوراق اشتغال دارد در جامعهٔ هنری ما یك بیماری بصورت بیماری واگیری رایج شده است و باید درصدد علاج آن برآمد . این بیماری ، عبارت است از بی اعتنائی به‌گنجینه های

کهن خودمان و تقلید کورکورانه و بیخبرانه از مبتذلات هنری دیگران ـ در حالیکه سابقه ندارد و شدنی هم نیست که یك فرد مستعد بدون تصفح اوراق زرین ادبیات چندین صدساله و توغل درآثارگذشتگان و تعلیم یافتن ازاستادی صاحبنظر بتواند اثری هنری ودرخور خلود و باقی ماندن بوجودآورد . خودآموزی امکان پذیرست لیکن خود تجربه‌ای محال ـ یك فرد مستعدهنگامی میتواند اثری ارزشمند خلق کند که ازتجربیات گرانبهای استاد توشهٔ کافی بردارد وبهرهٔ وافی بگیرد .

برسرسخن اصلی برگردیم : هنرمند معاصر درتحت تأثیر اوضاع واحوالی ، امثال آن انقلابات وبحرانها که‌فوقاً یاد شد چون کشتی‌سکان شکسته‌ای درگرداب اندیشهٔ نابسامان خویش سرگردان است فی‌المثل داستان «نفتی» چوبك یا « زنی که مردش را گم کرد » هدایت نمونه‌ای از اینقبیل آثارست که در سایه روشن اندیشهٔ مبهم وتاریك وطلب نفس پرسوناژ داستان سرگشتگی وحیرت فرد سرگشتهٔ اجتماع تحلیل شده است . باب معرفت النفس حیوانی از تحقیقات علمی جدیدست و برای مطالعهٔ « طبیعت حیوانی‌انسان » راهنمای مفیدیست ، این باب نیزموجد یك سلسله آثار از قبیل « سگ ولگرد » و « عنتری که لوطیش مرده بود » گردیده ونشان میدهد که اگر جنبه‌های متعالی‌حیات منظور نشود انسان همچنان اسیر طبیعت قهّار وبی‌امانست .

هدف ابهام در شعر

شعر نیز ازاندیشه‌های نو فلسفی وتعلیم و تربیت الهام گرفته ومشکل مسئلهٔ «اکتساب» و«توارث» را که هنوز بر دانشمندان هم کاملا روشن نیست به تحلیل کشیده است . درقطعهٔ « افکارپریشان»

(شده‌ام درهمه‌اشیا باریك ــ رفته‌تاسرحد اسرار وجود ــ چیست‌هستی؟
افقی بس تاریك ــ وندران نقطهٔ شکی مشهود ــ بجز آن نقطهٔ نورانی
شك ــ نیست دراین افق‌تیره فروغ ــ عشق بستم‌بحقایق یك یك ــ راست
گویم همه وهم است ودروغ »* . قبل ازهرچیز تنها امری که برشاعر ،
بی‌شك وبی‌شبهه بطور قطع ومسلم ظاهر میشود نفس « شك » است اما
نه شك‌فلسفی دکارت ، بلکه شکی که‌حاکی ازدغدغه وخلجان‌واضطراب
ودلهرهٔ شاعرست وجز این شك یعنی نفس اضطراب حیاتی ، کلیهٔ حقایق
بنظر شاعر ، اموری نسبی واعتباری میآید تابدانجاکه میگوید : «روح
من گر زنیاکان منست ـ ایخدا پس من بدبخت کدام ؟ ــ و گر این روح
وخرد زان منست ــ بستهٔ بند وراثت ز چه‌ام ؟ » و شاعر نمیداند که آیا
ملعبه‌و بازیچهٔ‌توارث‌است یامکتسبات‌وتجربیات‌وی حاکم مطلق‌زندگانی
اوست ؟ ــ اگر شاعر دیروز از آسمان الهام میگرفت یاوحی براو نازل
میشد ودرلحظات‌پریشانی ازفیض آسمانی مددمیگرفت ومشکل خودرا
بکمك او حل میکرد ، این فیض ازشاعر امروز منقطع شده ودستش از
دامان این توسل کوتاهست ودرشنزارحرمان ونا‌امیدی فرو رفته ازفرط
غفلت ، نشیدهٔ حیات میسراید وزندگی را عاشق‌وار می‌ستاید . این‌غفلت
اختیاری که خودآنرا خواسته موجب حل مشکل نیست بلکه‌وسیله‌ای
جهت نادیده‌گرفتن مشکل و انکار آنست یعنی در واقع یك نوع افیون
فکری است . روبرو شدن باصورت کریه ووحشتناك‌حیات برای‌هنرمند
بحدی دردناك است که بدست خود دیواری قطور ازنسیان میسازد ودر

* دیوان ملك‌الشعراء بهار ص ۶۸۱

وراء آن قرار میگیرد - این قرار وآرام تصنعی‌را روح هنرمند باالحاح والتماس تام وتمام پذیره میشود و بدینوسیله میخواهد خود را و محیط خودرا فراموش کندگوئی بدین فراموشی وخودبه‌نسیان سپردن نیازمند و محتاجست .

درقطعهٔ « پندارها » * شاعر ، « جهان سبکرفتار » را « بازار گرم هرزگی وخامی » پنداشته وهرچه راکه بر «گلبن شادی‌بخش» میشکفد پژمرده وافسرده‌می‌بیند ـ بر « دلخوتین » جز « شاخ فریب » و «خوشهٔ رؤیا » نمی‌روید و « ساحل مرادی » که « باز می‌بیند » «گرداب عشق » و « پهنهٔ دریای دلدادگی » است . سرانجام چشم شعله خیز دلدار ، شاعر را ازخواب « بیزاری » و « سرد مهری » بیدار میکند ودگرباره اورا بآتش میکشد . هنگامیکه شاعر ، مجموعهٔ ادراك ودریافت خود را باغفلت اختیاری «پندار»می‌پندارد بیشك فرجام‌قهری وطبیعی آن‌همین سوختن وگداختن درآتش است .

فرد واجتماع

بموازات پیشرفت علوم نظری ، اندیشهٔ موشکاف بشر مبانی اجتماع را به‌تحلیل وتجزیه کشیده و روابط وبستگیهای فردراباجتماع ، مورد تحقیق ومطالعه قرار داده باتحولات و انقلاباتی‌که در اندیشه های اجتماعی و سیاسی پیش آمده است تعارض‌فرد واجتماع بیش‌ازپیش قوت گرفته منجر بیکنوع هرج و مرج فکری و عصیان فرد در برابر اجتماع شده است . اندیویدوالیسم ادبی‌که از ژان ژاك روسو ببعد تا بدوران آندره ژید

---

* اثر فریدون توللی

تکامل یافته است براندیشهٔ هر نویسنده‌ای بنوعی تأثیر کرده وفرم داده که آثاری ازنوع داستانهای تصوری یاایماژینر بوجود آورده است که ازنظر تجزیه و تحلیل گنگ و ابهام موضوع ، بشعر معاصر نزدیك و از نظر تجزیه و تحلیل مبانی اخلاقی وروابط فرد و اجتماع به عصیان هنرمند تك رو و کناره گیر شبیه است .

زندگی قهرمان بوف کور درمحیطی میگذرد نیمه تاریك که زمان و مکان آن مشخص نیست . افراد داستان ، نیز هویت مشخصی ندارند وبرحسب مقال و به نسبت زمان ومکان باهم قابل اشتباهند . تضادی را که ازبرخورد فرد واجتماع پیدا میشود نویسنده بصورت عاملی مجرد وفارغ ازفرد واجتماع می‌انگارد ، گوئی این تضاد امری نسبی بین دوعامل فرد واجتماع نیست بلکه مانند این دوعامل ، خود عامل مستقل و مشخصی است. درغالب داستانهای کوتاه هدایت نیز بیك چنین امری که شبیه اندیشهٔ سامرست موآم دربارهٔ محیط وعشق میباشد برمیخوریم زندگی قهرمانان داستانها ازیکسو دستخوش محیط وازسوی دیگر گرفتار عامل هستی سوز وجانگزای عشق میباشد . در بوف کور ، قهرمان داستان ، عشق و دلدادگی خویش را درظلمت ابتدائی تکوین آن ، بانفرت وانزجار توأم می یابد گوئی برای توجیه وجود خود باین دلدادگی و آشفتگی احتیاج دارد و چون میداند احتیاج ، نوعی مسکنت و فقرست (با اینکه فقط ضمیر او براین احتیاج واقفست) در نظر او عشق ، بالذات توام بانفرت جلوه گر میشود . در داستان کوتاه «محلل» با یاد عشق گمشدهٔ دو قهرمان پیرمرد داستان که با هم تصادفاً برخورد می کنند یکنوع بستگی وهمدردی نزدیك ، میان آن دو ایجاد

میشود که دراینجا نیز دوستی و محبت ، همعنان نفرت تظاهر میکند و بالمآل میدانند که برای توجیه عشق و حیات خود ، هردو محتاج این نفرت ومحبت هستند . دراین قبیل آثار تضاد فرد و اجتماع نتیجهٔ مستقیم و منطقی تضاد درونی خود فردست چه اگرهم اجتماع برای معاونت ومعاضدت افراد تشکیل شده اساس آنان ناتوانی و احتیاج وفقر ومسکنت فرد درزندگی مجرد خویش است (بهداستان Lunatique باید توجه داشت) این تضاد بهرصورتی جلوه‌گر شود تعارض درونی فردست خواه درشعر بهار (افکار پریشان) خواه درنثر گویاتر ازشعر هدایت (بوف کور) خواه درآثار دیگری که اخیرا درتحت تأثیر این اندیشه منتشر شده است .

بهم ریختن سبکها

اینجا مطلبی پیش میآید که آیا تحلیل امر مجرد « تضاد » درجلوه های گوناگون خود بایك بیان هنرمندانهٔ یکنواخت و یکسان ادا خواهد شد یا اینکه بنابر کیفیت ادراك واحساس هنرمند موجب بروز تضاد دیگری خواهد بود ؟ بی شبهه چنانکه در صدر مقال اشاره شد بیان هنری هرهنرمندی خاص خود اوست واین مطلب موجب تنوع سبك و تجدد بیان هنری میشود . مقابلهٔ هنرمند امروز با مسائل فردی واجتماعی وعکس‌العمل او درمقابل آنها ، مانند هنرمندان قرون پیشین نیست رنجی که موجب ناله های حافظ یاشکوه های مسعودسعد میشد امروزبا تئوریهای جدید اجتماعی بصورت رنجی دیر پا واصیل در آمده بطوریکه خمیرهٔ وجود هنرمند با رنج و درد آمیخته شده . اگر مسعود سعددرقلعهٔ نای ، اسیر اندیشهٔ خود بود ومی‌پنداشت که با آزادی

اززندان احتمالا بآزادی « مطلق » واصل ومتصل میشود هنرمند امروز میداند که درهر افقی ، درهرمحیطی ودرهرسرزمینی اسیراندیشهٔ متناقض خویش است واراین تناقض گزیری نخواهد داشت . از این رو نالهٔ او یا سوزاوازنوع شکوهٔ مولویست : « از که بگریزیم ا زخود ؟ این محال » سبکهائی که هنرمندان برای بیان احساس وادراك هنری خویش انتخاب میکنند نیزدستخوش همین آشفتگی وبهم ریختگی است با اینکه گفتیم هر هنرمندی بیان خاصّ خود را دارد اما نمیتوان هنرمند امروز را به مکتبی خاص یا سبکی معیّن منتسب دانست مکتب ها وسبك ها درهم ریخته و گوئی هنری مجرّد ومنتزع « اونیورسل » بوجود آمده است . شاید بتوان گفت نوع تفکر بیشتری از هنرمندان فارسی زبان این زمان (بااینکه غالباً بهیچ زبان خارجی هم آشنا یامسلط نیستند) بانوع فکر هنرمندان اجنبی و خارجی نزدیکترست تا مثلا هنرمندان قرن پنجم یا ششم هجری ـ ارتباطات محیرالعقول وسریع السیر از یکسو و ترجمهٔ انواع آثارهنری گیتی واطلاع ازاخبارهنری سراسرجهان وبستگی های فرهنگی که بین ملل مختلف ایجاد شده از سوئی تقریباً حدود و ثغور ادبیات هرملت را (درچهاردیوار ادبیات قومی و ملی) درهم شکسته و طلیعهٔ پیدایش یکنوع ادبیات جهانی گردیده است . شك نیست که فرد امروزی با دماغ ارسطوها ، سقراط ها ، بوعلی سینا ها وکانت ها و . . . و . . . می‌اندیشد میراث کهنسال دورانهای گذشته در تکوین اندیشهٔ فرد امروزی قطعاً سهم بزرگی دارد و این میراث علمی و ادبی چون بذات میراثی جهانیست مولود آن نیزصبغه ورنگ جهانی دارد درنتیجه هنرمندان

هر اقلیم و هر محیطی در مشترکات اندیشهٔ بشری که اشاره شد شریک و سهیمند. بی شبهه هنرمند ایرانی صبغهٔ خاص بیان ملی خود را حفظ کرده اما در اندیشه وتفکر خود با دیگر هنرمندان شریك و سهیم است. این بهم ـ ریختن سبکها که در واقع نوعی خاص از تجلی همان تضادّ درونی فردست تم و مضمون اصلی دیگری در ادبیات تحلیلی جهانی بوجود آورده که مایهٔ بسیاری از داستانها و حتی تجزیه‌ها و تحلیل‌های اجتماعیست و این «تم»، «تم» تنهائی وعزلت ومنفرد ماندن بشرست دربوف کور همین تم یکی ازعناصر مشکلهٔ داستان است. درجهنم سوء تفاهم یا اصلا عدم تفاهمی که بین افراد است آدمی بناچار از همه جا بریده و باجبار در خلوت خویشتن تنهائی گزیده است. امیر خلوت نشینان ژرف اندیش گذشته حافظ، خود در غزلیات خویش این نکته را اساس رنج ودرد یعنی در واقع حس حیات وزندگانی میداند: چگونه طوف کنم در فضای عالم قدس ـ که درسراچهٔ ترکیب تخته‌بند تنم!.

دنیای سایه ها

سمبولیسم ادبی اگرچه بمعنای Correspondence بودلری تازه بنظر میرسد اما بمعنای اصلی کلمه، امری کهنه وشاید درتمام ادبیات جهانی با سابقه است و در مولوی وحافظ، نظائر بسیار و امثال فراوان دارد. سبکی که بدین نام معروفست امروزه در ادبیات جهانی نقشی مهم برعهده دارد اینطور بنظر میرسد که سمبولیسم بادنیای احلام و عالم سایه هائی که هنرمند در آن سیر میکند نزدیکی تام دارد. نویسندگان وشعرای معاصر بنابراصل کلی که اشاره شد بااحساس گنگ

ومبهم خود دردنیائی زندگی میکنند که از آن میتوان بدنیای سایه ها تعبیر کرد ضمناً در ادوار تاریخی غالب مسائل و مشکلاتی که مبتلا به متفکرین هرقوم بوده است بدلایل بیّن و آشکار نمیتوانست بصراحت و وضوح تمام موردبحث وتبیین قرار گیرد ناگزیر احتیاج به تمثیل واستعاره یاسمبل پیش میآمد ازطرف دیگر نوعی ازمسائل وجود داشت و هنوز هم موجود ست که بابیان و روش علمی قابل تحقیق و تطبیق و مداقه نبود و نیست . ناگزیر بصورت داستان یانوول موردتحقیق قرارمیگرفت یامیگیرد و هر کس برحسب حال و ذوق وبنا برعلم و اطلاع و بمیزان استعدادوهنرخوددر آن قلمفرسائی میکرد یامیکند این مطلب روشن میسازد که مخالفان رمان نویسی وتخطئه کنندگان داستانسرائی باین نکتهٔ باریك اجتماعی وعلمی واقف نبودند وعنایت نداشتند . باپیشرفت کنونی که در علوم رخ داده و خصوصاً روشن شدن این موضوع که برخی از مسائل اصالة پرو بابیلیست میباشد هنرمند امروز طرح ایـن مسائل وحل آنهارا بصورت طرح سابقین طرد میکند ودرنتیجه این قبیل امور را در جهانی که دنیای سایه ها بدان نام دادیم مورد توجه قرار میدهد مثلا در داستان (س . ك . ل . ل) * نویسنده ، جهان اندیشهٔ قهرمانان داستان را بصورت سایه‌ای ازجهان زندگانی آنان تصویر میکندگوئی زندگی قهرمانان درمحیط خود امری بکلی مستقل از ادراکات حسی و علمی آنانست . چنانکه جستجوی نیکبختی و سعادت ، کوششی فارغ از آنات حیات و دقایق اندیشه است . همچنین درنوول (تاریکخانه) نویسندهٔ مذکور ، جهان اندیشهٔ قهرمان را دنیائی ازسایه ها معرفی میکند و سرنوشت قهرمان دردنیای مبهم و

* صادق هدایت درکتاب « سایه روشن

مظلم زهدان پایان می‌پذیرد. درداستان (داود گوژپشت) نیز بنحوی دیگر تصویری ازهمین دنیای سایه‌ها بچشم میخورد که قابل دقت وامعان نظر ست. البته نحوهٔ زندگی و کیفیت تفکر این قهرمانان درعین حال انعکاسی ابر-آلود وسایه مانند از زندگی وسیر حیات خود نویسنده است . در شعر نیز چنانکه اشاره شد هدف ابهام باکمك همین جهان مجازی حاصل میشود درقطعهٔ « دیوارخیال »* هنرمند، جهان مجازی‌را که جهان‌احساس مبهم وگنگ خود میباشد با عوالم زندگی خویش تطبیق میکند :

بر پلاس پارهٔ امیال خویش — پنجه های اشتیاق آویختم
در امید گرم و ناپیدای خود — تلخی زهر صبوری ریختم

تا آنجاکه میگوید :

همچو طفلان درشتابی هولناك — دامن بازیچهٔ خود سوختم
گه بموج اشك درچشمان خویش — شعله های آرزو افروختم

. . . . . .

تادیار یار اگر بردیم رخت — بعدازاین دست دل و دامان بخت

واز همین گوینده قطعهٔ « ناشناس » نیز تصویر چنین جهانیست که درآخر، ناشناس ازچهرهٔ خودپرده برگرفته وغم تازه‌ای که بدیدن شاعر آمده چهره‌نمامیشود: « ای‌ناشناس همچو غم نورسیده‌ای ـ رنگ فریب ومکر برخسار خود مزن ـ هرچندنیستی زمن اما تو ازمنی ـ داغم بدل

---

* پروین دولت آبادی

زحسرت دیدار خود مزن. » وسپس بدنبال این خطاب چنین گوید: «تا بشکفد زخندهٔ می شب بروی من ـ ساغر بدست گیری و برسنگ افکنی ـ دستی بر آوری تو که شوری بپا کنی ـ بر تارهای خسته دلم چنگ میزنی» و آخرالامر ناشناس شناخته میشود: « بس کن تو آشنائی ای ناشناس و باز ـ ازداغ و درد جان منت زندگی دهند ـ میدانم ای تبه شده عمرم براه تو ـ وهم من وگمان منت نام مینهند » .

جهان آرزوها و آرمانها

تمنی و آرزوئی که در شعر جدید بچشم میخورد آرزوئی نیست که منظور هنرمند وصول بدان و بر آورده شدن آن باشد بلکه نفس این آرزو، آرمان وایدآل شاعرست. اگر شاعر گذشته چنین تمنی داشت که: « بشکند دستی که خم در گردن یاری نشد ـ کور به چشمی که لذت گیر دلداری نشد » یا: « دیده را فایده آنست که دلبر بیند ـ ور نبیند چه بود فایده بینائی را؟ » تمنی را بابر آمدن آرزوها و حصول آرمانها درمیآمیخت ودراین اندیشه وظیفه‌ای بر دیده ودل ودست و لب مقرر میداشت اما شاعر امروز تمنی خود را بی‌هیچ شائبه‌ای از حصول آرزو وبی‌هیچ تصوری ازوظیفه و فایده بیان میکند چنانکه در قطعه: « شادیها »[۱] هنرمند پس از بیان شادمانیهائی که تصور میکند آخرالامر آرزوئی راکه نفس‌الامر وواقع زیبائی محض درنظر هنرمندست همچون دانه های زیبای انار که هنگام پائیز از درون پرده‌هایش بیرون میریزد جلوه گر میسازد: « خوشا آن لب که بوسد دست یاری ـ به اشکی شوید

۱. دکتر لطفعلی صورتگر

انگشت نگاری » این بیت که فرجام شعر شاعر میباشد گوئی سرانجام وغایت تصور وپندار وتصویر آرزوها و آرمانهائیست که شاعر در مخیلهٔ خود مجسم کرده است و بقطعهٔ خود حسن ختامی مبهم باسایه روشنی زیبا بخشیده است.

دنیای مبهم سایه ها که بدان اشارت رفت

دیار شب و رؤیاها

شاعر امروز را بدیار شب و رؤیا ها رهبری میکند و شاعر خود را در پایان شبی می بیند که تاریکی مظلم درهم شکسته، لیکن هنوز صبح صادق طالع نشده و همانطور که هوای گرگ و میش سپیده‌دم سحری رؤیاانگیز وخیال‌پرورست، شاعر نیز درسایه روشن چنین بامدادپگاهی زندگی میکند و خیال لطیف او نیز رنگ نیم روشن و خاکستری آن لحظات را بخود میگیرد. تنها اضطرابی که دارد آنست که روشنی خیره کنندهٔ آفتاب طالع، سایه روشن خیال اورا درهم شکند و عالم تخیلی وی‌را درهم بریزد لذا اوآرزومندست که زمان دچار وقفه گردد وازسیر جبری باز ایستد تاپرده‌ای که ازغبار نازك وتیرگی لطیف برروی‌زندگی رنجبار وحیات‌غم آلودهٔ وی کشیده‌شده دریده‌نشودوازدیدار هیکل کریه و مهیب حقایق تلخ، آسوده خاطر بماند. چه حقایق تلخ و واقعیـات سهمگین زمان وی جز شکنجه های روحی و رنجهای لایزال برای او ره آوردی نیاورده است. هرقدر نسیم‌سحرگاهی ورنگ ملایم بامدادی باروح آزردهٔاو هم آهنگی‌وموافقت‌دارد آفتاب سوزان بیابان‌وحشتناك وسراب های خسته کنندهٔصحاری خشك سرزمین‌شاعر اورا رنجه‌میدارد

وجان وتن اورا معذّب ومقید میسازد. النهایه آنکه هنرمند این زمان از بلاتکلیفی وحرمان زندگی ونابسامانی که علامت بارز وخصیصهٔ ذاتی عصر اوست در تب وتاب است و در آرزوی ایجاد فراموشخانه‌ای جهت خود بدیار شب‌ورؤیاها پناه میبرد ومیل دارد عمر محنت‌زدهٔ او سراسر دراین موقع ومقام سپری گردد. در قطعهٔ «شب‌پرست»* این نکته‌روشن میشود:

چو شب با لشکر خود از سیاهی — بروز خیره سر آویزد از دور
نشاط وهم اندر کلبهٔ من — برافروزد چراغی روشن از نور

تا آنجا که گوید:

«برانگیزم ز هر کنجی خیالی — تودر آن جلوه‌گرچون‌چشمهٔ‌نور
حجاب شرم از رخ بر گرفته — ولی در اندهی پوشیده مستور
شب افروز منی ای وهم جانبخش — ز تو سر کن بگوش من فسانه
روان خسته‌ام از روز فرسود — خوشا شبهای وهم جاودانه

یا در قطعهٔ «از درون شب» *:

«خدا را آسمانا پرده بفکن — مرا از چشم اختر ها نهان کن
تنم در کورهٔ خورشید بگداز — مرا پاکیزه‌دل، پاکیزه‌جان کن
خدا را ماهتابا چهره بفروز — مرا در چشمهٔ خود شستشو ده
به اشك نامرادی آشنا ساز — ز اشك پارسائی آبرو ده

* نادر نادر پور

وسرانجام گوید :

« بکوب ای دست مرگ امشب درم را
که از من کس نمیگیرد سراغی
شب تاریك من بی روشنی ماند
تو ای چشم سیه بر کن چراغی

جهانی که درذهن ما مصوّر است وبه « هستی »
بازگشت به‌مشترکات تعبیر میکنیم از سه عامل یا عنصر اصلی تشکیل یافته که عبارتند ازماده (یاهیولا که جهان‌ممتلی از آنست) ومکان وزمان ـ هرپدیده یافنومنی‌هم
اندیشهٔ بشری

عبارتست از تحول ماده درچهارچوب مکان ودرسیر زمان معین‌ومعلوم ـ پس درعلوم مثبته سروکار ما ، پیوسته بااین سه عنصر یاعامل است یعنی دربارهٔ هرموضوع یامطلب علمی (مثلا درفیزیك) که بحث کنیم ناچار مراجعهٔ ما باین سه عنصر است یعنی بحث ما محاط است به‌ماده ومکان وزمان ـ در تفکر مطلق علمی (بدون تصور استفاده از ماده یا تصرف درآن) این سه عامل همانطور که بموازات هم درکار علم مؤثرند در عرض یکدیگر نیز قرار دارند وهیچیك بردیگری رجحان نداردلیکن دراکتشافات علمی واستفادهٔ عملی از آنها ـ عامل سوم یعنی زمان از دو عامل دیگر مجزّا وممتاز میشود زیرا زمان عاملیست که نه‌توقف می‌ـ پذیرد ونه تغییر وتصرّفی در آن میتوان کرد همانطور که زمان گذشته را نمیتوانیم بازگردانیم زمان‌حال‌را نیز نمیتوانیم متوقف سازیم یانادیده بگیریم . فی‌المثل کار مهندس‌برق یاساختمان باعالم فیزیك وعالم مکانیك

وعلم‌الحیل تفاوت دارد زیرا برای این دو ـ عامل اصلی عامل زمانست که نتیجهٔ منظور را در کمترین مدت بدست آورند و همینطور برای فیلسوف وهنرمند نیز عامل زمان با کیفیت نفسانی و اندیشهٔ درونی یا ادراك شخصی او همدوش است . بهتر بگوئیم مفهوم زمان درنظراوهمان حس مستقیم وادراك بلاواسطهٔ اوست ولی دراندیشهٔ مطلق عالم فیزیك، زمان اثر وضعی ندارد ـ او طرح یك قاعدهٔ علمی میکند بدون اینکه به نتیجهٔ آن درزمان معینی نظر داشته باشد . هرچه علوم وفنون بیشتر رو به‌تکامل برود طرح (Chéme) جهان هستی در نظر دانشمندکاملتر میشود و اما سلطه وفرمانروائی بی امان زمان یکسان‌میماند نه تکامل مییابد نه‌تجدد زیرا تکامل و تجدّد با سیر زمانی ملازمه دارد و نفس تکامل وتحول همان سیر زمان است لذا برای زمان‌تصور تکامل یاتجدّد سالبهٔ‌بانتفاء موضوع وعاری ازمعنی است حال اگر درزمینهٔ‌اندیشهٔ‌بشری تفکری یاامری بازمان ارتباط مستقیم داشت یا با او ملازم بود ازآن به مشترکات اندیشهٔ بشری تعبیر میکنیم . مثال ، سعدی گوید :

این‌همان چشمهٔ خورشید جهان‌افروزست

که همی تافت بر آرامگهِ عاد و ثمود

شاعر به‌تابش خورشید اندیشیده وپنداشته است که انوار آن با تلؤلؤ خاص‌خود سالهای سال است که میتابد منتهاقرنها پیش بر« آرامگه عاد وثمود » تابیده وامروزبر کالبد وکلبهٔ او میتابد درحالیکه‌این‌بیان ازنظر علمی صحیح نیست وما میدانیم که آفتاب تابنده بر عاد و ثمود یا آفتابی که بر آدمیان دوهزارسال پیش میتابیده با آفتاب امروز از نظر

کمیت یکسان نیست بلکه درطول این مدت خروارها خروار از وزن تکاثفی خورشید کاسته‌شده (هر ثانیه درحدود‌ده‌هزار خروار) وسرانجام روزی خواهد رسید که اثری از آثار «خورشید جهان‌افروز» ما باقی نخواهد ماند وباهمهٔ عظمت خود در کام عدم‌فرو خواهد رفت وبیك‌جرم بی‌نور وتاریك تبدیل خواهد یافت خلاصه آنکه درمطالب علمی، ما بمیراث علمی قدما نیازمند ومحتاجیم‌ودنبالهٔ همان مطالب‌را گرفته‌تعقیب میکنیم لیکن در «احساس» ازمتقدمین چیزی نمیگیریم زیرا در زمینهٔ «احساس» هرچه‌را که ارسطو وسعدی حس کرده‌اند ما نیز حس میکنیم بااین تفاوت که دربیان احساس،آنکه هنرمندست احساس خودراطوری بیان میکند که هرکس، درلحظه یالحظات آن احساس مشترك، بجای حسب‌حال‌خود کلام یااثر زیبا وهنرمندانهٔ هنرمندسلف یامعاصررابخاطر میگذراند :

بنشین بر لب جوی و گذر عمر ببین

کاین اشارت ز جهان گذران مارا بس

ما هم امروز هنگامیکه برلب جوی می‌نشینیم وعمر زودگذر و پرمحنت خود را بخاطر میآوریم ، درست اندیشهٔ حافظ در مخیلهٔ ما میگذرد لیکن چون بهترین بیان این احساس متعلق به‌حافظ‌است مانیز در آن «لمحه» و «آن» که چنین اندیشه یاتأثری بما استیلا مییابد طبعاً وخواه ناخواه قول حافظ وبیان دل‌انگیز اورا زمزمه میکنیم. مؤیداین معنی باز بیت دیگری ازهمین گویندهٔ جاودانی و هنرمند چیره دست و خداوند ذوق وحال است که میگوید :

یک نکته بیش نیست غم عشق واین عجب
کز هر زبان که میشنوم نـا مکرّرست

بنابراین آنجاکه لوح ضمیر ما از جهان خارج نقش میگیرد و در مشاهده هستیم یعنی راجع به غم ، عشق، اندوه ، اضطراب ، خوشی لذت ، و آنچه مربوط بهاحساس ماست میاندیشیم ـ اصالة باتمام انسان های هماحساس وهمدرد یکسان میاندیشیم ودر یك مسیر سیر میکنیم لذا همگی درنحوهٔ اندیشیدن مشترکیم و همینست که ما در این مقاله به « بازگشت بهمشترکات اندیشهٔ بشری » تعبیر کردهایم . بهمینعلت در صدر مقال گفتیم کوششی که هنرمندبرای پیوستن زمان محصور بهابدیت بکار میبرد فعالیت هنری اوست ومایهٔ هنر ، احساس هنرمند استبااین تفاوت که هنرمند معاصر ، دراحساس مشترکی که با هنرمند قدیم دارد بتناسب روز تصرف میکند یعنی در واقع بهاندیشههای مشترك خود بـا متقدمین خود بـاز میگردد لیکن ایناندیشهٔ مشترك را لباس امروزی میپوشاند منتها درهرحال باید لباسی که بر پیکر اندیشهٔ خود میپوشاند بقامت آن نارسا ونازیبا نباشد .

دریك بیت ازیك غزل فیلسوف ومتفکر معاصر، ابوالحسنفروغی این فکر بخوبی بارز و آشکاراست که هنرمند منظور غائی ازوجودخود را بیان همین حس وابراز این آرزو وتمنی میداند : « خارم ولی بیاد تو گل رویدم زطبع ـ این گل دهم بدستتو پس خاك ره شوم » تمنیشاعر گوئی چنانست که پس از شکفتن گلهای درد و احساس و رنج و تأثر ، زندگی او بپایان رسد وباز بخاك سرد وتیرهای که از آن برخاسته است

بازگردد وزمان محصور حیات خود را به‌ابدیت بپیوندد . درآثار غالب گویندگان معاصر ، این برگشت‌به‌مشترکات اندیشهٔ‌بشری بارز و آشکار است وحتی ازنظر سبك وفرم شعرنیز باین بازگشت‌برمیخوریم داستان شمع وپروانه ، گل و بلبل ، قد سرو ، ابروی کمان وامثال اینها که از قول‌گویندگان گذشته تشبیه واستعاره‌ای بیش نبود امروز بصورت‌افسانه (Mythe) در ادبیات فارسی باقی مانده است‌وگویندگان‌امروزمانند پیشینیان‌حدیث گل‌وبلبل وداستان‌شمع‌وپروانه‌را بصورت تشبیه‌واستعاره بکار نمیبرند بلکه بصورت تمثیل و افسانه مورد استفاده قرار میدهند فی‌المثل درقطعهٔ «سایه‌ها» :

آن سایهٔ بنفشهٔ رسته بطرف جوی
موی سیاه دلبر دور جوانی است
وان سایه های نرگس فتان نیم باز
چشمان نیم مست شب کامرانی است
آن سایهٔ بلند ز سرو سهی بباغ
یادی ز قد و قامت معشوق رفته است
وان سایه های مظلم مخفی بگوشه‌ها
افسانهٔ زمانِ ز خاطر نهفته است

باآنکه تشبیه قامت بسرو وگیسو به‌بنفشه یاچشم به‌نرگس‌بکار رفته است ولی گوئی چنان است که دراندیشهٔ گوینده افسانه‌ای از قامت سرو ، وچشم نرگس ، وگیسوی بنفشه وجود دارد . یا در قطعهٔ « شعلهٔ کبود » [۱] :

۱ـ اثر فریدون توللی

در چشمت ای امید چه شبها که تا بصبح
مانده است خیره دیدهٔ شب زنده‌دار من
وز آسمان روشن آن چشم پر فروغ
خورشید ها دمیده بشبهای تار من

آسمان روشن چشم پر فروغ دلدار که در شبهای تار گوینده خورشیدها می‌تاباند همچون داستان وتمثیلی بکاررفته است نه بصورت تشبیهی ساده و معمول‌به شعرای گذشته ـ این بازگشت به مشترکات اندیشه‌ها طلیعهٔ پیدایش ادبیات جدید جهانیست که‌در تمام کشورهای جهان باوسائل ارتباط علمی وهنری که از طرف یونسکو تعمیم می‌یابد نوید امیدبخش حسن تفاهم وآشنائی بیشتری بین ملل جهانست وهمانطور که متفکر ژرف‌بین ابوالحسن‌فروغی (که عمری‌را صرف روشن‌ساختن مباحث غامض فلسفی‌فرموده) درباب فلسفهٔ‌ایران‌پس‌ازاسلام‌معتقدست که فلاسفهٔ این سرزمین مکاتب مختلف فلسفی‌را تألیف والتقاط کرده‌اند وهمانا این توفیق بسبب قدمت تاریخی اصول فلسفی‌ایست که ازقدیم‌الایام درایران وجود داشته است واین تألیف والتقاط را تنها و منحصراً وظیفهٔ فلاسفهٔ این مرزوبوم میشمارد وایشان‌را ازتمام همکاران خود در عالم الیق واحق واولی میداند نگارنده نیز بحکم قدمت و کهن بودن گنجینهٔ غنی و پربرکت ادبیات فارسی امیدوار است ادبا و هنرمندان کشور باستانی ما بامطالعات مداوم درفن خود کوشش کنند دراین قرن واسطهٔ الفت والتقاط ادبیات وهنر ایران باجهان آزاد ومترقی بشوند ـ

درزمینهٔ شعر این کوشش دامنه‌دار، کهنسال و باسابقه‌است* وشعر پارسی دربسیاری دقایق ازاشعار دیگر گویندگان جهان متأثر شده است وتحولی که در آن رخ داده از دیرزمانی مورد توجه گویندگان بوده است امـا درسایر رشته های هنر ادبی ازقبیل رمان و داستانهای کوتاه و خصوصاً تآتر این تحول یااصلا شروع نشده ویااگر شروع‌شده‌باشد بکندی‌پیش رفته است واگر ازتآترهای تاریخی یا کمدی های معمول وبازاری و رو حوضی صرفنظر شود تا آنجائی که‌نویسنده مطلع است جز «آخرین‌سفر سندباد» از «پژوهنده» که در مجلهٔ سخن منتشر شده است تآتری که مانند تآترهای‌جدید جهان ناظر بردرام‌های درونی انسان بوده‌واستادانه تنظیم شده باشد نوشته نشده‌است . اساس وپایهٔ‌هنر نو خصوصاً درادبیات وشعر ، استخدام سبکهـای جدید والتقاط وتألیف روش‌های تازهٔ‌ادبی‌در شعر وزبان پارسی است والا تقلید کور کورانه ازادبیات ملل دیگر بی توجه بشیوهٔ بیان ادبی زبان پارسی یاوه‌سرائی‌وژاژخائی محسوب‌میشود وبی آنکه ارزش‌هنری داشته‌باشد بتخریب وفساد زبان وابتذال وبازاری کردن هنر وادب میگراید وچنین هرج و مرج و بی پروائی و هذیان و سرسام‌را نمیتوان هنر نامید .

☆☆☆

راقم سطور ازتسوید این اوراق فراغت مییافت که توسط دوست ارجمندم آقای‌انجوی شیرازی ازانتشار« سفینهٔ‌غزل » مطلع‌شدوخواستند

---

* تجدد درشعر فارسی معاصر ازمرحوم علامه دهخدا و ایرج میرزاجلال ـ الممالک وامثال ایشان شروع شده ودر انجمن ادبی دانشکده (که شادروان ملک‌ـ الشعرای بهار مؤسس آن بود) قوت گرفته تابدین ایام رسیده است

که مقدمه‌ای بر آن بنویسم ، بتقریبی چنین روا دید که همین گفتار بعنوان مقدمه درسر آغاز سفینه آورده شود که ضمناً خواننده با انس و آشنائی بمباحث هنری، وجوه اشتراك وجنبه‌های افتراق غزلهای گویندگان معاصر را باپیشینیان برمعیار مقایسه دریابد واشعار منتخب را بامحك تجدد و نوپردازی بسنجد .

قسمت عمدهٔ کتاب حاضر برگزیدهٔ اشعار وزبدهٔ آثار جمعی کثیر ازغزلسرایان مشهور قرن اخیرایران است که خریدار آن ازبدست کردن کتابخانه‌ای عظیم وفراهم آوردن دواوین متعدّد شعرای این قرن میتواند بی نیاز شد ودرضمن تصفّح آن بعلت شیوهٔ خاصی که در تنظیم آن بکار رفته است درهرصفحه غزلهائی با سبکهای متنوع از گویندگان مختلف بچشم میخورد که خود مایهٔ حظّ فراوان معنوی است و خواننده را بگلستانی میبرد که درهرگوشهٔ آن گلی بارنگ خاص جلوه‌گر وبابوی دلاویز عطرافشان است .

تحولی که درشعر پارسی رخ داده اکنون بجائی رسیده است که به غزل کمتر عنایت میشودوخوانندگان وجویندگان شعر فارسی خصوصاً جوانان تازه‌کار درصفحات ادبی مجلات ، بیشترباشعاری برمیخورند که از آنها بنام « شعرنو » یاد میشود و بیشتر ، ازنوع شعرهای معروف به « چهاره پاره » واحیاناً قطعات آزاد است و کمتر دراین مجلات «غزل» منتشر میشود . انتشار سفینهٔ غزل ازاین نظرهم مغتنم است که این نیاز را نیز برمیآورد و نقصی را که ازین حیث احساس میشد مرتفع میسازد علی‌الخصوص که سیر تحول و تجدد مضامین «غزل» را در عصر حاضر و

سالهای اخیر بخوبی نشان میدهد . انتخاب وتنظیم بهترین غزلها و تدوین وتألیف کتابی بدینصورت ازجانب صاحب نظری بصیر، یکی ازامورضروری بود که برای مطالعه وتحقیق ادبیات وشعر معاصر نهایت لزوم را داشت .

بنگاه صفی علیشاه نیز باانتشار این سفینه عهده دار وظیفه ای مأجور شده وامید است که دوستداران ومشتاقان شعر وادب بامطالعهٔ آن بهره موفور برگیرند وحظ فراوان ببرند. ازمؤلف محترم نیز باید سپاسگذار بود که دردوران کساد کالای علم وادب اوقات مستغرق خودرا بامطالعهٔ دواوین وتصفّح تذکره ها و تورّق مآخذ و مراجع ادب فارسی ، وقف تألیف وتدوین کرده حاصل کوشش این دوران درازرا تنها بامید پاداش معنوی دراختیار خوانندگان گذارده اند چنانکه اشاره شد باداشتن این کتاب ، خواننده ازصدها دیوان وده ها تذکره وهزاران مجله و نشریهٔ ادبی مستغنی وازصرف زمان وعمر گرانبها برای جستجو ویافتن بهترین آثار بی نیاز میگردد .

اجر این زحمت وپاداش این خدمت مؤلف محترم قبول اهل دل وخداوندان ذوق وهنر است وامید است که درخدمت بی دریغ خویش کامیاب وسرافراز باشند .

دکتر محسن هشترودی

تهران ـ شهریور ماه ۱۳۳۶ خورشیدی

بسمه تعالی

دراین سفینه اگر اثری از گویندگان طراز اول درج نشده بدین سبب است که منظور ما، آوردن آثار شعرائیست که جز جمعی از ادبا و خواص، اثری از آنان ندیده‌اند. زیرا که بنظر ما کمتر ایرانی یا فارسی زبانیست که دیوان شعرای قدر اول را ندیده و نخوانده باشد.

* هنوز آثار بسیاری از گویندگان معاصر و گذشته هست که باید در چنین مجموعه‌ای گرد آید ولی چون از حوصلهٔ مجلد حاضر خارج و افزون بود. بالفعل بهمین مقدار بسنده کردیم چنانچه سفینه تجدید طبع یافت یا جلد دومی پیدا کرد این جمله مورد عنایت قرار خواهد گرفت.

از گویندگان معاصر که اثرشان در این سفینه نیامده با عرض پوزش تقاضا میشود آثار خود را بنشانی بنگاه مطبوعاتی صفی علیشاه و بنام گرد آورنده ارسال فرمایند تا مورد استفاده قرار گیرد.

* مقصد اصلی از طبع سفینهٔ غزل، جلب عنایت ادبا و شعرای جوان بدین نکته است که مشکل امروزی شعر فارسی تنها محصور بودن آن در حصار بحر و قافیه نیست بلکه باید قبول کرد که در همین بحرها و قالبهای موجود هم میتوان هرگونه مضمون یا اندیشه‌ای را بیان کرد.

* مضامین و محتویات این اشعار، نشانهٔ افکار و عقاید مختلف است؛ شاید بسیار باشند گویندگانی که دوزخ آشیان (!) یا جنت‌مکانند لیکن در این مجموعه، نظر ما صرفاً متوجه جنبهٔ هنری و ذوقی این آثار است.

* چون غرض از تألیف این سفینه، ایجاد تذکره گونه‌ای نبود فقط بذکر نام گویندگان اکتفا گردید و تقدم و تأخر زمان گویندگان منظور نشد.

* گرد آورندهٔ این مجموعه، توفیق خود را در اینقبیل امور مرهون ارشاد و راهنمائی استاد دانشمند و پاک گوهری میداند که از نهایت بزرگواری و فروتنی، رخصت ذکر نام شریف خود را نمیدهد - ذکر نام سه تن از کسانی که مشوق تدوین این سفینه بودند و اینک بدبختانه روی در حجاب خاک کشیده‌اند و جز نام نیک و آثار خیر، اثری از ایشان باقی نیست. واجب مینماید: استاد فقید ملک‌الشعراء بهار - آزادمرد دانشمند و وطن‌دوست شادروان غدائی علوی و ضیاء الذاکرین رثائی که از اساتید مسلم موسیقی و ادب بود.

در پایان برخویش فریضه میداند که از فتوت و جوانمردی دوست بزرگوار جناب آقای حسین خطیبی سپاسگزاری نماید؛ این مرد شریف نگارندهٔ سطور را در روزگاران سخت و توانفرسا یار و مددکار بوده است و این بنده همیشه رهین منت ایشان خواهد بود.

رهبر کامل

آن لاله‌ام که داغ تو بردل بود مرا ‌ ‌ ‌ وین داغ هم زعشق‌تو حاصل بود مرا
بحری‌ز خون‌و اشك، دلم بود در وز عشق ‌ ‌ ‌ دردا بسینه سنگ کنون دل بود مرا
آسان طمع بریده‌ام از جان عاریت ‌ ‌ ‌ اما گذر ز کوی تو مشکل بود مرا
معزول گشته عقل بملك جنون ولی ‌ ‌ ‌ عشق است آنکه رهبر کامل بود مرا
در بحر حادثات غریقم ولی هنوز ‌ ‌ ‌ چشم امید جانب ساحل بود مرا
پرواز کی کنم که مرا بال و پر نماند ‌ ‌ ‌ پای طلب بکوی تو در گل بود مرا

«بیدار» اشك چشم و رخ زرد و آه سرد
در عشق روی دوست دلائل بود مرا

بیدار «محمدحسین جلیلی، فاضل کرمانشاهی»

مظاهر ما

اختران پرتو مشکوة دل انور ما
دل ما مظهر کل، کل همگی مظهر ما

نه همین اهل زمین را همه باب اللهیم
نه فلك در دوراند بدور سر ما
بر ما پیر خرد طفل دبیرستانیست
فلسفی مقتبسی از دل دانشور ما
گر چه ما خاك نشینان مرقع پوشیم
صد چو جم خفته بدر یوزه‌گری بر در ما
چشمهٔ خضر بود تشنه شراب ما را
آتش طور شراری بود از مجمر ما
ای که اندیشهٔ سرداری و سر میخواهی
بکدوئیست برابر سر و افسر، بر ما
گو بآن خواجهٔ هستی طلب زهد فروش
نبود طالب کالای تو در کشور ما
بازوی بازی نصریم نه چون نسر بچرخ
دو جهان بیضه و فرخیست بزیر پر ما
خسرو ملك طریقت بحقیقت مائیم
کله از فقر تبارك ز فنا افسر ما
مه اگر نور و ضیا کسب نمود از خورشید
خود بود مکتسب از شعشعهٔ اختر ما
عالم و آدم اگر چه همگی اسرارند
بود «اسرار» کمینی ز سگان در ما

اسرار « حاجی ملا هادی حکیم سبزواری »

ثمر وفا

از من ای غنچه دهن ، گر خبری بود ترا
بر دل غرقه بخونم ؛ نظری بود ترا
دلم از حسرت گیسوی تو آشفته نبود
از پریشانی من ، گر خبری بود ترا
حیف وصد حیف که خارستم و خواری بود
اگر ای شاخ محبت ، ثمری بود ترا
تا بپایش بدهم جان سحر ، از شوق وصال
کاش ، ای شام جدائی ! سحری بود ترا
بر سر خاك من آن غنچه خبر میدهدت
که چو من عاشق خونین جگری بود ترا
بر تو ، خون دل و بار تو ، ناکامی بود
اگر ای نخل وفا بارو بری بود ترا
باد اگر خاك من آرد ببرت یاد آور
که چو من شیفتهٔ دربدری بود ترا
نام آن اشك نهادیم و فکندیم بخاك
اگر ای بحر محبت گهری بود ترا

« ابوالحسن ورزی »

عمر جاودانی

بمن آنروز بخشیدند عمر جاودانی را
که نوشیدم ز جام عشق ، آب زندگانی را

صفائی نیست گلزار جوانی را ، اگر در آن
بدست شوق ننشانی نهال مهربانی را
شبی ، ای مایهٔ امید ، شمع محفل من شو
که تا پروانه از من یاد گیرد جانفشانی را
مصیبت‌های دوری را ، من دور از وطن دانم
که دور از خانمان داند غم بی خانمانی را
اگر سرزیر پر کردم‌ولی‌روزی در این گلشن
به مرغان یاد میدادم طریق نغمه خوانی را
از آن‌رو شمع ، از سوز دل پروانه آگه شد
که گوش عشق میداند زبان بی‌زبانی را
زحرف عشق، نیکوتر در آن، حرفی نمی‌بینی
اگر با چشم دل خوانی کتاب زندگانی را
به تشریف جهان ، الفت نمیگیرد دلم زیرا
فریب دانه نتوان داد مـرغ آسمانی را

«ابوالحسن ورزی»

مرثیهٔ جوانی

تبه کردم جوانی تا کنم خوش زندگانیرا
چه سود از زندگانی‌چون تبه کردم‌جوانی را
بود خوشبختي اندرسعی‌ودانش در جهان، اما
در ایران پیروی باید قضای آسمانیرا

بقطع رشتهٔ جان عهد بستم بارها با خود
بمن آموخت گیتی سست عهدی، سخت‌جانیرا
بجوید عمر جاویدان هر آنکو همچومن بیند
بیک شام فراق اندوه عمر جاودانی را
کی آگه میشود از روزگار تلخ ناکامان
کسی کو گسترد هرشب بساط کامرانیرا
بدامان خون دل از دیده افشاندن کجا داند
بساغر آنکه میریزد شراب ارغوانی را
وفا ومهر کی دارد «حبیبا» آنکه میخواند
باسم ابلهی رسم وفا و مهربانی را

حبیب «حبیب یغمائی»

تجلی گاه خدا

تجلی گه خود کرد خدا دیدهٔ ما را — در این دیده درآئیدوببینید خدا را
خدا دردل سودازدگانست، بجوئید — مجوئید زمین را و مپوئید سما را
گدایان در فقر و فنائیم و گرفتیم — بپاداش، سر وافسر سلطان بقا را
بلا را بپرستیم و برحمت بگزینیم — اگر دوست پسندید پسندیم بلا را
طبیبان خدائیم و بهر درد دوائیم — بجائی که بود درد فرستیم دوا را
ببندیددر مرگ وزمردن مگریزید — که ما باز نمودیم در دار شفا را
گدایان سلوکیم وشهنشاه ملوکیم — شهنشاه کند، سلطنت فقر، گدا را

حجاب رخ‌مقصود، من وما وشمائید شمائید مبینید من و ما و شما را

«صفا» را نتوان دید که در خانهٔ فقرست
در این خانه بیائید و ببینید صفا را

«صفای اصفهانی»

تو و من

تو وبالاله رویان، گل زشاخ عیش چیدن‌ها
من و چون غنچه، از دست تو، پیراهن دریدن ها

تو وچون بخت سرکش، از من مسکین رمیدن‌ها
من وچون اشك حسرت، در پیت هرسو دویدن‌ها

من و از طعنهٔ هرخار چون بلبل فغان کردن
تو و در دامن اغیار، چون گل آرمیدن‌ها

من و پیوند مهر از جان بریدن، در هوای تو
تو و از مهربانان، رشتهٔ الفت بریدن‌ها

من و همچون غبار از ناتوانی ره‌نشین گشتن
تو و همچون صبا، برخاك من دامن کشیدن‌ها

بمن بفروش ناز ای تازه‌گل چندانکه میخواهی
که تا جان و دلی دارم من و نازت خریدن‌ها

اگر غیر از حدیث یار و جز دیدار او باشد
چه حاصل جز ندامت، از شنیدن‌ها و دیدن‌ها

۳ «رهی» آخر ز غوغای رقیبان رفتم از کویش
من و بار دگر از دور ، آن دزدیده دیدن ها

رهی معیری «محمد حسن»

تکریم معشوق

جذبات شوقك الجمت ، بسلاسل الغم و البلا
همه عاشقان شکسته دل ، که دهند جان بره بلی
اگر آن صنم زره ستم ، پی کشتن من بیگنه
لقد استقام بسیفه ، فلقد رضیت بما رضی
تو و ملك وجاه سکندری ، من ورسم وراه قلندری
اگر آن خوشست تو درخوری، وگرین بداست مرا سزا
بگذر زمنزل ما ومن ، بنما به ملك فنا وطن
فاذا فعلت بمثل ذا ، فلقد بلغت بماتشا
سحری نگار ستمگرم ، قدمی نهاد به بسترم
فاذا رایت جماله ، طلع الصباح کانما
لمعات وجهك اشرقت ، وشعاع طلعتك اعتلی
زچه رو الست بر بکم ؛ نزنی بزن که ، بلی بلی
پی خوان دعوت عشق او ، همه شب زخیل کرو بیان
رسد این صفیر مهیمنی ، که گروه غمزده ، الصلا
من و وصف آنشه خوبرو ، که زدند صلای بلا براو
بنشاط و قهقهه شد فرو ، که انا الشهید بکربلا

گرتان بود طمع لقا ، ورتان بود هوس بقا
ز وجـود مطلقه مطلقا ، بر آن صنم بشوید ، لا
تو که‌فلس‌ماهی حیرتی، چه‌زنی‌زبحر وجود؛ دم
بنشین چوطوطی‌ودمبدم ، بشنوخروش نهنگ لا

«صحبت لاری یا قرةالعین»

اسباب نکوئی

چند ، ای جان ؛ سر آزار دل ما است ترا
بیش ازین نیست که مسکین دل‌ماخواست‌ترا
با ضعیفان چه زنی پنجه بدستان رقیب
همه دانند که بازوی تواناست ترا
حور فردوس برین با همه آراستگی
سالها رفت که مشتاق تماشاست ترا
خال‌مشکین ، لب‌نوشین ، برسیمین ، خط سبز
آنچه اسباب نکوئیست مهیاست ترا
نازنینا به گل و سنبل و سرو و مه و مهر
ناز کن ناز ، که دست از همه بالاست ترا
از دو سو صف زده نظارگیان از زن و مرد
منتظر برسر ره از چپ و از راست ترا
ساغر حسن تو امروز نشد مالا مال
دیر گاهیست که این باده بهمیناست ترا

«روشن کردستانی»

آرزوی دام

چون مه یکشبه جور تو دو تا کرد مرا ... عاقبت عشق تو، انگشت نما کرد مرا
بی‌غمی بر دل من، درد دل آزاری بود ... غم عشق تو بنازم که دوا کرد مرا
عاقبت حسرت آن گیسوی مشك افشانت ... دربدر یکسره چون باد صبا کرد مرا
زندگی در نظرم تنگتر از زندان کرد ... آنکه از دام توای دوست رها کرد مرا
دارم امید که از راحت دل دورشود ... آنکه، ای راحت دل! از تو جدا کرد مرا

همچو زلفت دلش ایکاش پریشان میشد
که پریشانتر از آن زلف دو تا کرد مرا

«ابوالحسن ورزی»

✿ ✿ ✿ ✿

بیدلی

✿ ✿ ✿ ✿

شبهای هجر بود دلی همنفس مرا
آنهم کنون نماند بیر یکنفس مرا
دنبال دل ببادیه نالم چنان ضعیف
تا ماندگان کنند خیال جرس مرا
زنجیر ها نهاد ز زلف تو عاقبت
دست جنون بپای دل بلهوس مرا
زاهد به حور و کوثر و باغ بهشت، شاد
ساقی و جام و گوشهٔ میخانه بس مرا

غوغا از آن کند دل مسکین که راه نیست
برتنگ شکرت ز هجوم مگس مرا
از بسکه دل فتاده بپای سمند تو
یکره نبود بر سر دل دسترس مرا
جستم اگر ز دام تو، زین تنگدل مباش
باز آورد بکوی تو شوق قفس مرا
دیدی «هما» نماند بسر روز واپسین
جز غم ز دوستان کهن هیچکس مرا

«همای شیرازی»

یاد یاران رفته

میرسد هردم بمن از چرخ آزاری جدا
می‌خلد در دیدهٔ من هر سر خاری جدا
از متاع عاریت بر خود دکانی چیده ام
وام خود خواهد زمن هر دم طلبکاری جدا
تا شدم بی عشق، میلرزم بجان خویشتن
هیچ بیماری نگردد از پرستاری جدا
چون گنه کاری که هرساعت ازو عضوی برند
چرخ سنگین دل کند هردم زمن یاری جدا
تکیه بر پیوند جسم و جان مکن «صائب» که چرخ
اینچنین پیوند ها کردست بسیاری جدا

«مولانا صائب تبریزی رحمة‌الله علیه»

آتش شوق

نفحات وصلك اوقدت جمرات شوقك في الحشا
زغمت بسینه کم آتشی که نزد زبانه کماتشا
توچه مظهری که زجلوهٔ، توصدای صیحهٔ قدسیان
گذرد ز ذروهٔ لامکان که خوشا جمال ازل خوشا
بشکنج زلف تو هر شکن، گرهی فتاده بکار من
بگره گشائی زلف خود ، که ز کار من گرهی گشا
دل من بعشق تو مینهد ، قدم وفا بره طلب
فلئن سعی فیه سعی . و لئن مشی فیه مشی
بتو داشت خود دل گشته خون، بتو بود جان مرا سکون
فهجرتنی و جعلتنی متحیراً متوحشا
چه جفا که جامی خسته دل، ز جدائی تو نمیکشد
قدم از طریق وفا مکش سوی عاشقان جفا کش آ

«مولانا عبد الرحمن جامی»

باده و شیشه

همچو فرهاد بود کوه کنی پیشهٔ ما | کوه ما سینهٔ ما ناخن ما تیشهٔ ما
شور شیرین ز بس آراست ره جلوه گری | همه فرهادتر اود ، ز رگ وریشهٔ ما
بهر یك جرعهٔ می منت ساقی نکشیم | اشك ما بادهٔ ما دیدهٔ ما شیشهٔ ما

عشق شیر یست قوی پنجه و میگوید فاش
هر که از جان گذرد بگذرد از بیشهٔ ما

ادیب نیشابوری «میرزا عبدالجواد»

امشب دیوانه‌ام

اندوه تو شد وارد کاشانه ام امشب
مهمان عزیز آمده در خانه‌ام امشب

صدشکر خدارا که نشسته‌است بشادی
گنج غمت اندر دل ویرانه‌ام امشب

من از نگه شمع رخت دیده ندوزم
تا پاك بسوزد پر پروانه ام امشب

بگشالب افسونگرت ای شوخ پریچهر
تا شیخ بداند زچه افسانه ام امشب

ترسم که سر کوی ترا سیل بگیرد
ای بیخبر از گریهٔ مستانه ام امشب

يك جرعهٔ آن مست کند هر دو جهان را
چیزی که لبت ریخت به پیمانه‌ام امشب

شاید که شکارم شود آن مرغ بهشتی
گاهی شکن دام گهی دانه ام امشب

تا برسر من بگذرد آن یار قدیمی
خاك قدم محرم و بیگانه ام امشب

امید که برخیل غمش دست بیابد
آه سحر و طاقت مردانه ام امشب

ازمن بگریزید که می خورده‌ام امروز
با من منشینید که دیوانه ام امشب

بی حاصلم از عمر گرانمایه «فروغی»
گرجان نرود در پی جانانه‌ام امشب

فروغی بسطامی «عباس»

شب وصل

در بهشت به رویم شدست بازامشب
که آمدی ز درم با هزار ناز امشب

سعادتی که فراموش کرده بود مرا
باتفاق تو آمد ز در فراز امشب

برای آنکه بفردا نیوفتد کارم
چه خوب بود که میکشتیم بناز امشب

قیامتم ز تو برخاست کاشکی میشد
بسان روز قیامت شبم دراز امشب

شبم بروی توروزست کاشکی نشود نقاب شب زرخ آفتاب باز امشب
اگرچه لایق قدر تونیست منزل من بیاو با من بی خانمان بساز امشب
«غمام» را سزد ار بخت تهنیت گوید
که با حضور تو گردیده سرفراز امشب

«غمام همدانی»

صفای نیمشب

هر که همچون صبحدم دارد هوای نیمشب
گرد غم از دل زداید با صفای نیمشب
گر وصال دوست خواهی یکزمان از کف منه
ناله های نیمروز و گریه های نیمشب
الفتی دارم خدایا با دل شب، واگذار
نیمه شب را بهر ما، ما را برای نیمشب
صد چو ملك نیمروزش هست در زیر نگین
آری آری پادشه باشد گدای نیمشب
طلعت دلدار در شب جلوه زانرو میکند
تا شود بیگانه از خود آشنای نیمشب
مرغ حق از کاروان رفته میگوید سخن
بیخبر در خواب و غافل زین درای نیمشب
محنت گفت و شنود مردمم «بیدار» کشت
آفرین بر خلوت راحت فزای نیمشب

بیدار ـ محمدحسین جلیلی «فاضل کرمانشاهی»

حاصل من

آن دشمنی که دوست نگردد دل منست
آن عقده‌ای که حل نشود مشکل منست

از دشمنان چگونه شکایت توان نمود
جائیکه پارهٔ تن من قاتل منست

آمد بهار و غنچهٔ گل خنده زد بشاخ
آن غنچه‌ای که خنده نبیند دل منست

بیغم نبوده ام نفسی در تمام عمر
گوئی که غم سرشته در آب و گل منست

قلبی بخون نشسته و روحی ز غم فکار
از خرمن حیات همین حاصل منست

غرقم به بحر حیرت و راه نجات نیست
دستم اگر بمرگ رسد ساحل منست

گفتم مرو بجز دل من در دل کسی
گفتا که این خرابه کجا منزل منست

«پژمان» ز هول مرگ سخنها شنیده ای
بدتر ز مرگ ، زندگی هـائل منست

«پژمان بختیاری - حسین»

خبری نیست

از اینهمه پیکر ز دل و جان خبری نیست
جز وسوسه دیگر بر ایشان خبری نیست

بیهوده مؤدب منشین می خور و ، وا کش
جمعی دد و دیوند ، ز انسان خبری نیست

در مدرسه دانا ننهد پای که آنجا
جز کشمکش مردم نادان خبری نیست

با شیخ بگو علت گمراهی مردم
گر هست توئی ورنه زشیطان خبری نیست

جز یار تو و عشق تو با یار «غماما»
خوش‌باش که درعالم‌امکان خبری‌نیست

«غمام‌همدانی»

مقام حیرت

از پرده برون آمد ساقی قدحی در دست
هم پردهٔ ما بدرید، هم توبهٔ ما بشکست
بنمود رخ زیبا، گشتیم همه شیدا
چون هیچ نماند از ما، آمد بر ما بنشست
زلفش گرهی بگشاد، بند ازدل ما برخاست
جان، دل‌زجهان برداشت؛و ندر سرزلفش بست
در دام سر زلفش، ماندیم همه حیران
وز جام می لعلش، گشتیم همه سر مست
از دست بشد چون دل، درطرهٔ او زد چنگ
غرقه زند از حیرت، در هر چه بیابد دست
چون سلسهٔ زلفش، بند دل حیران شد
آزاد شد از عالم، وز هستی خود وارست
از غمزهٔ روی او گه مستم و گه هشیار
وز طرهٔ لعل او گه نیستم و گه هست

« فخرالدین عراقی »

زلف آشفته

امروز جمال تو طرح دگر افتادست
چین و شکن زلفت آشفته تر افتادست
آشفته و ژولیده سرگشته و شوریده
پیچان و پریشیده در یکدگر افتادست
بس چین وشکن بیتم در زلف تو از هر سو
کاندر پس یکدیگر زیر و زبر افتادست
یك نیمه به چین اندر ، بر فرق و جبین اندر
یك نیمه از آنسو تر ، بر پشت سر افتادست
چین وشکن و حلقه، پیچ و گره وعقده
خم در خم وچین در چین ،گرد کمر افتادست
دو حیله و دو جادو ، دو عشوه کرهند و
بر چهرهٔ تو بت رو ، ببریده سر افتادست
آن زاهد طاماتی آن شیخ کراماتی
نزد تو خراباتی از پرده در افتادست

«حاج میرزا حبیب خراسانی»

دلت نسوخت

با آنکه کس ز آتش عشقت چو ما نسوخت
بر ما دلت نسوخت ندانم چرا نسوخت

جز آهنین دل تو که دارد توان و تاب
دیگر دلی نماند که بر حال ما نسوخت

بس عاشقان که خویش چو پروانه سوختند
کس غیر ما و شمع ز سر تا بپا نسوخت

زین آتشی که در دل من از هوای تست
کی بر گرفت شعله که مرغ هوا نسوخت

بر رندِ خرقه سوز، ملامت چرا کند؟
زاهد، کز آتشی همه عمرش قبا نسوخت

در نی نوای عشق چو مطرب نمود ساز
در حیرتم که نی ز چه از این نوا نسوخت

«فرصت» ز لعل نوشِ تو، آب بقا نیافت
تا در محبت تو بـه نار بلی نسوخت

«محمد نصیر فرصت شیرازی»

حالت سوخته

بازی زلف تو امشب، بسرِ شانه ز چیست
خانه بر هم زدن این دل دیوانه ز چیست

گر نه آشفتگی این دل مسکین طلبی
الفت زلف پریشان تو با شانه ز چیست

ز اشنایان در خویش، ملالت ز چه روی
آشنائی تو با مردم بیگانه ز چیست

هر کسی از لب لعلت سخنی میگوید
چون ندیدست کسی اینهمه افسانه ز چیست
حالت سوخته را سوخته دل داند و بس
شمع دانست که جان دادن پروانه ز چیست
دوش در میکده حسرت زده میگردیدم
پیر پرسید که این گریهٔ مستانه ز چیست
گفتم ار هست در این خانه کسی باز نمای
ور کسی نیست بنا کردن این خانه ز چیست
گفت جامی ز می ناب به «توحید» دهید
تا بداند که نهان بودن جانانه ز چیست

«میرزا اسمعیل توحید شیرازی»

یوسف دل

بیدل وخسته در این شهرم و دلداری نیست
غم دل با که توان گفت که غمخواری نیست
شب ببالین من خسته ، بغیر از غم دوست
ز آشنایان کهن یار و پرستاری نیست
یارب این شهر چه شهریست که صد یوسف دل
به کلافی بفروشیم و خریداری نیست
فکر بهبود خود ایدل بکن از جای دگر
کاندر این شهر طبیب دل بیماری نیست

« همای شیرازی »

گذشت عمر

پیری رسید و قوت طبع جوان گذشت
تاب تن از تحمل رطل گران گذشت

وضع زمانه قابل دیدن دو باره نیست
روپس نکرد هر که از این خاکدان گذشت

از دستبرد حسن تو بر لشکر بهار
یك نیزه خون گل ز سر ارغوان گذشت

طبعی بهم رسان که بسازی به عالمی
یا همتی که از سر عالم توان گذشت

در کیش ما تجرد عنقا تمام نیست
در فکر نام ماند اگر از نشان گذشت

بی دیده راه اگر نتوان رفت پس چرا
چشم از جهان چو بستی ازاو میتوان گذشت؟

باریك بینیت چو ز پهلوی عینکست
باید دگر ز دلبر لاغر میان گذشت

☆ آزادگی نگر که ز گل‌چشم بسته ایم
نتوان ، ولی زمشت خس آشیان گذشت

بد نامی حیات دو روزی نبود بیش
آنهم «کلیم» با تو بگویم چسان گذشت

---

* ن . ل : حب وطن نگر

یك روز صرف بستن دل شد باین وآن
روز دگر به کندن دل زین و آن گذشت

« کلیم کاشانی »

هست و نیست

چون نور که ازمهر جدا هست وجدا نیست

عالم همه آیات خدا هست و خدا نیست
ما پرتو حقیم و نه اوئیم و هم اوئیم
چون نورکه ازمهر جدا هست و جدا نیست
هر جا نگری جلوه‌گه شاهد غیبی است
او راتوان گفت کجا هست و کجانیست
در آینه بینید اگر صورت خود را
آن صورت آئینه شما هست و شما نیست
این نیستی هست نما را بحقیقت
در دیدهٔ ما و تو بقاهست و بقا نیست
جان فلکی را چو رهید از تن خاکی
گویند گروهی که فنا هست و فنا نیست
هر حکم که او خواست، براند بسر ما
ما را گر ازآن حکم رضا هست‌ورضانیست
از جانب ما شکوه و جور از قبل دوست
گر نیك ببینیم خطا هست و خطا نیست

کو جرأت گفتن که خطا و کرم او
بر دشمن وبردوست چراهست وچرانیست

بی‌مهری‌ولطف‌ازطرف یار به «عبرت»
ازچیست ندانم که‌چراهست‌وچرانیست

عبرت نائینی «محمدعلی‌مصاحبی»

مقصود من

خوبان هزار و از همه مقصود من یکیست
صد پاره گر کنند بتیغم سخن یکیست

خوش مجمعیست انجمن نیکوان ولی
ماهی کزوست رونق این انجمن یکیست

خواهیم بهر هر قدمش تحفهٔ دگر
لیکن مقصریم که جان در بدن یکیست

گشتم چنان ضعیف که بی ناله و فغان
ظاهر نمی‌شود که درین پیرهن یکیست

آنجا که لعل دلکش شیرین دهد فروغ
یاقوت وسنگ در نظر کوهکن یکیست

ناموس و نام ما تو شکستی ز نیکوان
آری ز صد خلیل همین بت شکن یکیست

«جامی» در این چمن دهن از گفتگو ببند
کانجا نوای بلبل و صوت زغن یکیست

«مولانا عبدالرحمن جامی»

هوسم نیست

خون میخورم از طعنهٔ اغیار و بسم نیست
صد شکوه بدل دارم و یك همنفسم نیست
لؤلؤ صفت اندر بن این بحر سبك جوش
میغلتم و بر موج گران قدر خسم نیست
خود کامه رفیقان تنگ حوصله رفتند
صدشکر که دیگر سر یاری بکسم نیست
بس زخم نهان دارم از آن راز جگر سوز
آوخ که بر آن مرهم جان دسترسم نیست
روزی هوسم کام دل از عشق بتان بود
هست اینهمه امروز ، ولیکن هوسم نیست
کی واشود این عقده که در ششدر تقدیر
افتاده چنانم که ره از پیش وپسم نیست

«فریدون تولّلی»

اندوه جانفزا!

درد تو ، به از دواست ای دوست — اندوه تو جانفزاست ای دوست
در یوزه گر تو از در تو — جز درد وبلا نخواست ای دوست
با آنکه ز مفلسی ندارم — چیزی که ترا سزاست ای دوست
پیش تو نهم دو چشم روشن — گویم نظر صفاست ای دوست

گفتی کشمت ولی روا نیست گر دوست کشد رواست ای دوست
دل هر چه بوصف قامتت گفت آورد خدای راست ای دوست
کردم بقد تو این غزل راست
بنویس «کمال» راست ای دوست

کمال خجندی «کمال الدین بن مسعود»

راه کعبه

– در کوی خرابات کسی را که نیازست
هشیاری و مستیش همه عین نمازست
آنجا نپذیرند صلاح و ورع امروز
آنچ‌ازتو پذیرند درآن کوی، نیازست
– اسرار خرابات بجز مست نداند
هشیار چه داند که‌درین کوی ، چه رازست ؟
تا مستی رندان خرابات بدیدم
دیدم بحقیقت که‌جز این کار مجازست
خواهی که درون حرم عشق خرامی ؟
در میکده بنشین ،که ره‌کعبه درازست
هان ؛ تا ننهی پای درین راه بیازی
زیراکه درین راه بسی شیب و فرازست
از میکده ها نالهٔ دلسوز بر آمد
در زمزمهٔ عشق ندانم که چه سازست ؟

در زلف بتان تا چه فریبست ؟ که پیوست
محمود ، پریشان سر زلف ایاز ست
زان شعله که از روی بتان ، حسن تو افروخت
جان همه مشتاقان در سوز و گدازست
چون بر در میخانه مرا بار ندادند
رفتم بدر صومعه دیدم که فرازست
آواز زمیخانه بر آمد که : «عراقی»
در باز تو خودرا که در میکده بازست

« فخرالدین عراقی»

مذهب عاشق

دیدن روی تو و دادن جان مطلب ما است
پرده بردار ز رخساره که جان برلب ما است
بت روی تو پرستیم و ملامت شنویم
بت‌پرستی اگر اینست که این مذهب‌ماست
گرچه در مکتب عشقیم همه ابجد خوان
شیخ را پیر خرد طفل ره مکتب ما است
شرب می بالب شیرین تو ما را است حلال
بیخبر زاهد از این ذوق که درمشرب ماست
نیست جز وصف رخ و زلف توما را سخنی
در همه سال ومه این قصهٔ روزوشب‌ماست

در تو یك یارب ما را اثری نیست ولی
قدسیان را بفلك غلغله از یارب ما است

چرخ عشقیم وتو ما را چو مهی زیب کنار
خون دل‌چون‌شفق‌واشك روان کوکب ما است

اینکه نامش بفلك مهر جهان افروزست
روشنست‌اینکه یکی ذرّه زتاب وتب‌ما‌است

خواستم تا که شوم بستهٔ فتراکش گفت
«فرصت»این‌بس که سرت‌خاك‌سم‌مرکب‌ما‌است

«محمد نصیر فرصت شیرازی»

جان منی

دیشب شبم به ناله وآه وفغان گذشت
یعنی چنانکه میل تو بود آنچنان گذشت

القصه در فراق رخت سخت حالتی
بر جان مستمند و تن ناتوان گذشت

گرزنده در فراق توماندم عجب مدار
جان منی تو و نتوانم ز جان گذشت

کمتر زمرگ و تلخی جان کندنم نبود
عمری که در فراق تو نا مهربان گذشت

راضی مشو که در قفس تنگ جان دهد
مرغی که در هوای تو از آشیان گذشت

روزی به پرسش دلم آئی و بشنوی
کان داغدیده از سر این خاکدان گذشت

سود دل من از تو بغیر از زیان نبود
خرم دلی که از سر سود و زیان گذشت

جانا برو که بر توشبی بگذردبه‌هجر
چونانکه‌شام‌هجر تو بر «قهرمان» گذشت

«قهرمان یزدانبخش»

گذشت

شکست عهد من و گفت : هرچه بود گذشت
بگریه گفتمش :آری ولی چه زود گذشت

بهار بود وتو بودی وعشق بود وامید
بهار رفت و تو رفتی وهرچه بود گذشت

شبی بعمر گرم خوش گذشت آنشب بود
که درکنار توبا نغمه و سرود گذشت

چه خاطرات خوشی در دلم بجای گذاشت
شبی که با تو مرا درکنار رود گذشت

گشود بس گره آنشب ز کار بستهٔ ما
صبا چو از بر آن زلف مشکسود گذشت

غمین مباش ومیندیش ازاین سفر که‌ترا
اگر چه بردل نازك غمی فزود گذشت

« دهقان ــ ایرج »

✿ ✿ ✿ ✿✿✿ ✿ ✿ ✿

یادی از تاج السلطنه

✿ ✿ ✿ ✿✿✿ ✿ ✿ ✿

شکنج طرهٔ زلفت، شکن‌شکن شده‌است
دلم‌شکنجه در آن‌زلف پرشکن شده‌است

نماند قوت رفتن زضعف ، بااین حال
عجب که سایهٔ من بار دوش تن شده‌است

نمود لاغرم از بسکه درد هجرانش
بجان دوست تهی تن زپیرهن شده‌است

بکوی یار رود دل زمن نهان هر شب
امان زبخت من ، اینهم رقیب من‌شده‌است

نمانده در قفس از من بغیر مشت پری
چه سود اگر قفسم بازدرچمن‌شده‌است

از آن زمان که‌در آئینه دید صورت‌خویش
هزار شکر گرفتار خویشتن شده است

خوشم که فقر بمن تاج سلطنت بخشید
از این ببعد شهنشه‌گدای من‌شده است

صدای «عارف» پر کرد صفحهٔ آفاق
باین جهت غزلش نقل‌انجمن شده‌است

«میرزا ابوالقاسم‌عارف قزوینی»

می حلال است

صوفی امروزمگرمست زجامی دگرست
رفته ازخویش‌که در سیرمقامی دگرست
می‌حلالست بکیشِ من و تزویر حرام
که بهرکیش حلالی و حرامی دگرست
رشتهٔ سبحه وزنار اگر چند یکیست
درحرم دامی و در بتکده دامی دگرست
شیخ دعوی‌کند از تقوی وصوفی زصفا
که بهر بزمی از این شعبده نامی‌دگرست
من بر افراد بشر، شیخ بر آحاد بقر
ز خداوند بهر قوم ، امامی دگرست
شیخ دارد نفسی با اثراز وعظ ، ولیك
سخن پیر خرابات ، کلامی دگرست
ر مشوای خواجه چنان غرّه که هرشام وسحر
طائر دولت و اقبال ، به بامی دگرست

«حاج‌میرزاحبیب خراسانی»

✿ ✿ ✿ ✿

خوی تو

✿ ✿ ✿ ✿

گر گذری هست‌ونه‌در کوی تست، برخطاست
ور نظری هست ونه بر روی تست ، نابجاست

آنکه بسنجید رخت را بماه ، ز اشتباه
گفت که همسنگ‌تر ازوی تست ، ازتو کاست
وانکه بدان نرگس شهلای باغ ، بهرلاغ
گفت که چون نرگس جادوی‌تست، بیحیاست
وان گل صدبرگ وهمه برك وساز ،گرنه باز
برك و نوایش زگل روی تست ، بینواست
شیوهٔ بدخوئی و ناز و عتیب ، ای حبیب
گرهمه گویند که آهوی تست ، این خطاست
خلق تو گر یکسره قهرست وکین ، دلنشین
یا همه گر جور و جفا خوی تست ،دلرباست
منع تو شوق آورد ای نوش لب ، در طلب
منع که از لعل سخنگوی تست ، اقتضاست

وثوق‌الدوله «حسن وثوق»

ناز و نیاز

۴ گل خرم ومی صاف و در میکده بازست
لیك این ره کوته بتو ای شیخ درازست
ای زاهد مغرور چه شد کاین در رحمت
بر روی همه بسته و بر روی تو بازست
بر خواری ما خنده مزن ای که عزیزی
کاین عشق بهرگام بسی شیب و فرازست

آن شد که دلم هر نفسی یاد کسی داشت
با دوست شد این گوشه که خلوتگه رازست

محمود کجا در صف عشاق در آید
تا گوهر گنجینهٔ او غیر ایازست

محراب بآن طاق دو ابروی تو ماند
دل بی سببی نیست که دائم بنمازست

پروانه بیك سوختن آزاد شد از شمع
بیچاره دل ما است که در سوز و گدازست

حاشا که «وصال» از تو بخواری ببرد مهر
چندانکه ترا ناز ، مرا با تو نیازست

«میرزا کوچك وصال شیرازی»

محك دل

ماهی به جلوه در نظر از هر نظاره‌ایست
سروی به عشوه در گذر از هر کناره‌ایست

از بس که شاهدیست بهر گوشه در خرام
هر گوشه‌ای ز دیده ، بکار نظاره‌ایست

هر ذرّه از گلم گرو آتشین گلی
هر پاره از دلم بکف ماهپاره‌ایست

گفتی مرا شمارهٔ درد دل تو چیست
پنداشتی که ماهرخان را شماره‌است

دل را فرشتگان، محك از عشق کرده‌اند
آن دل که‌عشق نیست‌دراو، سنگ خاره‌ایست

تنها نه هر دو دیدهٔ من محو روی تست
سوی توام ز هر سر مژگان اشاره‌ایست

آتش فتد زیاد جوانی بجـان من
هر شب که نور ماه و فروغ ستاره‌ایست

ما درد خود به یأس مداوا نموده‌ایم
کز چاره نا امید شدن نـیز چاره ایست

« امیری فیروزکوهی »

نالهٔ نی

میروم از کویش اما تاب تنهائیم نیست
گر شکیبائی توای دل من شکیبائیم نیست

همچو نی از بند بندم ناله میآید برون
فاش‌گویم دور از آن لب تاب تنهائیم نیست

زلف خود را باز جو، در سینهٔ من نیست دل
روزگاری شد خبرزین مرغ هرجائیم نیست

یك نظر دیدیم رویش را و از خود رفته‌ایم
فرصتی تا بار دیگر ما بخود آئیم نیست

من‌تنی‌رنجور و بار هجر سنگین است وسخت
رحمی ای نا مهربان بالله توانائیم نیست

چون حبابی دیده بگشودیم و در دریا شدیم
هرچه هست ازاوست حرفی ازمن وماثیم نیست

من نه جغدم تا بکرمانشاه ویران جا کنم
طوطیم «بیدار» از آن ذوق شکر خائیم نیست

بیدار ـ «محمدحسین جلیلی ادیب کرمانشاهی»

درد کمی نیست

هر چند مرا در دو جهان بیش و کمی نیست
با وصل توام در دو جهان هیچ غمی نیست

گویند که باغ ارمی هست به عالم
گر هست رخ تست وگرنه ارمی نیست

آنرا که بزلف تو دل آویخته باشد
گر ملك جهانش رود از دست غمی نیست

عدلست سراپای تو ای حاکم عشاق
گر جان بدهی ور بستانی ستمی نیست

حق دارم اگر بیشتر از حق کنم افغان
دل دادن و نومید شدن درد کمی نیست

بر فرض که یوسف بدراهم بفروشند
آیا چکند آنکه بدستش درمی نیست ؟

مردند گدایان بتمنای نوائی
گوئی که در این مرحله صاحب کرمی نیست

با هستی خود میخرم امروز اگر هست
جائی که در آن نام وجود و عدمی نیست

بیهوده «غمام» از غم دل میکنی افغان
هرگز پی این شام سیه ، صبحدمی نیست

غمام همدانی «محمد یوسف زاده»

گل میریخت

یاد آن شب که صبا در ره ما گل می‌ریخت
بر سر ما ز درو بام و هوا گل میریخت

سر به دامان منت بود و ز شاخ گل سرخ
بر رخ چون گلت ، آهسته صبا گل میریخت

خاطرت هست که آنشب همه شب تا دم صبح
گل جدا ، شاخه جدا ، باد جدا گل میریخت

نسترن خم شده لعل تو نوازش میداد
خضر گوئی بلب آب بقا گل میریخت

زلف تو غرقه بگل بود و هر آنگاه که من
می‌زدم دست بدان زلف دوتا ، گل میریخت

تو به مه خیره چو خوبان بهشتی و صبا
چون عروس چمنت بر سر و پا گل میریخت

گیتی آنشب اگر از شادی ما شاد نبود
راستی تا سحر از شاخ ، چرا گل میریخت؟

شادی عشرت ما باغ، گل افشان شده بود
که بپای تو و من از همه جا گل میریخت.

«استادلی یاربری»

خلوت عشق

یار باز آمد و غم رفت و دل آرام گرفت
بخت خندید و لبم از لب او کام گرفت
آن سیه پوش چو از پردهٔ شب رخ بنمود
جان من روشنی از تیرگی شام گرفت
غم بیداد خزان دور شد از گلشن جان
دست چون دامن آن سرو گل اندام گرفت
خواستم راز درون فاش کنم یار نخواست
تکیه کرد و سخن، شیوهٔ ابهام گرفت
شکرلله که پس از کشمکش وهم و یقین
لطف او داد من از فتنهٔ اوهام گرفت
گفت: «دور از لب و کامم لب و کام تو چه کرد؟»
گفتمش: «بوسهٔ تلخی ز لب جام گرفت»
گفت: «در کورهٔ هجران، تن و جانت که گداخت؟»
گفتم: «آن شعلهٔ عشقی که مرا خام گرفت.»
گفت: «در محنت ایام دلت گشت صبور.»
گفتم: «این پند هم از گردش ایام گرفت.»
گفت «رعدی» رقم رمز فصاحت ز که یافت؟
گفتم: «از «حافظ»، اسرار سخن وام گرفت.»

«دکتر غلامعلی رعدی آذرخشی»

خواهم از خدا

یار کی مراست رند و بذله گو ، شوخ و دلربا ، خوب و خوش سرشت
طره‌اش عبیر ، پیکرش حریر ؛ عارضش بهار ؛ طلعتش بهشت
نقشبند روح ، گوئی از نخست ؛ صورت و لبش ؛ تا کشد درست
لعل پاره را ؛ ز آب خضر شست ، پس نمود حل ، با شکر سرشت
در قمار عشق ، از من آن پسر ؛ برده عقل و دین ؛ جسم و جان و سر
هوش و صبر و تاب ، مال و سیم و زر ؛ قول لوطیان؛ هرچه بود «گشت»
پیش از آنکه خط ، رویدش ز روی ؛ بود آن پسر؛ سخت و تندخوی
وینك از رخش، سر زدست موی ؛ تا از آن خطم، چیست سرنوشت
چون خطش دمید، خاطرش فسرد، کان صفای حسن؛ شد بدل به درد
نکهت رخش . باغ و ورد برد ؛ غنچه از لبش ؛ داغ دزد هشت
موی عارضم ، داشت رنگ قیر ، در فراق او ؛ شد به رنگ شیر
در جوانیم ، عمر گشت پیر ؛ دهر پنبه کرد ؛ چرخ هر چه رشت
خواهم از خدا ، در همه جهان ؛ یك قفس زمین ، یکنفس زمان
تا بکام دل ، می خورم در آن ؛ بی حریف بد ، بی نگار زشت
خوش دهد بهار ، نشأه سرخ مل ؛ گه کنار رود ؛ گه فراز پل
گه بزیر سرو ، گه بپای گل ؛ گه بصحن باغ ؛ گه بطرف کشت
مرد چون شناخت ؛ مغز را ز پوست ؛ هرچه بنگرد ؛ نیست غیر دوست
هر کجا رود ، ملك ملك اوست ؛ خواه در حرم ؛ خواه در کنشت

قاآنی «میرزا حبیب شیرازی»

آرزوی عاشق

یکشب آخر دامن آه سحر خواهم گرفت
داد خود را زان مه بیدادگر خواهم گرفت

چشم گریان را بطوفان بلا خواهم سپرد
نوك مژگان را بخوناب جگر خواهم گرفت

نعره ها خواهم زد ودر بحر وبر خواهم فتاد
شعله‌ها خواهم‌شد ودر خشك‌وتر خواهم گرفت

انتقامم را ز زلفش مو بمو خواهم کشید
آرزویم را ز لعلش سر بسر خواهم گرفت

۴ یا بزندان فراقش بی نشان خواهم شدن
یا گریبان وصالش بی‌خبر خواهم گرفت

یا بهار عمر من رو برخزان خواهد نهاد
یا نهال قامت او را ببر خواهم گرفت

یا بپایش نقد جان بی گفتگو خواهم فشاند
یا ز دستش آستین بر چشم تر خواهم گرفت

یا بحاجت در برش دست طلب خواهم گشاد
یا بحجت از درش راه سفر خواهم گرفت

یالبانش را، بلب همچون شکرخواهم مکید
یا میانش را به بر همچون کمر خواهم گرفت

گر نخواهد داد من امروز داد آن شاه حسن
دامنش فردا بنزد دادگر خواهم گرفت

بر سرم قاتل اگر بار دگر خواهد گذشت
زندگی را با دم تیغش ز سر خواهم گرفت
باز اگر برمنظرش روزی نظر خواهم فکند
کام چندین ساله را از یك‌نظر خواهم گرفت
یا سروپای مرا در خاك وخون خواهد کشید
یا برو دوش ورا در سیم و زر خواهم گرفت
گر «فروغی» ماه من برقع زروخواهد فکند
صد هزاران عیب برشمس وقمر خواهم گرفت

« فروغی بسطامی »

ای شیخ

ترا مسجد مرا میخانه ، ای شیخ ترا سبحه مرا پیمانه ، ای شیخ
ترا ورد سحرگاهی و ما را همه شب نالهٔ مستانه ، ای شیخ
زنخ کم زن که در گوش من آید همه افسون تو افسانه ، ای شیخ
زبانی آتشین چون شمع دارم مپر گردم توچون‌پروانه ، ای شیخ
ترا کوه و مرا کانی است در کوه ترا دانه مرا دردانه ، ای شیخ
مرا با گردش پیمانه پیمان ترا با سبحهٔ صد دانه ، ای شیخ
مرا با بیدل و دیوانه خوشتر ترا با عاقل و فرزانه ، ای شیخ
عجایبها ببینی گر نهی چشم یکی برروزن این خانه ، ای شیخ
یك امشب را بکوی میفروشان
شوی مهمان رندان یا نـه ای شیخ ؟

«حاج میرزا حبیب خراسانی»

آید نیاید

آن پری روی از درم روزی فراز آید نیاید
من همی خواهم که عمر رفته باز آید نیاید
پیش از آن کایام در پیچد بهم طومار عمرم
نامه‌ای از کوی یار دلنواز آید نیاید
بر سر من سایهٔ آن آفتاب افتد نیفتد
در کف من دامن آن سروناز آید نیاید
هیچ از سودای آن گیسو نیاید بوی سودی
بوی سودی هیچ از امید دراز آید نیاید
طفل اشکم گفت بر رخ، راز عشقم را بمردم
طفل، هرگز در شمار اهل راز آید نیاید
تا نبیند آه من، بر من دلش سوزد نسوزد
سنگ تا آتش نبیند در گداز آید نیاید
عقل، آن نیرو ندارد کو بگرد عشق پوید
صعوه هرگز در مصاف شاهباز آید نیاید
اینهمه سازم بنا سازی دور چرخ و آخر
اختر نا ساز من با من بساز آید نیاید
عاشق «شوریده» را دردل نگنجد غیر جانان
در دل محمود جز یاد ایاز آید نیاید
از هوای خطهٔ ری وز نهاد مردم وی
بوئی از شیراز علیین طراز آید نیاید

شوریدهٔ شیرازی « محمدتقی، فصیح‌الملك »

افسوس بر جوانمردی

آن قوم که ایشان ره اسرار سپردند
احوال جهان باطل و بازیچه شمردند
محنت زدگان را بکرم دست گرفتند
چون دست گرفتند بر آن پای فشردند
ایشان همه رفتند و جهان جمله به مشتی
زین ناکس نا مردم نـا مرد سپردند
هنگام طمع، شوختر از روبه و گرگند
هنگام کرم، شومتر از غرچه و کردند
هر چند بزرگند، بزرگند به هیکل
وز روی حقیقت نه بزرگند که خردند
قومی همه نوکیسه و نو کاسه که از بخل
نام کرم از نامهٔ هستی بستردند
زان قوم که ما دیدیم امروز کسی نیست
گوئی که بیکبار همه پاك بمردند
و ین نیز عجبتر که، هم از بخت بد ما
با خود همه چیزی چو بمردند ببردند

«کافی ظفر همدانی»

✿ ✿ ✿ ✿
چشم سیه
✿ ✿ ✿ ✿

از تو ای چشم سیه، صرفنظر نتوان کرد
صبر کردم ز تو یکچند و دگر نتوان کرد
گیرم افتد سر زلف تو شبی در چنگم
محنت یکشب هجران تو سر نتوان کرد
یکشب از سنگدلیهای تو فرهاد شوم
بیش از ین زمزمه در کوه و کمر نتوان کرد
دارم امید که یکروز پشیمان گردی
ورنه یکشب بفراق تو سحر نتوان کرد
قصه کوتاه کن ای ناصح و از ما بگذر
یکدم از عمر گرانمایه هدر نتوان کرد
پیش آن ناوك دلدوز مکن عرضهٔ زهد
دفع آن تیر بدین کهنه سپر نتوان کرد
سرسری نیست غم عشق تو ای مونس جان
این هوا از سر شوریده بدر نتوان کرد
ماند دل پیش تو وز نیمهٔ ره بر گشتم
چکنم بیدل و دلدار سفر نتوان کرد
هر گلی را بچمن رنگی و بوئیست «عماد»
چون صبا سرسری از باغ گذر نتوان کرد

«عماد مشهدی»

مدرسه و میکده

از راه وفا گاه ز ما یاد توان کرد گاهی به نگاهی دل ما شاد توان کرد
صید دل من لایق تیغ تو اگر نیست در راه خدا آخرش آزاد توان کرد
نالم مگر از ناله برحم آورم آن دل اما که چه با خوی خداداد توان کرد
زین بعد کسی نالهٔ من نشنود آری تا چند مگر ناله و فریاد توان کرد
مستم ز می عشق، چنان کز پس مرگم صد میکده از خاک من آباد توان کرد
انصاف کجا رفت ببین مدرسه کردند جائی که در آن میکده بنیاد توان کرد
منمای بزهاد ره کوی خرابات این ره نه بهر بوالهوس ارشاد توان کرد

با غیر «صفائی» مه من عهد وفا بست
دل را بچه امید دگر شاد توان کرد؟

ملا احمد نراقی «صفائی»

همه رفتند

از ملک ادب حکم گذاران همه رفتند شو بار سفر بند که یاران همه رفتند
این گرد شتابنده که بر دامن صحراست گوید چه نشینی که سواران همه رفتند
داغست دل لاله و نیلیست بر سرو کز باغ جهان لاله عذاران همه رفتند
گر نادره معدوم شود هیچ عجب نیست کز کاخ هنر نادره کاران همه رفتند
افسوس که افسانه سرایان همه خفتند اندوه که اندوه گساران همه رفتند
فریاد که گنجینه طرازان معانی گنجینه نهادند بماران، همه رفتند
باد ایمنی از ما همه شیران شکاری کز شومی ما شیر شکاران همه رفتند

یك‌مرغ گرفتار دراین گلشن ویران تنها بقفس ماند وهزاران همه‌رفتند

خون بار «بهار» از مژه در فرقت احباب
کز پیش تو چون ابر بهاران همه رفتند

بهار - «محمدتقی ملک‌الشعرا»

راز عشق

اگر اندر برم آن شاهد طناز آید
جان از تن شده‌ام باز بتن باز آید
تا شود بستهٔ دام تو چو من طایر قدس
با دو صد شوق ز فردوس بپرواز آید
هر که در راه تو اول قدم از جان گذرد
میتوان گفت که در عشق تو ممتاز آید
راز عشق تو ندانم بکه اظهار کنم
هم مگر عشق تو خود محرم این راز آید

مظفر «شیخ‌عبدالمجید گجوری»

زمزمهٔ رضا محجوبی استاد ویولن

ای وای بر اسیری، کزیاد رفته باشد در دام مانده مرغی، صیاد رفته باشد
از آه دردناکی، سازم خبر دلت را روزی که کوه‌صبرم، بر باد رفته باشد
آواز تیشه امشب، از بیستون نیامد گویا بخواب شیرین،فرهادرفته باشد

شادم که از رقیبان، دامن کشان گذشتی گو مشت خاک ما هم، بر باد رفته باشد

پرشور از «حزین» است، امروز کوه و صحرا
مجنون گذشته باشد بیداد رفته باشد

«حزین»

خدمت سرو روان

بعد ازین خدمت آن سرو روان خواهم کرد
خدمتش از دل و جان در دوجهان خواهم کرد

بر دم تیغ غمش سینه سپر خواهم ساخت
پیش تیر نگهش، دیده نشان خواهم کرد

پای بر تخت جم و افسر کی خواهم زد
سر فدا در قدم پیر مغان خواهم کرد

گرد هر گوشهٔ ویرانه بجان خواهم گشت
کنج دل مخزن هر گنج نهان خواهم کرد

بی رخ دوست دگر خون جگر خواهم خورد
دیده را ساغر پیمانهٔ آن خواهم کرد

سالها در ره عشق تو قدم خواهم زد
عمرها نام ترا ورد زبان خواهم کرد

مهر روی تو دگر جای بدل خواهم داد
غم عشق تو دگر مونس جان خواهم کرد

«وحدتا» گفت ترا از بر خود خواهم برد
گفتمش خون دل از دیده روان خواهم کرد

وحدت «طهماسبقلی کلهر کرمانشاهی»

قیام قیامت

تا می بکیش زاهد و مفتی حرام شد
ما را فضای میکده بیت الحرام شد

در کیش عشق بود که رندان مست را
شاهد پیمبر آمد و ساقی امام شد

چون شحنه میفروش شد و شیخ باده نوش
رندان شهر را همه عالم بکام شد

قومی بسوی کعبه و قومی بسوی دیر
تا قسم ما از این دو عمارت کدام شد

یك جلوه کرد قامت ساقی که شیخ شهر
آمد برقص و گمت قیامت قیام شد

جز ریش انبهش نبود دام مکروفن
این سفله کاو بشعبده شیخ الانام شد

لب بر لب پیاله مگر مینهد «حبیب»
هر صبح و شام، کین همه شیرین کلام شد

«حاج میرزا حبیب خراسانی»

شستن گناه

جزشور و شر از چشم سیاه تو نریزد
الا خطر از تیر نگاه تو نریزد

آهسته بزن شانه بر آن زلف پریشان
تا جمع دل از طرف کلاه تو نریزد
کانون شدی ای سینه مگر کز شرر دل
جز اخگر غم زاتش و آه تو نریزد
تا درخم می از پی توبه نکنی غسل
ای شیخ گنهکار گناه تو نریزد
ای خاك مقدس که بودنام تو ایران
فاسد بود آن خون که براه تو نریزد

«فرخی یزدی»

ترانهٔ وجد و حال

چنین شنیدم، که لطف یزدان؛ بروی جوینده در نبندد
دری که بگشاید از حقیقت، بر اهل عرفان؛ دگر نبندد
چنین شنیدم که هر که شبها، نظر زفیض سحر نبندد
ملك ز کارش گره گشاید فلك بکینش کمر نبندد
دلی که باشد بصبح خیزان، عجب نباشد اگر که هردم
دعای خودرا بکوی جانان، ببال مرغ سحر نبندد
اگر خیالش بدل نیاید سخن نگویم چنانکه طوطی
جمال آئینه تانبیند، سخن نگوید، خبر نبندد
ز تیر آه چو ما فقیران شود مشبك اگر که شبها
فلك ز انجم زره نپوشد قمر ز هاله سپر نبندد

بزیر دستان مکن تکبر ، ادب نگه دار اگر ادیبی
که سربلندی و سرفرازی گذر بر آه سحر نبندد
برشهیدان کوی عشقش ، بسرخ روئی عام نگردد
برنگ لاله؛ کسی که داغ غمش بلخت؛ جگر نبندد
کجا تواند دم از مقامات عاشقی زد
هر آنکه نالد بنالهٔ نی؛ چونی بصدجا کمر نبندد

«صفای اصفهانی»

برهان عشق

خوشا دردی که درمانی ندارد — سری کز عشق ، سامانی ندارد
ندارد ذوق جان و لذت عمر — اگر دل ، مهر جانانی ندارد
دل بیمهرجانان ، هر که را ، هست — دلی دارد ولی جانی ندارد
به هر کشور قدم زد موکب عشق — امیر عقل ، فرمانی ندارد
چسان مجموع گردد خاطر آنراك — سر زلف پریشانی ندارد
بغیر از آه سرد و چهرهٔ زرد — حدیث عشق ، برهانی ندارد
خوش آن عاشق که بازلف ورخ دوست
حدیث از کفر و ایمانی ندارد

« حاج میرزا حبیب خراسانی »

عاقل و دیوانه

خوشا کاین خانه را ویرانه سازند — در آن ویرانه از نو خانه سازند

چه خاصیت درین آب و گل افتاد — که : زو ، هم کعبه ، هم بتخانه‌سازند

بنازم دست قدرت را در ین خاك — که تسبیح از گل پیمانه سازند

چو یاك پیمانهٔ می را شکستند — هزاران سبحهٔ صد دانه سازند

چنان ویرانه شد مسجد ، که آباد — نخواهد شد مگر میخانه سازند

بیا دیوانه را عاقل کن ای شیخ — چه سود ، از عاقلی دیوانه سازند

نمیگنجد حقیقت در بیانها . . . .
که چندین قصه و افسانه سازند

«حاج میرزا حبیب خراسانی»

کنج غم

در آن دم نقش این دنیا نهادند — که داغ مهر تو بر ما نهادند

بهر سروی که اندر بوستان است — نشانی زان قد و بالا نهادند

به صحرا ، تا بگرید چشم مجنون — نشان چهرهٔ لیلی نهادند

زمین در سیر خود سرگشته میرفت — رواق گنبد خضرا نهادند

بشکوی هر لبی را میگشودند — سر انگشتی بر آن لبها نهادند

بدل ره برده با افسون و نیرنگ — هزاران رنج پا بر جا نهادند

ز طوفان بلا سرمست جستند — مرا در کنج غم تنها نهادند

هر آن کس را که اندر دل غمی‌نیست
بصورت آدم اما آدمی نیست

دکتر هشترودی «محسن»

ندارد ، ندارد

درکنج دلم عشق کسی خانه ندارد
کس جای درین خانهٔ ویرانه ندارد
دل را بکف هر که نهم باز پس آرد
کس تاب نگهداری دیوانه ندارد
در بزم جهان جزدل حسرت‌کش ما نیست
آن شمع که میسوزد و پروانه ندارد
گفتم مه من از چه تو در دام نیفتی
گفتا چکنم دام شما دانه ندارد
ای آه مکش زحمت بیهوده که تأثیر
راهی بحریم دل جانانه ندارد
در انجمن عقل فروشان ننهم پای
دیوانه سر صحبت فرزانه ندارد
تا چند کنی قصهٔ اسکندر و دارا
ده روزهٔ عمر اینهمه افسانه ندارد

پژمان بختیاری «حسین»

خدا میداند

دل بسودای تو بستیم ، خدا میداند وز مه و مهر گسستیم ، خدا میداند

ستم عشق تو هر چند کشیدیم بجان ‌ زا رزویت ننشستیم ، خدا میداند

باغم عشق‌تو عهدی که ببستیم نخست ‌ بر همانیم که بستیم ، خدا میداند

خاستیم ازسر شادی وغم هردوجهان ‌ باغمت‌خوش بنشستیم ، خدا میداند

بامیدی که گشاید زوصال تو دری ‌ در دل برهمه بستیم ، خدا میداند

م، دیده پرخون‌ودل آتشکده‌وجان بر کف ‌ روزوشب جز تو نجستیم خدا میداند

دوش با «شمس» ، خیال تو بدلجوئی گفت

آرزومند تو هستیم خدا میداند

شمس‌مغربی «محمد شیرین»

اشك و آه

دیدم همان‌فسونگر مژگان‌سیاه‌بود ‌ بازش هزار راز نهان در نگاه بود

عشق قدیم و خاطرهٔ نیمه جان او ‌ در دیده‌اش چوروشنی شامگاه بود

آن سایهٔ ملال به مهتابگون رخش ‌ گفتی حریر ابر برخسار ماه بود

پرسیدم‌ازگذشته‌ویکدم‌سکوت کرد ‌ حرفش بمرگ‌عشق‌عزیزی گواه بود

از آشتی نبود فروغی بدیده‌اش ‌ این آسمان دریغ، زهرسو سیاه بود

بنشستمش بدامن‌ودورم‌زخویش کرد ‌ قدرم‌نگر که پست‌تر ازگردراه بود

از دیده‌ای فتاد و برون شد ز سینه‌ای

«سیمین» دل‌شکسته مگر اشك و آه بود

« سیمین ــ بهبهانی»

مرگ یار

۱

رنجی که جانم از غم آن خون جگر کشید
نشنیده‌ام که جانی از آن بیشتر کشید
مهلت نداد چرخ که او را ببر کشم
من حسرتش کشیدم و گورش ببر کشید
از عمر در شکنجه و با مرگ در جدال
عمری عذاب و رنج ز دردِ جگر کشید
بگداخت همچو شمع تن نازنین او
از سوزش تبی که تنش در شرر کشید
بنشست گرد مرگ بروی پریده رنگ
گفتی که ابر هاله بگرد قمر کشید
بگشاد چشم تا نظری بنگرد مرا
مرگش امان نداد و قلم بر نظر کشید
زین در به آن در از پی درمان شدم، ولی
داغش اجل بجان من دربدر کشید
گفتم که ناز آن بدن نازنین کشم
خاکم بسر که ناز ورا خاک بر کشید
پیچیده شد بپردهٔ ماتم، سرای من
تا رخت ازین سرا بسرای دگر کشید

گیتی چو شب بدیدهٔ من تیره گشت و تار
زان واپسین دمی کـه بگاه سحر کشید

حریری « دکتر علی اصغر »

خیل عشقبازان

روزی که کلك تقدیر ، در پنجهٔ قضا بود
بر لوح آفرینش ، غم سرنوشت ما بود
زان پیشتر که نوشد، خضر آب زندگانی
ما را خیال لعلت ، سرمایهٔ بقا بود
روزی که میگرفتند ، پیمان ز نسل آدم
عشق از میان ذرات ، در جستجوی ما بود
ساقی شراب شوقم ، دیشب زیادتر داد
گر پاره شد ز مستی ، پیراهنم بجا بود
بر عاصیان هر قوم ، بگماشت حق بلائی
ما خیل عشقبازان ، هجرانمان بلا بود
ساقی لباس زهدم ، صد ره به می فروشست
تا پاك شد ز رنگی ، کالودهٔ ریا بود
گر در محیط حیرت غرقم ،گناه من چیست؟
در کشتی وجودم ، عشق تو ناخدا بود
میخواستم که دل را ، از غم خلاص یابم
داغ جدائی آمـد ، این آخرالدوا بود

« غبار همدانی »

وصف رخ دوست

شیخ است و حلقه بر در خمار میزند
دست طلب بحلقهٔ زنار میزند
این خرقه پوش صومعه را تا چه روی داد
کاتش بجان خرقه و دستار میزند
خلوت نشین شهر که از صومعه گریخت
مستانه نعره بر سر بازار میزند
یک نغمه بیش نیست که مطرب ببانگ چنگ
مرغ سحر بساحت گلزار میزند
داود ناله از دم مزمار میکند
منصور نعره بر زبر دار میزند
سنگی سخن ز حلقهٔ تسبیح میکند
چوبی نوا ، ز پردهٔ اسرار میزند
چنگ وچغانه وصف رخ دوست میکنند
جام و پیالـه دم ز لب یار میزند

«حاج میرزا حبیب خراسانی»

شیخنا

شیخنا شب تا سحر مست و خراب از باده بود
در خرابات مغان مست و خراب افتاده بود

با حریفان دغل نرد و قمار و جام می
کرده بود و برده بود وخورده‌بودوداده‌بود

شیخنا را با نگاری ساده کار افتاده دوش
ساده، کار افتاده بود وشیخ ، مطلق ساده بود

شیخنا بیچاره در این کار تقصیری نداشت
باده بود و ساده بود و بزم عیش آماده بود

بنگ‌خوردوچنگ‌زدافیون‌کشیدومی،چشید
شیخنا از قید هستی ساعتی آزاده بود

نیست بود وهست شد ، هشیاربود ومست‌شد
شیخنا از نو مگر دیشب زمادر زاده بود

در برش ساده ، بلب باده ، ز پا افتاده مست
بیخود و عریان تنش از خرقه و لباده بود

دیدمش با آنکه دیشب باخت چون من قافیه
پشت‌خم ، در صبحدم ؛ چون دال برسجاده بود

«حاج میرزا حبیب خراسانی»

بیائید بیائید

صبحست و صبوحست بیائید بیائید — وجدست وفتوحست بیائید بیائید
غرقه شدگانیم در اندیشه و اندوه — می ، کشتی نوحست بیائید بیائید
زاندیشه واندوه نکشد روح‌بجزدرد — می راحت روحست بیائید بیائید
از توبه دگر باره همه توبه نمودیم — این توبه نصوحست بیائید بیائید

از دور ِ افق روشنی صبح نخستین
قد کاد یلوحست بیائید بیائید

«حاج میرزاحبیب خراسانی»

آسانی و دشواری

کفر زلف تو عرض ایمان کرد — هندوی کافرم مسلمان کرد
دوش در پای خم حریفی مست — عقل را سر برید و قربان کرد
هرچه دشوار بود نزد خرد — پیر میخانه دوش آسان کرد
ترك چشمت سپاه تقوی را — بیکی غمزه تیر باران کرد
پیر میخانه دوش رمز خوشی — تازه و نغز ، باز عنوان کرد:
دم چو در هفت بند نای دمید — معنی هفت بطن قرآن کرد

شیخ تکفیر کرد مؤمن را
کفر را پیر ، عین ایمان کرد

« حاج میرزاحبیب خراسانی»

داغ عشق

گر در حریم عشق کسی محرم اوفتد
در سر هوای کعبه و دیرش کم اوفتد
از جم بیار یاد چو جام طرب کشی
کز صد هزار شاه یکی چون جم اوفتد

گر مریمی ز روح قدس بار ور شود
شاید که زاده‌اش چو تو عیسی دم اوفتد
تعویذ خط بیار بر آن لعل شکرین
ترسم بدست اهرمن این خاتم اوفتد
شد عالمی خراب بجز طاق میکده
نازم باین بنا که چنین محکم اوفتد
گر بر دلی جراحتی آید زبون شود
جز داغ عشق کاو بدرون مرهم اوفتد

آشفته شیرازی «حاج محمد کاظم»

مستی و بوسه

گر نیم‌شبی مست در آغوش من افتد   چندان بلبش بوسه زنم کز سخن افتد
صدبار به پیش قدمش جان بسپارم   یکبار مگر گوشه چشمش بمن افتد
ای برسر سودای توسرهاشده برباد   دوراز توچنانم که سری بی‌بدن افتد
آوازهٔ کوچك‌دهنت ورد زبانهاست   پیدا شود آن‌راز که در هردهن افتد
شیرین نفتد هر که زند تیشه که اینکار
شوری است که تنها بسر کوهکن افتد

بهار «محمد تقی ملك‌الشعراء»

گرفتار

من نخواهم از قفس، صیاد آزادم کند
خوشدل از آنم گهی کنج قفس یادم کند

هجر مرغان چمن هر چند دلخونم نمود
راضیم از جان بر آن جوری که صیادم کند

زیر پا در کرده‌ام از عشق، بس دشت و دمن
عشق شیرین تو خواهم همچو فرهادم کند

این دل تنگ و شب تاریك و وای مرغ حق
ناله‌ای خواهم ز دل تا منع فریادم کند

نا روائی ها که کرد آن مه، همه بر من رواست
داد خواهی می نخواهم هر چه بیدادم کند

شمع رویت، سوختم؛ خاکسترم بر باد داد
خواست در این راه، چون پروانه استادم کند

«حسنعلی رفیعا»

نصیب بیدلان

نخستین باده کاندر جام کردند — ز چشم مست ساقی وام کردند
چو با خود یافتند اهل طرب را — شراب بیخودی در جام کردند
لب میگون جانان جام در داد — شراب عاشقانش نام کردند
سر زلف بتان آرام نگرفت — ز بس دلها که بی آرام کردند
بمجلس نیك و بد را جای دادند — بجامی کار خاص و عام کردند
چو گوی حُسن در میدان فکندند — بیاك جولان دو عالم رام کردند
ز بهر نقل مستان از لب و چشم — مهیا شکر و بادام کردند
از آن لب کارزوی جمله دلهاست — نصیب بیدلان دشنام کردند
دلی را تا بدست آرند هر دم — سر زلفین خود را دام کردند

بغمزه صد سخن با جان بگفتند　　به دل، ز ابرو دوصد پیغام کردند
نهان با محرمی رازی بگفتند　　جهانی را از آن اعلام کردند
بعالم هر کجا درد و غمی بود　　بهم کردند و عشقش نام کردند
چو خود کردند راز خویشتن فاش
«عراقی» را چرا بد نام کردند

« فخرالدین ابراهیم عراقی همدانی »

متاع زهد

نخوانده درس محبت کجا خبر دارد
که عاشق از می و مستی چه در نظر دارد
حدیث عشق نگردد کهن که سال بسال
بهار حسن تو گلهای تازه تر دارد
توان ز صبح بنا گوشت احتمالی داد
که شام عاشق افسرده هم سحر دارد
حدیث وصل تو شرطی نداشت بهر رقیب
کنون که نوبت ما شد هزار اگر دارد
بعشق کوی تو دم میزدم که پیر خرد
شنید وگفت ازین ره مرو خطر دارد
متاع زهد کسادست گو بزاهد شهر
دکان گشاید اگر مایه دگر دارد

گمان سود ز سود ای دل مبر «سرمد»
که این معامله از هرجهت ضرر دارد

«سرمد ـ صادق»

کفر و ایمان

نگارا! جسمت از جان آفریدند ز کفر زلفت ایمان آفریدند
جمال یوسف مصری شنیدی؟ ترا خوبی دو چندان آفریدند
ز باغ عارضت یك گل بچیدند بهشت جاودان زان آفریدند
غباری از سر کوی تو برخاست وزان خاك، آب حیوان آفریدند
۱ غمت خون دل صاحبدلان ریخت وزان‌خون لعل ومرجان آفریدند
سرا پایم فدایت باد و جان هم که سر تا پایت ازجان آفریدند
ندانم با تو یك دم چون توان بود؟ که صد دیوت نگهبان آفریدند
دما دم چند نوشم دُرد دردت؟ مرا خود مست وحیران آفریدند

ز عشق تو «عراقی» را دمی هست
کزان دم روی انسان آفریدند

«فخرالدین عراقی»

بی‌نیازی

هر آنکه از خودی خویشتن جدائی کرد
میان خلق خدا جلوهٔ خدائی کرد
خوشم ز سنگ حوادث که استخوان مرا
چنان شکست که فارغ ز مومیائی کرد

بهوش باش دلی را بقهر نخراشی
به ناخنی که توانی گره گشائی کرد
فغان که کاسهٔ زرین بی نیازی را
گرسنه چشمی ما کاسهٔ گدائی کرد
رهین منت صباغ قدرتم زاهد !
که او لباس مرا رنگ بی ریائی کرد
چه حکمت‌است که زاهد بداغ پیشانی
به‌خاك میکده دیدم که جبهه سائی کرد

«اماملیخان غارت»

یاد شیراز

هر باغبان که‌گل بسوی برزن آورد
شیراز را دو باره بیاد من آورد
آنجا که گر بشاخ گلی آرزوت هست
گلچین به پیشگاه تو یك خرمن آورد
نازم هوای فارس که از اعتدال آن
بادام بن شکوفه مه بهمن آورد
آتش بکار نایدمان روز گار دی
با آتشی که ساقی سیمین تن آورد
نو روز ماه ، فاخته و عندلیب را
در بوستان نواگر و بربط زن آورد

بر هزار پاره بگیرد ستیغ کوه
چون لشکری که رو بسوی دشمن آورد

من در کنار باغ کنم ساعتی درنگ
تا دلنواز من خبر از گلشن آورد

آید دوان دوان و نهد بر کنار من
آن نرگس و بنفشه که در دامن آورد

ساقی که میر مجلس انس است پیش ما
چون روز تیره گشت می روشن آورد

مردی گریز پایم و دور از دیار خویش
زان اندهم زمانه بپا داشن آورد

از شهر من هر آنکه رساند خبر مرا
چون گیوگوئیا خبر از بیژن آورد

«دکتر صورتگر - لطفعلی»

آفت آشیان

هرگز کسی به روز من ناتوان مباد
مانند من فسرده دلی در جهان مباد

بس رنج دیده ام زدل مهربان خویش
یارب دلی دگر بجهان مهربان مباد

گر شد خزان بهار من از دوریت چه باک؟
ای گل ترا بهار جوانی خزان مباد

هر کس که میرود نهد از خود نشانه ای
از من بجز فسانهٔ عشقت نشان مباد
سوزد اگر چو شمع زبانم ، زسوزعشق
حرفی بغیر عشق ، مرا بر زبان مباد
هر کس که ناله های دلم را شنید گفت
مرغی شکسته بال و جدا ، ز اشیان مباد

خوش آشیانه ایست برای وفا دلم
جز برق‌عشق، آفت این آشیان مباد

«ابوالحسن‌ورزی»

جلوه قامت

جان کند آهنگ مقامی دگر   گر رسد از دوست پیامی دگر
تا فکند یکسره از پا مرا   میدهدم باده ز جامی دگر
فرهٔ سرو چمن از دست برد   جلوهٔ قدت بخرامی دگر
مژده جانبخش مسیحا دهد   زان دو لب لعل ،کلامی دگر
جلوه خورشید سحر میدهد   وعدهٔ وصل تو بشامی دگر
ای همه دردی کش تو پختگان   آمده در بزم تو خامی دگر

مرغ دل از ساحت امکان پرید
تا بنشیند لب بامی دگر

«هشترودی ـ دکترمحسن»

دوراه عشق

حدیث درد من گر کس نگفت افسانه‌ای کمتر
و یا خود من نباشم درجهان دیوانه ای کمتر
اگر بی نام و ناموسم فراغم بیشتر باشد
و گر بی خانمانم گوشه ویرانه ای کمتر
از آن سیمرغ را درقاف غربت آشیان دادند
که شد زین دامگه مشغول آب ودانه‌ای کمتر
نکو بزمیست عالم لیک ساقی‌جام غم دارد
خوش آن‌مهمان که‌خورداز‌دست او پیمانه‌ای کمتر
کسی عاشق شود کز آتش سوزان نپرهیزد
براه عشق نتوان بود از پروانه ای کمتر

مکن «مانی» عمارت از سرای دهر بیرون شو
برای این دو روز عمر محنت خانه ای کمتر

«مانی شیرازی»

خورشیدپرست

دل در گره زلف تو بستیم دگربار
وز هردوجهان مهر گسستیم دگربار
جام‌دوجهان پر، ز، می‌عشق‌تودیدیم
خوردیم می وجام شکستیم دگربار
شاید که دگر نعرهٔ مستانه بر آریم
کز جام می عشق تومستیم دگربار
المنةلله که پس از محنت بسیار
با تو نفسی خوش بنشستیم دگربار

چون طرهٔ تو شیفتهٔ روی تو گشتیم — هیهات که خورشید پرستیم دگربار
ما ترك مراد دل خودکام گرفتیم — تاهرچه کنددوست‌خوشستیم‌دگربار
با عشق تو ما راه خرابات گرفتیم — از صومعه و زهد برستیم دگربار
در بندگی زلف چلیپات بماندیم — زنار هم از زلف تو بستیم دگربار

تا راز دل ما نکنند فاش «عراقی»
اینك دهن از گفت ببستیم دگربار

«فخرالدین عراقی»

هیجان درونی

سر بسر لطفی و جانی ای پسر — خوشتر ازجان‌چیست؟آنی ای پسر
میل دلها جمله سوی روی تست — وه که شیرین دلستانی ای پسر
زان بچشم من در آیی هر زمان — کز صفا آب روانی ای پسر
از می حسن، ارچه سرمستی، مکن — با حریفان سر گرانی ای پسر
وعده‌ای می‌ده اگرچه کج بود — کز بهانه در نمانی ای پسر
برلب خود بوسه زن ، آنگه ببین — ذوق آب زندگانی ای پسر
زان شدم خاك درت کز جام خود — جرعه‌ای بر من فشانی ای پسر
از لطیفی می نماند کس بتو — زان یقینم شد که جانی ای پسر
دردل وچشمم زحسن ولطف‌خویش — آشکارا و نهانی ای پسر

نیست در عالم ، «عراقی» را ، دمی
بی لب تو کامرانی ای پسر

«فخرالدین عراقی»

حسرت دیدار

شنیدستم غمم را میخوری ، اینهم غم دیگر
دلت بر ماتمم میسوزد ، اینهم ماتم دیگر
به دل هر راز گفتم برلب آوردش دم دیگر
چه سازم‌تا بدست آرم جزاین‌دل‌محرم دیگر
نکشتی آتش خشمش تمام و زود خشکیدی
کمی‌مانده‌ست از او، ای‌دیده قربانت،نم‌دیگر
مرا گفتی دم آخر ببینی ، دیر شد ؛ باز آ
که ترسم حسرت این دم برم بر عالم دیگر
ز بی رحمی نماید تیر خودرا هم دریغ از دل
که داند زخم اورا نیست جزاین مرهم دیگر
جهانی را پریشان کرد از آشفتن یك مو
معاذالله اگر بگشاید از گیسو خم دیگر
بجان دوست، غیر از درد دوری ازدیار خود
در این دنیا ندارد جان «لاهوتی» غم دیگر

« ابوالقاسم لاهوتی »

دل دیوانه

طفلی بی دیوانه ز هر خانه درین شهر
یارب چکند یك دل دیوانه درین شهر

دل را هوس صحبت ما نیست به بینید
دیوانه ندارد سر دیوانه درین شهر
سودای سرزلف تو گر رهزن دلهاست
مشکل که بماند دل فرزانه درین شهر
چون شمع بهر بزم بسوزیم و چه حاصل
بر شمع نسوزد دل پروانه درین شهر
جا تنگ شد از برسر کویش ، چه توان کرد
یك شهر غریبیم و یکی خانه درین شهر
یك زاهد ویك رند در این شهر ندیدیم
بستند در مسجد و میخانه درین شهر

نشاط «سید عبدالحسین»

دل ودل آرا

گر چه مستیم و خرابیم چو شبهای دگر
بازکن ساقی مجلس سرمینای دگر
امشبی را که در آنیم غنیمت شمریم
شاید ای جان نرسیدیم بفردای دگر
مست مستم ، مشکن قدر خودای پنجه غم
من به میخانه‌ام امشب تو برو جای دگر
چه به میخانه چه محراب حرامم باشد
گر بجز عشق توام هست تمنای دگر

تا روم از پی یار دگری می‌باید
جز دل من دلی و جز تو دل آرای دگر
تو سیه چشم چو آئی به تماشای چمن
نگذاری بکسی چشم تماشای دگر
گر بهشتی است رخ تست نگارا که در آن
میتوان کرد بهر لحظه تماشای دگر

«عماد مشهدی»

گوشهٔ میخانه

باآنکه در حریم تو بیگانه‌ام هنوز — چون حلقه‌بسته‌بردراین‌خانه‌ام هنوز
بگذشت‌شب‌ز نیمه ومن‌باخیال‌دوست — مینا صفت بگوشهٔ میخانه‌ام هنوز
از شعلهٔ نگاه تو پروا نمیکنم — ای‌شمع‌من، بسوز که پروانه‌ام هنوز
چون‌گوهری‌که‌برسرانگشتری‌نهند — ای آشنا بچشم تو بیگانه‌ام هنوز
گفتم چه الفتی است بگیسوی او مرا
دل ناله کرد و گفت که دیوانه‌ام هنوز

« رضا ثابتی»

حسب حال

با دیگران به مهری و با من بکین هنوز
میسوزم از فراق تو ای نازنین هنوز

نامم بریشخند بر این و آن برفت
یك لحظه ول نمیکنی از آن و این هنوز

من ایستاده ، بسته کمر خدمت ترا
تو با رقیب هرزه درا همنشین هنوز

هردم کنی جفائی و چون طفل بی خبر
گوئی چرا فلان بود اندوهگین هنوز

با من نئی ، ولی به خیالی که با منی
غیرت برند مردم کوتاه بین هنوز

از دست رفته‌ایم ، خدا را تفقدی
تا در تنست این نفس واپسین هنوز

از عشق هر چه گویم و گویند نابجاست
کس برنگشته است از این سر زمین هنوز

گفتم بترك پیر خرد زانکه هر چه گفت
گفت و نداشت بر سخن خود یقین هنوز

خشکی نمود روغن بادام ، باز هم
صفرا فزاست شربت سرکنگبین هنوز !!

ما جان سپرده‌ایم وشگفتا که میکشیم
دنبال مرگ ، منت جان آفرین هنوز

«فضل‌الله گرگانی»

مأوای امن

ای مه بجان هنوز

خاکستره‌ی شراره زند بر روان هنوز

رفتی ، بیا بیا

باقیست از من این دو سه مشت استخوان هنوز

روان بسوخت

آن مرغ تا گرفته به باغ آشیان هنوز

عشق سالهاست

دارم بچشم ، گوهر اشك ؛ ارمغان هنوز

شبها و بوسه ها

وان قصه ها که از همه باشد نهان هنوز

ط خاطرات تلخ

عبرت نگیرد این دل بی خانمان هنوز

را فرا گرفت

با من به سخره مینگرد آسمان هنوز

همی زند

از مهربانی ، آن بت نا مهربان هنوز

خون فشاند

میخواندم بباغ ، گل ارغوان هنوز

ای عشق و آرزو نکشی دست از سرم
ای روزگار! بس نبود امتحان هنوز

خواهم بترك زندگی عاشقانه گفت
مأوای امن نیست در این خاکدان هنوز

«فضل‌الله گرکانی»

* *** *

نظرهاست هنوز

***

دیده را با رخ خوب تو نظرهاست هنوز
بر سر زلف تواش، میل بسوداست هنوز

اشکم از گرم روی، کرد رخ زردم سرخ
ز آبرو ریختنش تا چه نظرهاست هنوز

گر چه دردش دل ما غرقه بخون میدارد
ما مقریم که جرم از طرف ماست هنوز

گفته بودم که کنم ترکش و چون دیدم باز
عشق من با قد زیباش، ببالاست هنوز

بر خور از گلشن رویش بصفا «شمس» امروز
شادی آنکه دلش در پی فرداست هنوز

« شمس‌مغربی »

اندیشهٔ فردا

رفتی ازچشمم و دل محو تماشاست هنوز
عکس روی تو در این آینه پیداست هنوز

هر که در سینه دلی داشت بدلداری داد
دل نفرین شدهٔ ما است که تنهاست هنوز

در دلم عشق تو چون شمع ، بخلوتگه راز
در سرم شور تو چون باده به میناست هنوز

گر چه امروز ِ من آئینهٔ فردای منست
دل ِ دیوانه در اندیشهٔ فرداست هنوز

عشق آمد به دل و شورِ قیامت برخاست
زندگی طی شد و این معرکه برپاست هنوز

لب فرو بسته‌ام از شرم و زبان نگهم
پیش چشمان سخنگوی تو گویاست هنوز

«ابوالحسن ورزی»

سوز و گداز عقل

[illegible]

عقل سودازده در سوز و گدازست هنوز
یار پیمان شکنم بر سر نازست هنوز

چه کنم گر نکنم ناله و افغان که رقیب
در حریم حرمش محرم رازست هنوز

گر چه بستند در صومعه ومسجدودیر
شکر دارم که در میکده بازست هنوز

« آیةالله آسید حسین جمارانی »

بادهٔ لذت

عمری گذشت و من به تحیر فرو هنوز
نابرده ره به خوارترین راز او هنوز
ساغر شکست و بادهٔ لذت بخاك ریخت
نگذشته قطره‌ایش مرا از گلو هنوز
دور زمانه سرخوش و بی آبرو گذشت
من پای بست رنج و غم آبرو هنوز
عمرم چنان گذشته بسختی که مرگ را
فرصت نکرده‌ام که کنم آرزو هنوز
عشق مرا تو پاك مدان چون نیافتست
از اشك چشم و خون دلم شستشو هنوز
دردا که پشت کرد بمن دور زندگی
ناکرده من بدور می وعشق‌روهنوز

فرزاد « مسعود »

مدد عشق

ما بدان قامت و بالا نگرانیم هنوز
وز غمت خون دل از دیده روانیم هنوز
جز تو یاری نگرفتیم و نخواهیم گرفت
بر همان عهد که بودیم بر آنیم هنوز

بامید تو شب خویشتن آریم بروز
آن جفا دیده که بودیم همانیم هنوز
ای دریغا که پس از آنهمه جانبازیها
بر سر کوی تو بی نام و نشانیم هنوز
دیگران وادی عشق تو بپایان بردند
ما بیاد تو در این دشت دوانیم هنوز
آرمیدند همه در حرم ِ حرمت و ما
ساکن ِ کوی ِ خرابات ِ مغانیم هنوز
نوبهار آمد و بگذشت ولیکن من و دل
همچنان در تب آسیب خزانیم هنوز
نه گلت خار برآورد و نه از جورت کاست
باری از هستی خود ما بگمانیم هنوز
بس شگفت است که با اینهمه تابش چون بخت
در پس ِ پردهٔ پندار نهانیم هنوز
ما از این چرخ کهن گر چه بسی پیر تریم
همچنان از مدد عشق جوانیم هنوز
اوستاد همه فن بوده و هستیم «ادیب»
با همان نام و همان شوکت و شانیم هنوز

«ادیب نیشابوری»

که بس آشفته و مستم من امروز

ندانم تا چه خوردستم من امروز — که بس آشفته و مستم من امروز
ز زهد خشك و ناموس ریائی — بحمدالله رهید ستم من امروز
برغم زاهدان در کوی خمار — بکام عشق بنشستم من امروز
چو ماهی کاوفتد در شست، ناگه — فتاده اندر آن شستم من امروز
ز خود بگسستم و از هر دو عالم — بوصل دوست پیوستم من امروز

ز «شمس» آشفته می‌بودم همه عمر
از آن آشفتگی رستم من امروز

«شمس مغربی»

امیر اسیر

نشسته در دل خاکم بیاد دوست هنوز
دل گداخته را آرزوی اوست هنوز
نه عشق آینه روئی نه ذوق هم سخنی
عجب که طوطی ما گرم گفتگوست هنوز
ز بیم خوی تو رازم نهفته ماند بدل
درین صدف گهر از پاس آبروست هنوز
درین بهار چو اشك از کنار چشم ترم
مرو که خرمن گل در کنار جوست هنوز

نبرده پارهٔ تن، پاره‌های جان طلبید
عجوز دهر چو طفلان بهانه جوست هنوز

ز همنشینی دل با غم تو در عجبم
که پیر گشت و همانش بدایه خوست هنوز

ز خوان هستیش ای آسمان چه میرانی
که میهمان ترا لقمه در گاوست هنوز

کسی نماند کز آن تند خو کناره نکرد
«امیر» ماست که از جان اسیر اوست هنوز

امیری فیروزکوهی «سیدعبدالکریم»

خشت خم

نشکفته است یک گلت از بوستان هنوز
در گلشنت نکرده نظر باغبان هنوز

چشمم بره که یار سفر کرده کی رسد؟
بانگ جرس بگوش من از کاروان هنوز

یارب چه حیرتست که گلها بیاد رفت؟
بلبل بذوق خاطر خود در فغان هنوز

من در طمع که ناله زخود وارهاندم
یک مشت خس نسوخته در آشیان هنوز

ما خشت خم زقالب فرسوده ساختیم
نا کرده طرح میکده پیر مغان هنوز

یکبار حرف روی توام بر زبان گذشت
چون غنچه میدمد زلبم بوی جان هنوز

صدره فزون به بوتهٔ حرمان گداختیم
خوی بهانه جوی تو در امتحان هنوز

دشمن بحال من زغمش گریه میکند
آن بیوفا بدوستیم بدگمان هنوز

ای تازه گل که خندهٔ شادیت بر لبست
آگه نئی ز غارت فصل خزان هنوز

اینست اگر جفا که تو بیرحم میکنی
«عاشق» نرفته است چرا از میان هنوز؟

« عاشق اصفهانی »

خلوت غم

ای آه سحرگاه ! تو آخر اثری بخش
ای نالهٔ شبگیر ، خدا را ثمری بخش

بی برگ و نوا مانده‌ام و خسته و نالان
آخر تو هم ای شاخهٔ امید بری بخش

از آنچه نصیب دگران کردی و دادی
ای دست قضا بر من مسکین قدری بخش

در کنج قفس ، آتش غم بال و پرم سوخت
بگشا در این بند و مرا بال و پری بخش

افسرد در این خلوت غم شمع وجودم
ای عشق فروزنده بجانم شرری بخش

ای ساقی از آن جام که دادی بحریفان
لطفی کن و ما را هم از آن مختصری بخش

گمراهی ما یکسره از بی بصری بود
ای کعبهٔ مقصود تو ما را بصری بخش

از دست دل خویش بجان آمدم ای عشق
این دل ز «مؤید» بستان ، بر دگری بخش

«مؤید ثابتی»

داغ بوسه

برهنه است و بکنجی فتاده پیرهنش
فروغ ماه در امواج زلف پرشکنش

تو مرمری که در او جان دمد سپیدهٔ صبح
ز نور ماه درافتاده جنبشی به تنش

چو حوریان که بشویند تن بچشمهٔ شیر
درون چشمهٔ مه موج میزند بدنش

نشسته بر تن او قطره‌های سرد فروغ
چو اشك مردهٔ شمعی بگاه سوختنش

در آن دو چشم که چون دوح شب شکفته سیاه
نهفته رازی و پوشانده از نگاه منش

بگفتن آمده ساق سپید و سینهٔ او
هزار گونه هوس جان گرفته در سخنش

ربوده بوسهٔ گرمی ز کام پر عطشی
بهم فشرده لبان را ز بیم گمشدنش

چو دیده جلوهٔ مردم فریب قامت او
خدای عشق فروخوانده نزد خویشتنش

شکفته بر تن او داغ بوسه‌های سیاه
گناه، مهر خموشی نهاده بر دهنش

« نادر نادرپور »

منت دو نان

✡ ✡ ✡ ✡

در گوش دارم این سخن از پیر میفروش
کای طفل بر نصیحت پیران مدار گوش

خواهی که خنده ساز کنی چون قرابه خند
خواهی که باده نوش کنی چون پیاله نوش

این یك هزار خنده نمودست و دیده‌تر
وان یك هزار جرعه کشیدست و لب‌خموش

پوشیده می بنوش که سهلست این خطا
با رحمت خدای خطابخش جرم پوش

بر دوش اگر سبوی می آری بخانقاه
بهتر که بار منت دونان کشی بدوش

زاهد که دین فروشد و دنیا طلب کند
او را کجا رسد که کند عیب میفروش

روزی دو کاستین مرادت بود بدست
دریاب قدر صحبت رندان ژنده پوش

گر دین و عقل نیست مرا ، زاهدا مخند
ور تاب و هوش نیست مرا ناصحا مجوش

کانجا که عشق خیمه زند نیست عقل و دین
وانجا که یار جلوه کند نیست تاب و هوش

ای مهربان طبیب چه پرسی ز حال من
چونست حال رند قدح گیر جرعه نوش

پارینه مست بودم و دوشینه نیز مست
وامسال همچو پارم و امروز همچو دوش

خیز ای «بهار» و عذر گناهان رفته خواه
زان پیشتر که مژده رحمت دهد سروش

بهار « محمد تقی، ملک‌الشعرا »

خرابات مغان

سرخوش از کوی خرابات گذر کردم دوش
به طلبکاری ترسا بچهٔ باده فروش
پیشم آمد به سر کوچه پریرخساری
کافری ، عشوه گری ، زلف چو زنار بدوش
گفتم این کوی چه کویست وترا خانه کجاست ؟
ای ، مه نوخم ابروی ترا ، حلقه بگوش !
گفت : «تسبیح ، بخاك افکن و زنار ببند
سنگ ، در شیشهٔ تقوی زن و پیمانه بنوش
بعد از آن پیش من آ تا بتوگویم سخنی
راه بنمایم ، اگر بر سخنم داری گوش»
دل ز کف داده و مدهوش دویدم ز پیش
تا رسیدم به مقامی که نه دین ماند ونه هوش
دیدم از دور گروهی همه دیوانه و مست
از تف بادهٔ عشق آمده در جوش و خروش
بی دف وساقی ومطرب، همه دررقص وسماع
بی می و جام و صراحی ، همه در نوشانوش
چون سر رشتهٔ ناموس ، بشد از دستم
خواستم تا سخنی پرسم از او گفت : «خموش

این نه کعبه‌ست ، که بی پا و سر آئی بطواف
وین نه مسجد، که در آن بی‌ادب آئی بخروش
این خرابات مغانست و در او مستانند
از دم صبح ازل تا بقیامت ، مدهوش
گر ترا هست در این شیوه سر یکرنگی
دین‌ودنیا بیکی جرعه چو «عصمت» بفروش

«خواجه عصمت بخارائی»

خواب دلبر

مدعی گم کند از بیخبری دستارش   گر بت‌عشوه‌گرم عشوه‌کنددر کارش
مفتی‌شهرچنان‌مست غرورست وریا   که هیاهوی قیامت نکند بیدارش
طی سرمنزل‌عشق اینهمه‌دشوار نبود   تا شکیبائی ما کرد چنین دشوارش
نرمتر، نرمتر؛ ای‌باد سحر؛ دلبرمن   تازه خفتست خدارا نکنی بیدارش
شود از عقدهٔ غم خاطر «آزاده» آزاد
بشنود گر سخنی از لب شکربارش

«آزادهمدانی»

دلبر دانشجو

نهاده گوهر رخشان‌خدای‌در دهنش   نهفته مرمر تابان بزیر پیرهنش
دل از دیار گرفتم بعشق روی گلی   «که‌بر کنددل مرد مسافر ازوطنش»
ز دیدهٔ سیهش جانشکارتر ، نگهش   زلعل پر شکرش آبدارتر، سخنش
خوش‌آن کتاب که‌بر روی اوزند لبخند   خوش‌آن کلاس که‌اوهست‌شمع انجمنش

اسیر شد دل آشفتهٔ پریشانم بتار طرهٔ آشفتهٔ شکن شکنش
نصیب من شود آنگه سعادت دوجهان
اگر که بخت موافق کند نصیب منش

«سعیدی علی اکبر»

رشته های گهر

بیتو سوزی بدل انگیخته دارم چون شمع
اشك و آهی بهم آمیخته دارم چون شمع
چه کشی دامنم از دست؟ که سیلی زسرشك
تا بدامن ز غمت ریخته دارم چون شمع
همه شب بهر نثار رهت از مخزن چشم
رشته‌های گهر آویخته دارم چون شمع
اشك من تیره از آنست که خاکستر غم
به سر، از آتش دل؛ بیخته دارم چون شمع
چون گهر روشن از آنم که بجز رشتهٔ اشك
رشته‌ها از همه بگسیخته دارم چون شمع
نیست تا در برم آن آتش سوزان «گلچین»
سوزی ازسوز دل انگیخته دارم چون شمع

«احمد گلچین معانی»

آه و اشك

دوید بر رخ زردم ز بیقراری اشك — گل خزان زده را کرد آبیاری اشك
خزان‌عمر به‌زردی‌رساند تنگ رخم — ببار بر سرم ای ابر نوبهاری اشك
کسی‌غبارغم ازچهره‌ام‌نخواهدشست — اگر زدیده نیاید برون‌به یاری اشك
رخم ببوسد و بنوازد و به‌عذر قصور — بخاك پیش‌من‌افتد زشرمساری اشك
ببار بر لبم ای سینه هر چه‌داری آه — بریز بر رخم‌ای‌دیده‌هرچه‌داری اشك

اگر حکایت «فرهاد» بشنود شیرین
یقین که میکند از هر دو دیده جاری اشك

« علی‌اشتری(فرهاد) »

شعر و اشك

گرچه افکندی زچشم‌خویش آسانم چواشك
یکشب ای آرام جان بنشین بدامانم چو اشك
یا بخاك تیره غلتم یا بدامان گلی
بر خود از این بازی تقدیر، لرزانم چو اشك
مردم چشم مرا مانند ، مردم ؛ لاجرم
منهم از این تیره‌دل مردم ، گریزانم چو اشك
گر بچشمی بوسه دادم یا به‌رخساری چه‌سود
کاین زمان باحسرتی درخاك غلتانم چو اشك

بر دلی گر می‌نشینم بی ثباتم همچو آه
در به چشمی جای گیرم باز لغزانم چو اشک
سوز پنهان درونست اینکه پیدا میشود
گه بلبهایم چو شعر و گه بچشمانم چو اشک

«علی‌اشتری (فرهاد)»

مرحبا دل !

نشد یك لحظه از یادت جدا دل — زهی دل ، آفرین دل ، مرحبا دل
ز دستش یکدم آسایش ندارم — نمیدانم چه باید کرد با دل
هزاران بار منعش کردم از عشق — مگر بر گشت از راه خطا دل
بچشمانت مرا دل مبتلا کرد — فلاکت دل ، مصیبت دل ، بلا دل
از این دل داد من بستان خدایا — ز دستش تا بکی گویم : خدا دل !
درون سینه آهی هم ندارد — ستمکش دل ، پریشان دل ، گدا دل
بتاری گردنش را بسته زلفت — فقیر و عاجز و بی دست و پا دل

بشد خاك و ز کویت بر نخیزد
زهی ثابت قدم دل ، با وفا دل

«ابوالقاسم لاهوتی»

سودای عشق

آتشی، سودای عشقت، کرده روشن درضمیرم
تا قیامت گر بسوزم نیست زین آتش گریزم

گر کشی، در پای ِ دارم، بنده‌ای خدمتگزارم
ور کشی با تیغ ِ تیزم ، عاشقی منت پذیرم
تا هوای کعبهٔ وصل تو دست آویز دل شد
زیر پا خار مغیلان ، پرنیان گشت و حریرم
ننگ آید از جهانم ،گرچه بس بی‌نام و ننگم
عار آید از شهانم ، گر چه مسکین و فقیرم
پس چرا دستم نمیگیری کنون کزپا فتادم
ای که میگفتی: «زپا افتادگان را دستگیرم»؟

« سرخوش قمی »

سزاوار پرستش

آزرده ز بیگانه و افسرده ز خویشم
مردم همه سیر از من و من سیر ز خویشم
بر دیدهٔ خونبار من ایدوست چه خندی
خون گریه کند هر که به بیند دل ریشم
با خیل مصیبت زدگانی که فلك داشت
سنجید مرا روزی و دید از همه بیشم
هرگز نکشم منت نوش از فلك دون
هر چند که دانم بکشد زحمت نیشم
با اینهمه آزردگي از مرگ چه ترسیم
بگذار ز کار اوفتد این قلب پریشم

جز عشق سزاوار پرستش دگری نیست
پرسند «نظاما» اگر از مذهب وکیشم

« نظام وفا »

بزم غم آلود

آنشب که ترا با دگری دیدم ورفتم — چون مرغ شب از داغ تو نالیدم و رفتم
مانند نسیمی که نداند ره خود را — دامن ز گلستان تو بر چیدم و رفتم
یا همچو شعاعی که گریزنده ومحوست — بر گوشهٔ دیوار تو تابیدم و رفتم
ای کوکب تابندهٔ دولت توچه دانی — کز این شب تاریك چه ها دیدم و رفتم
آنروز که دور از نگه مست تو گشتم — چون اشك تو در پای تو غلتیدم و رفتم
آغوش تو چون محرم رازدگری بود — پیوند دل از عشق تو ببریدم و رفتم
گر سنگ ببیند همه آتش شود و اشك — این درد که ازعشق تو من دیدم و رفتم
هر نغمه که برخاست در این بزم غم آلود — غیر از سخن عشق تو نشنیدم و رفتم

ای باد که بازست برویت در این باغ
این خرمن گل را بتو بخشیدم ورفتم

« ابوالحسن ورزی »

شناساندن خود

آنکه خود را نفسی شاد ندیدست منم
وانکه هرگز بمرادی نرسیدست منم
آنکه صد جور کشیدست ز هر خار وخسی
وز سر کوی وفا پا نکشیدست منم

آنکه چون غنچهٔ پژمرده در این باغ بسی
بر دلش باد نشاطی نوزیدست منم
عندلیبی که در این باغ ز بیداد گلی
نیست خاری که بپایش نخلیدست منم
آنکه در راه وصال تو دویدست بسی
واخر کار بجائی نرسیدست منم

بسته در خدمت او همچو «همایون» کمری
آن غلامی که کس او را نخریدست منم

« همایون اسفراینی »

چشم گریان

از آن ترشد بخون دیده دامانی که من دارم
که با تر دامنان یارست جانانی که من دارم
اگر با من چنین ماند نگارم عاقبت دانم
ازین بدتر شود حال پریشانی که من دارم
ز مردم گر چه میپوشم خراش سینهٔ خود را
بدل پیداست از چاك گریبانی که من دارم
کشم تا کی شب هجران، اجل گو قصد جانم کن
نمی‌ارزد، بچندین دردسر جانی که من دارم

مپرس از من که ویران از چه شد غمخانه‌ات «وحشی»
جهان ویران کند این چشم گریانی که من دارم

« وحشی بافقی »

خدمت ترسا بچه

از خانقه و صومعه و مدرسه رستیم
در کوی مغان با می و معشوق نشستیم
سجاده و تسبیح به یکسوی فکندیم
در خدمت ترسا بچه ز نار به بستیم
از دانهٔ تسبیح شمردن برهیدیم
وز دام صلاح و ورع و زهد بجستیم
در کوی مغان نیست شدیم از همه هستی
چون نیست شدیم ازهمه هستی ، همه هستیم
زین پس مطلب هیچ ز ما دانش و فرهنگ
ای عاقل هشیار «!» که ما عاشق و مستیم
ما مست و خرابیم و طلبکار شرابیم
با آنکه چو ما مست و خرابست خوشستیم
المنةلله که از این نفس پرستی
رستیم بکلی و کنون باده پرستیم
تا «مغربی» از مجلس ما رخت بدر برد
او بود حجاب ره ما ، رفت وبرستیم

« محمدمغربی »

✡ ✡✡✡ ✡

بوسه به پیغام

✡✡ ✡

افتد که شبی از کف تو جام ستانیم   چون مست شویم ازلب‌تو کام ستانیم

چون بوسه‌دهد لعل لب تو بلب جام	ما بوسه لعلت ز لب جام ستانیم
گویند که هرگز نشود بوسه به‌پیغام	ما بوسه از اینگونه به پیغام ستانیم
چون نوبت‌مستی‌شود وعربده‌جوئی	صد بوسه زلعل تو به ابرام ستانیم
تومست‌فروخسبی‌ومابالب وچشمت	مستانه همی پسته و بادام ستانیم
چندانکه‌دهی‌دفع وزنی‌مشت‌وکنی‌منع	بوس از لب لعل تو بدشنام ستانیم

ای ترك اگر زلف توافتد بکف ما
داد از ستم گردش ایام ستانیم

« حاج میرزا حبیب خراسانی »

گل گمشده

بوی آن گمشده گل را ز چه گلبن خواهم
که چو باد از همه سو میدوم و گمراهم
همه سر ، چشمم و از دیدن او محرومم
همه تن دستم و از دامن او کوتاهم
داشتم یاری و یاران چه قیامت یاری
قامتی داشت بدلخواه و رخی زیباهم

دیگر از دیدن چشمان سیه میترسم
که سیه چشم مهی با نگهی زد راهم

امید «مهدی اخوان»

خم گیسو

به در کعبه سحرگه من و دل دست زدیم
بامیدی که در آن خانه کسی هست زدیم
لاجرم دست ارادت به در پیر مغان
خادم کعبه چو در بر رخ ما بست، زدیم
تا نگیرند پی خون کسی دامنمان
خویش را بر صف پرهیز کنان مست زدیم
سنگ بر شیشهٔ تقوی و قدح از کف دوست
لب ساقی بلب جام چو پیوست زدیم
زیر و بالا همه چون جلوه گه طلعت تست
که سرا پرده ببالا و گهی پست زدیم
فال بیدولتی و قرعهٔ بدبختی خویش
رشتهٔ الفت ما دوست چو بگسست زدیم
آسمان کرد سیه روز و پریشان ما را
که چرا در خم گیسوی بتان دست زدیم
بندهٔ سرو چو از راه تو برخاست شدیم
گردن شمع چو در پیش تو بنشست زدیم
من و «روشن» اگر ازخویش نرستیم ولی
دست دردامن آن کس که زخود رست زدیم

«روشن کردستانی»

کشتی عمر

بیا که طرح فریب از میان براندازیم
برون ز دایره یك طرح دیگر اندازیم
ز موج حادثه بیرون بریم کشتی عمر
بساحلی برسانیم و لنگر اندازیم
برون بریم ازین خاکدان متاع وجود
بساط هستی از افلاك بر تر اندازیم
بمنزل آنکه رسد زود ، از سبکباریست
بدوش خود ز چه بار گران در اندازیم ؟
چرا بخود غم بیهوده ره دهیم مدام
چرا همیشه کدورت بخاطر اندازیم
تن توانگر ما پیش از آنکه کوزه کنند
غنیمتست دمی می بساغر اندازیم
بر غم آنکه شود دست از جهان کوتاه
سزد بگردن سیمین دلبر اندازیم
رواست گفتهٔ «مکرم» بریم در اقطار
که تا شکست ببازار شکر اندازیم

مکرم اصفهانی «محمدعلی»

سخن دل

تا ای مه من رفتی ز برم خونابه چکد از چشم ترم

زینسان که جفا در هجر کشم ترسم ز غمت جان در نبرم
سوزد دلت ار، افتد نظری بر رنگ رخ مانند زرم
ای مونس جان پروانهٔ من ای تاج سرم، نور بصرم
آخر چه شود کز روی وفا یکبار دگر، آئی ز درم
خواهم که شبی برحلقه زنی در باز کنم، آئی ببرم
با روی تو ای، مه طلعت من ساید بفلاك از فخر سرم
بی روی تو ای، خورشید رخم از خاك سیه، من تیره ترم
دانی که مرا، اندر شب و روز جز عشق تو نیست، کاری دگرم
رحم آر بمن، چون نیست مرا جز تو بجهان، یاری دگرم

باز آ صنما، تا از سر شوق
اندر قدمت، من جان سپرم

تخلص « دکتر تقی »

دامان دوست

تا بدامان تو ما دست تولا زده‌ایم
بتولای تو بر هر دو جهان پا زده‌ایم
تا نهادیم بکوی تو صنم روی نیاز
پشت پا بر حرم و دیر و کلیسا زده‌ایم
در خور مستی ما رطل و خم و ساغر نیست
ما از آن باده کشانیم که دریا زده‌ایم
همه شب از طرب گریهٔ مینا من و جام
خنده بر گردش این گنبد مینا زده‌ایم

نشوی غافل از اندیشهٔ شیدائی مـا
گر چه زنجیر بپای دل شیدا زده‌ایم
تا نهادیم سر اندر قدم پیر مغـان
پای بر فرق جم و افسر دارا زده‌ایم
جای دیوانه چو در شهر ندادند «همـا»
من و دل چند گهی خیمه بصحرا زده‌ایم

« همای شیرازی »

خمار می

تا چند در این غمکده بیمار نشینم
دور از می گلرنگ و لب یار نشینم؟
مستی نگاه تو شبی دیر نپائید
تا چند خمار شب دیدار نشینم؟
چندیست که دور از لب جام و رخ ساقی
شب گردد و صبح آید و بیدار نشینم؟
در حسرت لبخند سحرگاه صبوحی
چون شمع سحر با تن تبدار نشینم؟
بد مستی ما دید فلك خواست که یکچند
با درد کشان باشم و هشیار نشینم!
یارب چه شود کز در این خانه شبی رخت
بر بندم و در خانهٔ خمار نشینم

ساقی تو کجائی که درین کنج غم آلود
جامی برسانی و سبکبار نشینم
فرهاد «علی اشتری»

مقام صدق و صفا

✿ ✿ ✿ ✿

تا در مقام صدق و صفا پا گذاشتیم پائی بفرق عالم بالا گذاشتیم
ما بندگان درگه عشقیم زان سبب دستی بتاج مهر و ثریا گذاشتیم
زین خاکدان گرفت دل‌ما مسیح‌وار پا بر فراز گنبد مینا گذاشتیم
بر تافتیم از همه عالم رخ نیاز حاجات‌خویش‌رابخدا وا گذاشتیم
از خوب و زشت دهر گذشتیم عاقبت
جان را براه زلف سمن سا گذاشتیم
« ماه‌شرف‌خانم مستورهٔ کردستانی »

گذشتیم

تا مهر تو دیدیم ، ز ذرات گذشتیم
وز جمله صفات از پی آن ذات گذشتیم
در خلوت تاریك ، ریاضات کشیدیم
در واقعه ، از سبع سموات گذشتیم
دیدیم که اینها ، همه خوابست و خیالست
مردانه از ین خواب و خیالات گذشتیم
با ما سخن از کشف و کرامات چه گوئی
چون ما ز سر کشف و کرامات گذشتیم

ای شیخ ! اگر جمله کمالات تو اینست
خوش باش کزین جمله کمالات گذشتیم

اینها بحقیقت ، همه آفات طریقند
ما، در طلب ؛ از جملهٔ آفات گذشتیم

« محمد مغربی »

یارم توئی یارم توئی

تنها توئی ، تنها توئی ، در خلوت تنهائیم
تنها تو میخواهی مرا با اینهمه رسوائیم

ای یار بی همتای من ، سرمایهٔ سودای من
گر بی تومانم وای من ، وای از دل سودائیم

جان گشته سر تا پا تنم ، از ظلمت تن ایمنم
شد آفتاب روشنم پیدا به تا پیدائیم

من از هوسها رسته‌ام ، از آرزوها جسته‌ام
مرغ قفس بشکسته‌ام ، شادم ز بی پروائیم

دانی که دلدارم توئی ، دانم خریدارم توئی
یارم توئی یارم توئی ، شادی ازین شیدائیم

آن رشك ماه‌ومشتری ، آمد بصد افسونگری
گفتم به «زهره» ننگری ای دولت بینائیم

زهره «منصوره اتابکی»

چراغ صبحدم

تنی آلودهٔ درد و دلی لبریز غم دارم
ز اسباب پریشانی ترا ای عشق کم دارم
بخلوت سوزد و کس روشنی از او نمی‌بیند
دلی در تیره روزی چون چراغ صبحدم دارم
دلم چون غنچه خونینست و لب پرخنده همچون گل
که خود را پیش بیدردان بشادی متهم دارم
از ین کابوس وحشتزا که نامش زندگی آمد
رهائی گر توانم داشت در خواب عدم دارم
من از وحشت سرای دهر، کی آسوده خواهم شد
که هر جا بگذرم دامی بزیر هر قدم دارم
ز شادی کم کند دوران و افزاید به غمهایم
درین سودا چه سودی از حساب بیش و کم دارم
نه چشمی دیده پروازم، نه کس بشنیده آوازم
در این گلزار خرم، بخت مرغان حرم دارم

«ابوالحسن ورزی»

بخاطر دوست

جفاو جور تو باید کشید منکه کشیدم
طمع ز وصل تو باید برید منکه بریدم
ز پا برای تو باید فتاد منکه فتادم
بسر بکوی تو باید دوید منکه دویدم

بسینه داغ تو باید نهاد منکه نهادم　　بدیده نقش تو باید کشید منکه کشیدم
بدل هوای تو باید نهفت منکه نهفتم　　بجان بلای تو باید خرید منکه خریدم
ز دل برای تو باید گذشت منکه گذشتم
بجان برای تو باید رسید منکه رسیدم

« نورالدین اصفهانی »

عشق و آسودگی

داده چشمان تو در کشتن من دست به هم
فتنه برخاست چو بنشست دو بدمست بهم
هر یك ابروی تو کافیست پی کشتن من
چکنم با دو کماندار که پیوست بهم
شیخ پیمانه شکن توبه بما تلقین کرد
آه از ین توبه و پیمانه که بشکست بهم
عقلم از کار جهان رو به پریشانی داشت
زلف او باز شد و کار مرا بست بهم
مرغ دل زیرك و آزادی از این دانه محال
که خم گیسوی او بافته چون شست بهم
دست بردم که کشم تیر غمش را از دل
تیر دیگر زد و بر دوخت دل و دست بهم
هر دو ضد را بفسون جمع توان کرد «وصال»
غیر آسودگی و عشق که ننشست بهم

« وصال شیرازی »

درد بی نام و نشان

دردیست مرا صعب که با آن نشکیبم ‌ ‌ ‌ تا یافت نشد او را درمان، نشکیبم
گم گشتگکی دارم و نامش بندانم ‌ ‌ ‌ این دانم بالجمله که بی آن، نشکیبم
از نام و نشانش خبرم نیست، ولیکن ‌ ‌ ‌ دانم که ز وی چون تن از جان نشکیبم
ای مردم داننده ! کنید آگهم از مهر
زان چیز که من بی آن، یك آن نشکیبم

علامه دهخدا «علی اکبر»

اشکم روان، سوزم بجان

در راهت ای جان جهان تا کی ز جان پروا کنم
دریا چو میخواند مرا باقطره چون سودا کنم
گر خاك میخواهی مرا، یکباره خاکستر شوم
ور بحر میخواهی مرا، این دیده را دریا کنم
اندر رهت ای بی نشان! دورم بسی از کاروان
ای قافله سالار جان، رحمی که ره پیدا کنم
بی کینه باشد سینه‌ام، صافی بود آئینه‌ام
دست طلب بر دل نهم، دیده سوتی بالا کنم
بادم، مترسان ز آتشم، من شعله در بر میکشم
بحرم، مبین من خامشم، گر جوشمی غوغا کنم
چون صبح دارم یکنفس وز حسرت دیدار و بس
یك جلوه‌ام بنمای و بس، بگذر تماشاها کنم

چون شمع میسوزم زجان، اشکم‌روان؛ سوزم‌بجان
با «زهره» گو در عاشقی، من خویش را رسوا کنم
زهره « منصوره اتابکی »

گرمی سخن

درون سینه نگنجد غمی که من دارم
خوشست با غم دل ، عالمی که من دارم
سرشك دیده بیان کرد ماجرای دلم
چه اعتبار بر این محرمی که من دارم
از آن گلی که بر آید ز خاك من پیداست
ز هجر لاله رخان ماتمی که من دارم
بسوخت جان حریفان ز گرمی سخنم
عجب که در تو نگیرد دمی که من دارم
بیا و بر دل من رحم کن که از تنگی
در او قرار نگیرد غمی که من دارم
(علی اشتری فرهاد)

ناز شست

دل شوریده چو با زلف تو پیوست بهم
تار و پیوند بتان یکسره بگسست بهم
از وفای تو گریزم نبود تا که قضا
رشتهٔ مهر ، میان من و تو بست بهم

پای از جور بکش ترك جفا پیشه ، چه سود
ز پس مرگم اگر چند زنی دست بهم ! ؟
تو سیه بختی من بین که بکام دل غیر
عهد و پیمان مودت همه بشکست بهم
شست آن شوخ بنازم که بصد تر دستی
تن و جان و دل و دین از نگهی خست بهم
«ماه‌شرف خانم مستورهٔ کردستانی»

پیمان من و تو

دلی یا دلبری ؟ یا جان و یاجانان ؟ نمیدانم
همه هستی تو‌ئی، فی‌الجمله این و آن نمیدانم
بجز تو در همه عالم دگر دلبر نمی‌بینم
بجز تو در همه گیتی دگر جانان نمیدانم
بجز غوغای عشق تو درون دل نمی‌یابم
بجز سودای وصل تو میان جان نمیدانم
چه آرم بر در وصلت ؟ که دل لایق نمی‌افتد
چه بازم در ره عشقت ؟ که جان شایان نمیدانم
یکی دل داشتم پرخون، شد آن هم از کفم بیرون
کجا افتاد آن مجنون ، درین دوران؟ نمیدانم
دلم سرگشته میدارد سر زلف پریشانت
چه‌میخواهد ازین مسکین سرگردان؟ نمیدانم

اگر مقصود توجانست ، رخ بنما و جان بستان
وگر قصد دگر داری ، من این و آن نمیدانم

مرا باتست پیمانی ، تو با من کرده‌ای عهدی
شکستی عهد یا هستی بر آن پیمان نمیدانم

ترا یك ذره سوی خود هوا خواهی نمی‌بینم
مرا یك موی برتن نیست کت‌خواهان نمیدانم

چه بی‌روزی کسم،یارب! که ازوصل‌تومحرومم
چرا شد قسمت بختم ز تو حرمان نمیدانم

بامید وصال تو دلم را شاد می‌دارم
چرا درد دل خود را دگر درمان نمیدانم

نمی‌یابم ترا در دل ، نه در عالم نه در گیتی
کجا جویم ترا آخر ، من حیران ؟ نمیدانم

بزندان فراقت در «عراقی» پا ببندم شد
رها خواهم شدن یانی، ازین زندان ؟ نمیدانم

«فخرالدین عراقی»

گریه‌مستانه

دوش بر یادت نگارا گریه‌ای مستانه کردم
رخنه در بنیاد عقل مردم فرزانه کردم

تا سحرگه دیده را از خون دل کردم لبالب
هرچه می، بودم بساغر، جمله درپیمانه کردم

عقل را بیرون فرستادم ز شهرستان هستی
عالم دیوانگی را فارغ از بیگانه کردم
تا نباشد آه را ، هم راه در خرگاهِ جانان
برکشیدم از دل و آواره‌اش زین خانه کردم
نیمشب چون زلف شبرنگش بچشمم جلوه گر شد
شستمش بااشك و بامژگان خونین‌شانه کردم
در خیال شوکت اسلام با اقبال دوشین
گردشی از اندلس بگرفته تا فرغانه کردم
شمه‌ای از فتنه کشمیر با آن میر گفتم
شاعر فرزانه را از سوز دل دیوانه کردم

بلاغی « سید صدرالدین »

نشد آزاد ومینالم

ز شب تا بامدادان میکنم فریاد و مینالم
ز دست بخت بد فرجام دارم داد و مینالم
چو بینم در قفس هم ، بیمروت بسته پایم را
کنم اندیشه در بیرحمی صیاد و مینالم
بهر جا ، دست یاری بینم اندر گردن یاری
به تنهائی ، ز یار خود نمایم یاد و مینالم
چو بینم صورت خوبان هفتاد و دو ملت را
بیاد آرم که یار من نشد آزاد و مینالم

ز بند سبحه میفهمم که از این رشته دلدارم
به حبس چادر و دام نقاب افتاد و مینالم

«ابوالقاسم لاهوتی»

بخاطر دوست

سحر ببوی نسیمت بمژده جان سپرم
اگر امان دهد امشب فراق تا سحرم
چو بگذری قدمی بر دو چشم من بگذار
قیاس کن که منت از شمار خاك درم
بکشت غمزهٔ خونریز تو مرا صدبار
من از خیال لب جانفزات زنده ترم
گرفت عرصهٔ عالم جمال طلعت دوست
بهر کجا که روم آن جمال مینگرم
بر غم فلسفیان بشنو این دقیقه ز من
که غائبی تو و هرگز نرفتی از نظرم
اگر تو دعوی معجز عیان بخواهی کرد
یکی ز تربت من بر گذر چو در گذرم
که سر ز خاك بر آرم چو شمع و دیگر بار
بهپیش روی تو پروانه وار جان سپرم
مرا اگر بچنین شور بسپرند بخاك
درون خاك ز شور درون کفن بدرم

بدان صفت که بموج اندرون رود کشتی
همی رود تن زارم درون چشم ترم
چنان نهفتم در سینه داغ لالەرخی
که شد چو غنچه لبالب ز خون دل، جگرم

ادیب پیشاوری «سیداحمد»

درماتم هدایت

سرگشته در این مرحله چون گوی بماندیم
زان سوی نرفتیم و ازین سوی بماندیم
تو آب روان بودی و رفتی سوی دریا
ما سنگ و کلوخیم ، ته جوی بماندیم
چون باد ، تو ؛ زی کشور جان رفتی آزاد
ما خاك صفت بر سر این کوی بماندیم
زنجیر علائق را چون شیر گسستی
ما ، مورمنش ، بستهٔ یك موی بماندیم
صد خوان هنر چیدی و ما گرسنه طبعان
بعد از تو بی رنگ و بی بوی بماندیم
شایستهٔ همراهی سیمرغ ، مگس نیست
ماندن حد ما بود ، از آرزوی بماندیم
نشناخته قدر گهرت عمری ، ناچار
از دیده گهربار ، گهرجوی بماندیم

فرزاد « مسعود »

* *** *

طریق عشق

***

سفر بگزید یار ومن زهجرش ناله سر کردم
زسوز ناله، خون اندر دل مرغ سحر کردم
ز من آموز عشق ای مدعی ، کاندر ره جانان
قدم ننهاده، اول از دل و جان ترك سر کردم
نوشتم نامه سویت لیك ، چشم گریه آلودم
مجال‌از کف‌ربود وشرح هجران‌مختصر کردم
بر آن بودم که پنهان دارم اسرار غم عشقت
ولی از نالهٔ جانسوز ، شهری را خبر کردم
خطرهای طریق عشق جانان را ز من بشنو
که من‌اول کسی بودم کزین وادی‌گذر کردم
شب وصلت نبودم دسترس تا جان بیفشانم
ازاین خجلت چومرغ‌خسته،سردرزیرپر کردم
شنیدستم که ای دلدار ، عزم دیدنم داری
به مژگان روفتم منزل ، بآب دیده تر کردم
بگفتم شمه‌ای از حسنت ای گل دوش با بلبل
ورا در عشق تو صدره زخود آشفته‌تر کردم
مرا مفلس مخوان جانا که از الطاف روی تو
کنار دامن خود ز اشك دیده پر گهر کردم

«رفیعا» بر بت مه پیکری از مهر ، دل بستم
به عشق وعاشقی خود را بگیتی مشتهر کردم

«حسنعلی رفیعا»

رنج درونی

شاخهٔ بشکسته‌ام کز برگ و بار افتاده‌ام
از نگون بختی ز چشم نوبهار افتاده‌ام
پایمال باغبانم در بهار زندگی
غنچهٔ پژمرده‌ام کز شاخسار افتاده‌ام
بی نصیبی بین که شد گهوارهٔ من گور من
دانهٔ بی حاصلم در شوره‌زار افتاده‌ام
تا ز بازار جهان گوهر شناسان رفته‌اند
من ، که گنج گوهرم از اعتبار افتاده‌ام
در گلستانی که گلچین غارت گل می‌کند
من چو اشك شبنم از چشم بهار افتاده‌ام
نور خورشیدم که بر ویرانه‌ها تابیده‌ام
پرتو شمعم که بر روی مزار افتاده‌ام
از سبکباری نگردد پایمال من کسی
سایهٔ سروم بروی سبزه زار افتاده‌ام
مایهٔ نابودی من شعلهٔ آه منست
در میان خرمن خود چون شرار افتاده‌ام

در فراموشی بسر آمد بهار عمر من
چون گل صحرا ز گلشن بر کنار افتاده‌ام
در قبول زندگانی اختیار از من نبود
من در این وحشت سرا بی اختیار افتاده‌ام
منزل مقصود را از من چه می‌پرسی که من
با دو چشم بسته در این رهگذار افتاده‌ام
«ابوالحسن ورزی»

فریاد شورانگیز ومستانه

شبی با خود ترا در خلوت میخانه میخواهم
لبت را بر لبان خویش چون پیمانه میخواهم
غروب زندگی آمد بیا ای عشق افسونگر
که‌خواب‌مرك‌نزدیکست‌ومن‌افسانه میخوادم
نگاه آشنایت را که کس جز من نمی‌بیند
بهرچشمی بغیر ازچشم خود بیگانه میخواهم
نشان پایداری نیست گرد هر چمن گشتن
ترا ای شاخهٔ گل برتر از پروانه میخواهم
بفریاد نگاهت گوش جانم آشنا باشد
من این فریاد شورانگیز را مستانه میخواهم
نمیخواهم کسی جز من ترا در انجمن بیند
تو آن شمعی که بیرونت‌ز هر کاشانه میخواهم

نباشد جز دل ویران من شایستهٔ عشقت
ترا ای گنج ناپیدا در این ویرانه میخواهم
ملامتها که من از صحبت فرزانگان دیدم
تلافی کردنش را از دل دیوانه میخواهم
مرا بیگانه میدانی بخود ای آشنای دل
ولی من بیتو عالم را بخود بیگانه میخواهم

«ابوالحسن ورزی»

مقام صدق و صفا

شکسته خاطر و آزرده جان و خسته تنم
کسی مباد چنین زار و مبتلا که منم
نهاده‌اند ز روز نخست بر دل من
غمی که تا دم مردن نمیرود ز تنم
بلای جان من ، این عقل مصلحت بینست
بیار باده که غافل کنی ز خویشتنم
به رشحه ای ز من ای ابر فیض بار کرم
مکن دریغ که آخر گیاه این چمنم
منم عزیز خرابات ، پیر کنعان کو ؟
که بوی یوسف خود بشنود ز پیرهنم
چو شمع ، آتش سوزان درون جان دارم
ببین بروشنی فکر و گرمی سخنم

صفای خلوت جان منست «شعر و شراب»
چو هست این دو ، چه حاجت بباغ یاسمنم

شوم نسیم و شبی در برت کشم چون گل
ببوسمت لب و آنگه بگویمت که منم

« مؤید ثابتی »

دو لب تست جان شیرینم

شود میسر و گوئی که درجهان‌بینم ؟ — که باز با تو دمی شادمانه بنشینم ؟
بگوش دل سخن دلگشای توشنوم ؟ — بچشم‌جان‌رخ راحت فزای تو بینم ؟
اگر چه در خور تو نیستم، قبولم کن — اگر بدم واگر نیك، چون کنم؟ اینم
بسوی‌من گذری کن، که‌سخت‌مشتاقم — بحال‌من‌نظری کن، که‌سخت‌مسکینم
زبود من‌اثری در جهان نبودی ، گر — امید وصل ندادی همیشه تسکینم

بدان خوشم که مرا جان بلب رسید ، آری
از آن سبب دو لب تست جان شیرینم

« فخرالدین عراقی »

زورق شکسته

عمری است‌تابپای خم‌ازپا نشسته‌ایم — در کوی می فروش‌چومینا نشسته‌ایم
ماراز کوی باده‌فروشان گزیر نیست — تا باده‌درخم است همینجا نشسته‌ایم
تا دست روزگار چه بازی کند که ما — با زورق شکسته به دریا نشسته‌ایم
ما آن شقایقیم که با داغ سینه سوز — جامی گرفته‌ایم و بصحرا نشسته‌ایم

طفل زمان فشرد چو پروانه‌ام به مشت
جرم دمی که نذر بر گلها نشسته‌ایم

فرهاد «علی‌اشتری»

کشتهٔ احساس

مپسند که دور از تو برای تو بمیرم — صید تو شدم من که بپای تو بمیرم
هرعضو ز اعضای تو غارتگر دلهاست — ای آفت جان بهر کجای تو بمیرم؟
گر عمر ابد خواهم از آنست که خواهم — آنقدر نمیرم که بجای تو بمیرم
بامن همه لطف تو هم از روی عتابست — تا هم ز جفا هم ز وفای تو بمیرم
آخر دل حساس ترا کشت «امیرا»
ای کشتهٔ احساس برای تو بمیرم

امیر «سید عبدالکریم امیری فیروزکوهی»

نمی بینم نمی بینم

مرا جز عشق تو جانی نمی‌بینم نمی‌بینم
دلم را جز تو جانانی نمی‌بینم نمی‌بینم
بخود صبری و آرامی نمی‌یابم نمی‌یابم
ز تو لطفی و احسانی نمی‌بینم نمی‌بینم
ز روی لطف بنما رو، که دردی را که من دارم
بجز روی تو درمانی نمی‌بینم نمی‌بینم
بیا، گر خواهیم دیدن، که دور از روی خوب تو
بقای خویش چندانی نمی‌بینم نمی‌بینم

بگیرای‌دوست، دست‌من، که‌در گردابی افتادم
که آنرا هیچ پایانی نمی‌بینم نمی‌بینم
ز راه لطف و دلداری، بیا سامان کارم کن
که خود را بی‌تو سامانی نمی‌بینم نمی‌بینم
«عراقی» را بدرگاهت رهی بنما، که در عالم
چو او سرگشته حیرانی نمی‌بینم نمی‌بینم
«فخرالدین عراقی»

ناصح بیچاره!!

من که در زنجیر زلفت پای‌بست ودستگیرم
دستگیری کن که بی تقصیر، در بندت نمیرم
تا به کویت پا نهادم یکسر ازجان دست‌شستم
بی‌سبب دیگر مترسان، ای کمان ابرو، زتیرم
منکه از عشقت بغیر از درد وغم سودی‌نبردم
منزلی در عمر خود، جز درسر کویت نگیرم
میکند از عشق رویت، ناصح بیچاره منعم
ابلهی بین کو گمان کردست من درمان پذیرم
در سر کوی بتان، دل بسته بر زلف جوانان
بر در دیر مغان، سر بر خط فرمان پیرم
« محمد رسائی »

وحدت وجود

من که در صورت خوبان همه او می‌بینم
تو نکو بین که من آن روی نکو می‌بینم
نیست در دیدهٔ ما هیچ قفا، بل همه روست
تو قفا می‌نگری من همه رو می‌بینم
هر کجا در نگرد دیده بدو مینگرد
هر چه می‌بینم ازو جمله ازو می‌بینم
می باقیست که بی جام و سبو می‌نوشم
عکس ساقیست که در جام و سبو می‌بینم
تو ز یکسوش نظر میکنی و من همه سو
تو ز یکسو و منش از همه سو می‌بینم
گاه با جمله و که جمله ازو میدانم
گاه ازو جمله و که جمله در او می‌بینم
بوی گلزار وی از باد صبا می‌شنوم
سرو بستان ورا بر لب جو می‌بینم
«مغربی» آنچه تواش میطلبی در خلوت
من عیان بر سر هر کوچه و کو می‌بینم

«محمد مغربی»

ـــ محال است این خیال خام

نخواهد یافت درمان درد من تا جان بتن دارم
مبادا هیچکس را یارب این دردی که من دارم

درین ناکامی و حسرت ندارم شکوه‌ای از کس
که هر چه دارم از بخت سیاه خویشتن دارم
دلم خون شد درین کنج قفس از رنج تنهائی
چو مرغان آرزوی روی گلهای چمن دارم
برای اینکه راز خویش از دشمن بپوشانم
همه شب با غمت در خلوت دل انجمن دارم
نشان من اگر جوئی ز کوی میفروشان جوی
که هرجا باده و جامیست من آنجا وطن دارم
مرا گوئی که دل از عشق مهرویان بگردانم
محالست این خیال خام با این دل که من دارم
عجب نبود گرت شعر «مؤید» دل بسوزاند
که سوزان آتشی ازدیده پنهان در سخن دارم

«مؤید ثابتی»

آفتاب پرست

نگاه کن که نریزد دهی چو باده بدستم
فدای چشم تو ساقی بهوش باش که مستم
کنم مصالحه یکسر بصالحان می کوثر
بشرط آنکه نگیرند این پیاله ز دستم
ز سنگ حادثه تا ساغرم درست بماند
بوجه خیر و تصدق هزار توبه شکستم

چنین که سجده برم بی حفاظ پیش جمالت
بعالمی شده روشن که آفتاب پرستم
کمند زلف بتی گردنم ببست بموئی
چنان کشید که زنجیر صد علاقه گسستم
نه شیخ میدهدم توبه و نه پیر مغان می
زبسکه توبه نمودم ز بسکه توبه شکستم
ز گریه آخرم این شد نتیجه در پی زلفش
که در میان دو دریای خون فتاده نشستم
ز قامتش چو گرفتم قیاس روز قیامت
نشست و گفت قیامت بقامتی است که هستم
حرام گشت به «یغما» بهشت روی تو روزی
که دل بکندم آدم فریب خال تو بستم

« یغمای جندقی »

چراغ عشق

نه ذوق نغمه نه آزادی فغان دارم
چه‌سود از آنکه بشاخ گل آشیان‌دارم
نه زیب محفل انسم نه زینت چمنم
من آن گلم که نه گلچین نه باغبان‌دارم
زماجرای دل آتشین‌خودچون شمع
بسی حکایت نا گفته بر زبان دارم
ز دور عشق که‌چون‌ابر نوبهار گذشت
بیادگار همین چشم خونفشان دارم
هنوز یاد ترا ای چراغ روشن عشق
چوشمع‌مرده‌به‌خلوتسرای‌جان دارم
نصیب دشمنم از گردش زمانه مباد
غمی که‌من‌به‌دل ازجوردوستان دارم

متاع صدق و صفا را بهیچ نستانند
از آن دکان که ببازار عاشقان دارم

شکوه‌صبح‌سعادت‌قرین‌یکنفس‌است
من این پیام به دلهای کامران دارم

جز آنکه تازه کند درد و داغ دیرین را
دگر چه حاصلی از گردش زمان دارم

«ورزی-ابوالحسن»

اعتراف شاعر

نه غم از کفر و نه اندیشهٔ ایمان دارم
بار عشقت کشم ای مغبچه تا جان دارم

کودکان از پس و زنجیر کشانم از پیش
طرفه جمعیت از آن زلف پریشان دارم

ای عمارتگر ویرانهٔ دلها من نیز
اندرین شهر یکی کلبهٔ ویران دارم

من و با خاطر مجموع نشستن هیهات
تا سر و کار بدان زلف پریشان دارم

من و از بندگی خواجه گذشتن مشکل
در خط بندگیش بر همه فرمان دارم

احضر، این‌طرفه‌غزل خواند وچومعشوق‌شنید
گفت: «من نیز یکی گفته بدینسان دارم:

من بت لشکریم خنجر و خفتان دارم
تافته طرّه و بر تافته مژگان دارم

عاشقان را کشم و بار دیگر زنده کنم
که بکف تیغ و بلب چشمهٔ حیوان دارم»

«اخضرا» رقص کنان رو به در شاه وبگو
که یکی لعبت شیرین و غزلخوان دارم

اخضر «محمد میرزا نوهٔ فتحعلیشاه»

دور از لب میگون

هر چند بر کرانهٔ کارون نشسته‌ایم
چون بی‌توایم بادل پرخون نشسته‌ایم

نخلست و آسمان کبود و بهار و ما
بااشك گرم ودیدهٔ گلگون نشسته‌ایم

دیروز درمیانهٔ یاران، سرود خوان
امروز بر کنار، چومجنون نشسته‌ایم

بیرون فتاده‌ایم زدنیای وجد وحال
زانروز کزمحیط توبیرون نشسته‌ایم

جزخون دل زساغرمحنت نخورده‌ایم
زاندم که‌دوراز آن لب‌میگون نشسته‌ایم

یکشب خیال‌خویش سروقت مافرست
تا بنگری که‌درغم توچون نشسته‌ایم

ما را، ز تند باد حوادث هراس نیست
مرغ بمیم و بر سر کارون نشسته ایم

کوثر «بدیع الله»

ازدنیا چه میکشیم

هر چند که یك روز خوش از عمر ندیدیم
هرروز دگر حسرت دیروز کشیدیم

تنها نه ز سستی هنری سر نزد از ما
در بیهنری نیز بجائی نرسیدیم

چون اشك لئیم از غم بیش و کم دنیا
از چشم فلك بیهده برخاك چکیدیم

پیری برخ ما خط از آزروی کشیدست
تا خوانی ازین خط که ز دنیا چه کشیدیم

آزادی ما ، دام گرفتاری ما بود
از بهر قفس بود گر از بند پریدیم

زان در قدم خلق فتادیم که از حرص
یك عمر کمربسته تراز مور دویدیم

از شعر بکامی نرسیدیم «امیرا»
عمری سخن بیهده گفتیم و شنیدیم

« امیری فیروزکوهی »

تو دیدیم

هرسو که دویدیم، همه سوی تو دیدیم
هرجا که رسیدیم، سر کوی تو دیدیم

هرقبله که بگزید دل از بهر عبادت
آن قبلهٔ دل را خم ابروی تو دیدیم

روی همه خوبان جهان بهر تماشا
دیدیم ولی آینهٔ روی تو دیدیم

در دیدهٔ شهلای بتان همه عالم
کردیم نظر نرگس جادوی تو دیدیم

هر عاشق دیوانه که درجملگی تست بر پای دلش سلسلهٔ موی تودیدیم
سر حلقهٔ رندان خرابات مغان را اندر شکن حلقهٔ گیسوی تودیدیم

«محمد مغربی»

درد بی عشقی

یاد ایامی که در گلشن فغانی داشتم
در میان لاله و گل آشیانی داشتم
گرد آن شمع طرب میسوختم پروانه وار
پای آن سرو روان اشك روانی داشتم
آتشم برجان ولی از شکوه، لب خاموش بود
عشق را از اشك حسرت ترجمانی داشتم
چون سرشك از شوق بودم خاکبوس درگهی
چون غبار از شکر سر بر آستانی داشتم
در خزان با سرو ونسرینم بهاری تازه بود
در زمین با ماه و پروین آسمانی داشتم
درد بی عشقی زجانم برده طاقت، ورنه من
داشتم آرام، تا آرام جانی داشتم
بلبل طبعم کنون باشد ز تنهائی خموش
نغمه ها بودی مرا تا همزبانی داشتم

رهی معیری «محمد حسین»

دیدهٔ بد نام

یك روز در آغوش تو آرام گرفتم
یك عمر قرار از دل ناکام گرفتم
افسوس که چون لاله پر از خون جگر بود
جامی که ز دست تو گلندام گرفتم
از ساده دلی مشق وفا داری من شد
درسی که ز بد عهدی ایام گرفتم
امشب ز لبان هوس آلود تو ریزد
هر بوسه که من از تو به پیغام گرفتم
از تیر حوادث به پناه تو پریدم
روزی که مکان بر لب این بام گرفتم
دور از تو در و دشت پر از نعرهٔ من بود
چون سیل ، بدریای تو آرام گرفتم
رسوا تر از آن کردمت ای دیده که بودی
داد دل خود را ز تو بد نام گرفتم

ورزی « ابوالحسن »

ساغر رندانه

آرام کی گیرد دل دیوانهٔ من — پندش مده بندش منه درخانهٔ من
سر گرم‌های‌وهوی‌خودمیماند امشب — این مایهٔ شور و شر مستانهٔ من

در خلوت شبهای خاموشی که دارم — جزغم نکوبد حلقه برکاشانهٔ من
سرمیکشدچون‌شعله‌ازجانم‌غم ودرد — زان خندهٔ‌گرم تو در پیمانهٔ من
در ساغر اندوه من یاد تو جوشد — وای از نوای از ساغر رندانهٔ من
خالی نمیماند صدف از گوهر اینجا — با یاد تو ای نازنین دردانهٔ من

ما را «پری» افسون غمها میفریبد
پایان ندارد لاجرم افسانهٔ من

« پروین دولت‌آبادی »

قبلهٔ دلها

ایکه مأیوس از همه سوئی بسوی عشق رو کن
قبلهٔ دلهاست اینجا هر چه خواهی آرزو کن
تا دلی آتش نگیرد حرف جانسوزی نگوید
حال ما خواهی اگر از گفتهٔ ما جستجو کن
زرد روئی در میان گلرخان عیب است بر من
روی زردم را بخون ای‌دیده گاهی‌شستشو کن
چرخ ، کجرو نیست توکج بینی‌ای دوراز‌حقیقت
گرهمه کس‌را نکوخواهی برو‌خودرا نکو کن
کشت تنهائی مرا ایدوست بر من رحمت آور
مردم از خاموشی ایدل با من آخرگفتگو کن

چون خیال دوست من چیزی نشاط آور ندیدم
هر زمان فرسوده دل گشتی « نظاما » یاد او کن

« نظام وفا »

حدیث آرزومندی

باز آ و در آئینهٔ جان جلوه گری کن
ما را ز غم هستی بیهوده بری کن

وین تیره شب حسرت و نومیدی ما را
از تابش خورشید رخ خود، سپری کن

ای ماه فلك این ره بیفایده بگذار
رو قافلهٔ ماه مرا راهبری کن

یارب قدم موکب آن سرو روان را
رهوار تر از مرکب باد سحری کن

از وصل خود ای گل ثمری بخش بعمرم
و آسوده ام از سرزنش بی ثمری کن

تا ملك نظر بر تو مسلم شود ای دل
کسب نظر از مکتب صاحب نظری کن

ای عشق؛ چو از هر خبری با خبری تو
ما را ز کرم مرد ره بی خبری کن

ور عقل کند سرکشی و داعیه داری
زودش ادب از سیلی شوریده سری کن

با اهل هنر چیرگی بی هنران بین
وین سیر عجب در هنر بی هنری کن

چون عرصهٔ تنگت ندهد رخصت پرواز
رو آرزوی نعمت بی بال و پری کن

«رعدی» ز در عشق مرو بر در دیگر
هشدار و حذر از خطر در بدری کن

«دکتر غلامعلی رعدی آذرخشی»

من و تقدیر

باز روز آمد بپایان شام دلگیرست و من
تا سحر سودای آن زلف چو زنجیرست و من
دیگران سرمست در آغوش جانان خفته‌اند
آنکه بیدارست هر شب مرغ شبگیرست و من
گفته بودم زودتر در راه عشقت جان دهم
بعد ازین تا زنده باشم عذر تأخیرست و من
از در شاهان عالم لذتی حاصل نشد
بعد ازین در کنج عزلت خدمت پیرست و من
با چنین رعنا غزالی خدعه ساز و عشوه باز
پنجه اندر پنجه کردن قدرت شیرست و من
هر گرفتاری کند تدبیر استخلاص خویش
تا گرفتارش شوم پیوسته تدبیرست و من
منعم از کوشش مکن ناصح که آخر میرسم
یا بجانان یا بجان میدان تقدیرست و من
تا نویسم شمه‌ای از شرح درد و اشتیاق
از سر شب تا سحر اسباب تحریرست و من

شاه، میخواهم که گوید: بررخ اعدای ملك
قطع وفصل این دعاوی کارشمشیرست و من

در نظام امر کشور، در رواج خط عشق
آنکه بتواند سر افرازی کند میرست و من

ایرج میرزا «جلال الممالك»

درماندگی

بسته است این در، دلا! باید در دیگر زدن
ور نباشد آن میسر، دست غم بر سر زدن

زین سرای مرده جانان، سر برون ناید، مکن
حلقه آزاری و، بس کن حلقه بر این در زدن

ساخت باید مرغ را با خستگی های قفس
خسته تر خواهد شد از بیهوده بال و پر زدن

دل ز خیل غم ندارد باك لیك ای منکران
تا به کی تنها توان بر قلب این لشکر زدن؟

وای آن غواص واژون بخت نابخرد، که خواست
غوطه در دریای پر آشوب بی گوهر زدن

گرچه پیرو خسته شد رهرو، ز گمراهی نرست
نك چه سود از تهمت اضلال بر رهبر زدن،

جز سخن نشناس بد باطن کرا یارا بود
بی محابا طعنه بر قرآن پیغمبر زدن؟

پیش ازینم حاصل از می ، ذوق بود و حال بود
این‌زمان بدمستی است وسنگ برساغر زدن
یك ورق کان خوش بود در دفتر وقتم نماند
آتشی بایست در اوراق این دفتر زدن
دست در دامان دیگر بایدم زد بی‌گمان
ور نباشد آن میسر، دست غم برسر زدن

فرزاد «مسعود»

گوشهٔ دیوارخود

بگریختم ز یار دلازار خویشتن
من مانده‌ام کنون و دل زار خویشتن
دیگر نمی کنم هوس آشیان خویش
چون بلبل رمیده ز گلزار خویشتن
آن جنس کاسدم که ببازار زندگی
سودی نمی دهم به خریدار خویشتن
روشن نشد ز پرتو من محفل کسی
چون شمع سوختم بشب تار خویشتن
دیگر طبیب عشق نگیرد سراغ دل
گویا که دست شسته ز بیمار خویشتن
بی او مرا بزندگی خود امید نیست
بیمارم و جدا ز پرستار خویشتن

زین پیشتر نبود بجز عشق ، کار من
چندی بود که مانده ام از کار خویشتن

من آن کبوترم که بر این بام ناشناس
نالم بیاد گوشهٔ دیوار خویشتن

بر اشك من مخند که چون ابر نو بهار
خود عاجزم ز گریهٔ بسیار خویشتن

گیرد سراغ از دل من هر کجا غمی است
در حیرتم ز گرمی بازار خویشتن

شد زندگی چو بار گرانی بدوش من
از دوش خود چرا ننهم بار خویشتن

مغبون اشتباه خودم ز انکه خلق را
سنجیده ام همیشه به معیار خویشتن

شرمنده ام ز ابر بهاران در این چمن
با این نهال مردهٔ بی بار خویشتن

« ابوالحسن ورزی »

بی نشانی

بودم آنروز درین میکده از درد کشان
که نه از تاك نشان بود و نه از تاك نشان

از خرابات نشینان چه نشان میطلبی ؟
بی نشان تاشده ، زیشان نتوان یافت نشان

وارسته از کفرودینم ، آسوده از آن و اینم
آن‌مایه‌ی‌رنج و کینم، وین‌رسم‌شوروشرمن
روزی که اندوه و آهم ، یکباره سازد تباهم
فریاد کفر و گناهم ، بشنو ز خاکستر من
رسم وره کامیابی بیخویشی است و خرابی
افسانه های کتابی کی میشود باور من ؟!
با خلوتی پر هیاهو ، بگرفته ام سالها خو
او ازمن است ومن‌ازاومن شاهم او کشورمن
پند «شرف» را بیندوز، این‌پند دلبندجانسوز
راه حقیقت بیاموز از شعر افسونگر من ؛

سید شرف الدین خراسانی« شرف »

کوی رضا

✿ ✿ ✿ ✿

تا دامن از من کشیدی ، ای سرو سیمین تن من
هر شب ز خونابهٔ دل ، پر گل بود دامن من
ای گل رخم زرد خواهی، جانم پر ازدرد خواهی
دانم چها کرد خواهی ، ای شعله ! باخرمن من
بنشین چوگل در کنارم ، تا بشکفد گل زخارم
ای روی تولاله زارم ، وای موی تو سوسن من
تا در دلم جا گرفتی ، در سینه مأوا گرفتی
بوی گل و سوسن آید ، از چاك پیراهن من

ای جان ودل مسکن تو، خون گریم از رفتن تو
دست من و دامن تو ، و اشك غم و دامن من
من کیستم بینوائی ، با درد و غم آشنائی
هر لحظه گردد بلائی ، چون سایه پیرامن من
قسمت اگر زهر اگر مل ، بالین اگر خار اگر گل
غمگین نباشم که باشد ، کوی رضا مسکن من
گر باد صرصر غباری ، انگیزد از هر کناری
گرد کدورت نگیرد ، آئینهٔ روشن من
تاعشق ورندیست کیشم ، یکسان بود نوش و نیشم
من دشمن جان خویشم ، گر او بود دشمن من
پیرایهٔ خاك و آبم ، روشنگر آفتابم
گنجم ولی در خرابم ، ویرانهٔ من تن من
ای گریه دل را صفا ده ، رنگی به رخسار ماده
خاکم بباد فنا ده ، ای سیل بنیان کن من
وای مرغ شب همرهی کن ، زاری بحال رهی کن
تا بر دلم رحمت آرد ، صیاد صید افکن من

رهی معیری « محمد حسین »

کشف معنی

چه خوش است پیش زلفت سرشکوه باز کردن
گله های روز هجران به شب دراز کردن

همه روز در خیالم که شب دگر بیاید
تو و نازها که داری من و آن نیاز کردن
در دل کنون نشاید بهمه فراز کردن
تو بخانه ای ، نشاید در خانه باز کردن
به تکلمی دهانت بگشود عقده هایم
چه خوشست کشف معنی بر اهل راز کردن
سر کوی دلبر من بحریم کعبه ماند
که بهر طرف کنی رو بتوان نماز کردن
بجز از حدیث زلفت که بعمر میسرایم
همه عمر در ملالم ز سخن دراز کردن
بگذار تا که «مظهر» زتو کام دل بگیرد
تو هزار جای داری ز برای ناز کردن

« مظاهر »

جذبهٔ عشق

دل بردی از من به یغما ، ای ترك غارتگر من
دیدی چه آوردی ای دوست ، از دست دل بر سر من
عشق تو در دل نهان شد ، دل زار و تن ناتوان شد
رفتی چو تیر و کمان شد ، از بار غم پیکر من
میسوزم از اشتیاقت ، در آتشم از فراقت
کانون من سینهٔ من ، سودای من آذر من

دل در تف عشق افروخت ، گردون لباس سیه دوخت
از آتش آه من سوخت ، در آسمان اختر من

من مست صهبای باقی ، زان ساتکین رواقی
فکر تو در بزم ، ساقی ، ذکر تو رامشگر من

چون مهره درششدرعشق ، یکچند بودم گرفتار
عشق‌توچون‌مهره چندیست‌افتاده‌درششدر من

دل فتنهٔ آب و گل شد ، صد رخنه درملك دل‌شد
گبر و مسلمان خجل شد ، ز اندیشهٔ کافر من

سلطان سیر و سلوکم ، مالك رقاب ملوکم
درسورم و نیست سوکم ، بین نغمهٔ مزمر من

با خار آن یار تازی ، چون گل کنم عشقبازی
ریحان عشق مجازی ، نیش من و نشتر من

شکرانه کز عشق مستم ، میخواره و می پرستم
آموخت درس الستم ، استاد دانشور من

اول دلم را صفا داد ، آئینه‌ام را جلا داد
آخر بباد فنا داد ، عشق تو خاکستر من

کارم گره درگره شد ، چون گیسویت پر زره شد
از لاغری مشتبه شد ، موی تو با پیکر من

بار غم عشق او را ، گردون نیارد تحمل
چون میتواند کشیدن ، این پیکر لاغر من؟

دل را خریدار کیشم ، سر گرم بازار خویشم
اشك سپید و رخ زرد ، سیم منست و زر من

تا چند در های و هوئی ، ای کوس منصوری دل
ترسم که ریزند برخاك ، خون تو در محضر من

در عشق ، سلطان بختم ، در باغ دولت درختم
خاکستر فقر تختم ، خاك فنا افسر من

از ثدی غم شیر شادی ، گر بی تف عشق دادی
یالیت ، خود می نزادی ، هرگز مرا مادر من

دل دم زسر « صفا » زد ، کوس تو بر بام ما زد
سلطان دولت لوا زد ، از فقر در کشور من

« صفای اصفهانی »

شهر سنگساران

روز ابر و ترشح باران
نسزد کار کرد هشیاران

می بنه ، گل بریز و باز بخوان
یار دوشینه با همه یاران

تا نشینند گرد یکدیگر
بر سر خوان باده ، میخواران

خادمك را بگو فرو بندد
در بروی همه طلبکاران

نگشاید ، گر آید آن شیخك
که بود قائد ! ! نکو کاران !

که سر خر بزرگ کرده ، اگر
ره کنند آن بزرگ دستاران

خانه‌ای کاین گروه گرد آیند ... گرد آن خانه شهر سگساران
نام ایشان نهاده پیر خرد ... زشت کردار و خوب گفتاران
شیخ را گو که باده نوشانند
راست گفت و درست کرداران

« حاج میرزا حبیب خراسانی »

صلای وارستگی

سر خوان وحدت آندم که به دل صلا زدم من
به سر تمام ملك و ملکوت ، پا زدم من
در دید غیر بستم ، بت خویشتن شکستم
ز سبوی یار مستم که می ولا زدم من
ز الست دل بلائی که زدم بقول مطلق
بکتاب هستی کل ، رقم بلی زدم من
قدم شهود بر دستگه قدم نهادم
علم وجود در پیشگه خدا زدم من
سر پای بر تن و دست بدامن تجرد
نزدم ز روی غفلت ، همه جا بجا زدم من
هله آنچه خواستم یافتم از دل خدا بین
نه بارض، خویشتن را و نه بر سما زدم من
به در امیدواری سر انقیاد سودم
به ره نیازمندی قدم وفا زدم من

من و دل دو مست باقی دو نیازمند ساقی
دل ، مست بادهٔ فقر و می فنا زدم من

در دیر بود جایم به حرم رسید پایم
به هزار در زدم تا در کبریا زدم من

بهوای فرش استبرق جنت حقایق
ز بساط سلطنت رسته ، ببوریا زدم من

در کوی می پرستی نزدم بدست هستی
که مدام صاف «الاّ» زسبوی «لا» زدم من

ز هوای خویش رستم به خرابخانهٔ تن
که از این خرابه خشتی به سر هوا زدم من

« صفای اصفهانی »

نگاه تو

گر تو هم با چشم من بینی نگاه خویشتن
میشوی مفتون چشمان سیاه خویشتن

این تپش های دل دریا صفت بیهوده نیست
قلزم ماراست جزر و مد ز ماه خویشتن

گر چه روشن شد چراغ جانم از انوار عشق
شمع آسا سوختم با اشک و آه خویشتن

کوه وارم نیست باك از گردباد زندگی
میروم ریگ روان آسا ، براه خویشتن
هستی واروندای داریم همرنگ عدم
عمر ما چون موج باشد در تباه خویشتن
پر شکسته طایرم بستان و زندانم یکیست
بی‌پناه از خویشتن ، هم در پناه خویشتن
ما نوا سنجان خاموش خزان عالمیم
غم فزائیم از ، سکوت عمر کاه خویشتن
آن شباهنگم که در ویران غم آهنگ عشق
تا سر آید شب ، سرایم بهر ماه خویشتن
روزگار افسرده «روشن» طبع فیاض ترا
شادباش از نغمه‌های گاهگاه خویشتن

روشن « کیومرث وثوقی »

امید خلاصی

گرفتم آنکه نخواهی وفا کنی با من — چرا چنین دگر آخر جفا کنی با من
بدرد هجر الهی که مبتلا گردی — فلك دگر کسی ار آشنا کنی با من
زخویش سیرم و ازدوستان ملول چرا — اجل تو بیهده چون وچرا کنی با من
نه بلبلی است نه پروانه‌ای دگرای چرخ — کدام دلشده را همنوا کنی با من
مرا امید خلاصی نمانده است و عبث
«نظام» خود تو قرین بلا کنی با من

«نظام وفا»

قصهٔ ما

معرفت نیست در این معرفت آموختگان
ای خوشا دولت دیدار دل افروختگان
دلم از صحبت این چرب زبانان بگرفت
بعد از این دست من و دامن لب دوختگان
عاقبت بر سر بازار فریبم بفروخت
ناجوانمردی این عاقبت اندوختگان
یار دیرینه چنان خاطرم از کینه بسوخت
که بنالید بحالم دل کین سوختگان
شرمشان باد ز رسوائی هنگامهٔ خویش
این متاع شرف از وسوسه بفروختگان
خوش بخندید رفیقان! که در این صبح مراد
کهنه شد قصهٔ ما تا بسحر سوختگان

دوللی ۷ فریدون

نی افسرده

نی افسرده‌ای هنگام گل روید ز خاك من
که بر خیزد از آن نی ، ناله های دردناك من
مزار من ، اگر فردوس شادی آفرین باشد
بجای لاله و گل ، خار غم روید ز خاك من

مخندای صبح بی هنگام ، کامشب سازشی دارد
نوای مرغ شب ، با خاطر اندوهناك من
نیم چون خاکیان آلودهٔ گرد کدورت ها
صفای چشمهٔ مهتاب دارد ، جان پاك من
چو دشمن از هلاك من «رهی» خوشنود میگردد
بمیرم تا دلی خوشنود گردد با هلاك من

رهی معیری «محمد حسین»

ترتیب سحر

وقت سحر آمد هله ترتیب سحر کن
آرایش این بزم بآئین دگر کن
یك نیمه به خوابند و دگر نیمه به مستی
یاران قدح کش همه را نیز خبر کن
آن تاج مکلل بگهر باز بسر نه
آن پیرهن دیبهٔ زر تار ببر کن
آن زلف که آشفته شد از خواب شب دوش
سرگشته و برگشته همه یك بدگر کن
ای کاشغری ترك نکو روی و نکو خوی
در کار می و جام یکی نیك نظر کن

تو دوش، سمر[۱] گفتی و یاران همه خفتند
امروز بمستی همه را نیز سمر[۲] کن
آن زلف نگونسار که وارونه کند کار
پیچیده و ببریده سرو زیر و زبر کن

«حاج میرزا حبیب خراسانی»

اندیشهٔ فردا

یکسر مو در همه اعضای من — نیست بفرمان من، ایوای من
عاریتی بیش نبود ای دریغ — عقل من و هوش من ورای من
در غم فردایم و غافل که کشت — امشبم اندیشهٔ فردای من
چند خورم سنگ حودان که نیست — مشت گلی بیش، سراپای من
خاکم و دورم ز سر کوی تو — آه که خالیست ز من جای من
با چو منی، دشمنی انصاف نیست — دشمن من بس، غم دنیای من
آینه‌ام راز درون مرا — نیک توان دید ز سیمای من
آن بزبان شهره متاعم، که نیست
هیچکسی را سر سودای من

«امیر، امیری فیروزکوهی»

☼ ای عشق ☼

ای عشق چه سوداست که دارم بسر از تو
کز آتش غم هست بجانم شرر از تو

---

۱ ـ قصه و افسانه ۲ ـ شهرت و آوازه

از جان که عزیز است نظر باز گرفتن
بتوان ، نتوان باز گرفتن نظر از تو
در کار هنر کوش که از جمله هنر ها
جز عشق نخواهند بهر جا هنر از تو
آنکس که خبر یافت ز تو ز و خبری نیست
هر بیخبری داد بعالم خبر از تو
با گوشه نشینان بنشین تا بنشینند
هر فتنه که برخاسته در رهگذر از تو

فصیحی « میرعلی‌اصغر »

توئی تو

امروز امیر در میخانه توئی تو — فریاد رس نالهٔ مستانه توئی تو
مرغ دل ما را که بکس رام نگردد — آرام توئی دام توئی دانه توئی تو
آن ورد که زاهد بهمه شام وسحر گه — بشمارد باسبحهٔ صددانه توئی تو
آن باده که شاهد بخرابات مغان نیز — پیموده بجام و خم میخانه توئی تو
در کعبه و بتخانه بگشتیم بسی ما — دیدیم که در کعبه و بتخانه توئی تو
بسیار بگوئیم و جو بسیار بگفتیم — کس نیست بغیر از تو درین خانه توئی تو

یک همت مردانه در این کاخ ندیدیم
آنرا که بود همت مردانه توئی تو

« حاج میرزا حبیب خراسانی »

❁ درجستجوی تو ❁

باد بهار آمد و آورد بوی تو
شد تازه باز در دل من آرزوی تو
در آرزوی آنکه چو گل در برت کشم
هر صبح چون نسیم دویدم بکوی تو
چون غنچه‌ای که باز شود در سپیده دم
گردد شکفته این دل خونین بروی تو
تا پاکتر بروی تو افتد نگاه من
خود را باشك شوید و آید بسوی تو
پروانه و نسیم و من ای گلبن مراد
هستیم روز و شب همه در جستجوی تو
ای‌مرغ شب بداغ که سوزی ،که درد او
خون میکند فغان ترا در گلوی تو
ای دل عزیز دار که داروی زندگیست
آن می که دست عشق کند درسبوی تو

« ابوالحسن ورزی »

❁ ❁ داروی عشق ❁ ❁

بزیر تیغ نداریم مدعا جز تو
شهید عشق ترا نیست خونبها جز تو

— بجز وصال تو هیچ از خدا نخواسته ام
که حاجتی نتوان خواست ازخدا جز تو
خدای می نپذیرد دعای قومی را
که مدعا طلبید ند از دعا جز تو
- مریض عشق ترا حاجتی به عیسی نیست
که کس نمیکند این درد را دوا جز تو
کجا شکایت بیمهریت توانم برد
که هیچکس ننهادست این بنا جز تو
مرنج اگر بر بیگانه داوری ببریم
که آشنا نخورد خون آشنا جز تو
«فروغی» از رخ آن مه گرت فروغ دهند
بآفتاب نبخشد کسی ضیا جز تو

« فروغی بسطامی »

تبهکار سیه دل

عاشق کشی است چشم سیاهت که آه از او
جز در پناهِ زلفِ تو نبود پناه از او
زان چشمِ دل سیاهِ تبهکار چون کنم
شد روزگارِ من بجوانی تباه از او

افروخت تا شرارهٔ عشقش بجان من
هر شب مرا بچرخ رود، دود آه از او

هر دل بدام زلف تو افتاد، او فتاد
اینست حلقه‌ای که بدر نیست راه از او

زانشب که داشت روی تو با مه مسابقه
شد ماهِ آسمان همه روزش سیاه از او

رخسارِ نیکوان، چو غم از دل برون بَرَد
ای دل تو نیز باز مپوشان نگاه از او

گفتم «صفائی» این غزل، آنسان که خواجه گفت:
« خط عذار یار که بگرفت ماه از او »

حاج آقا ابراهیم «صفائی»

جذبهٔ شوق

گر بتو افتدم نظر، چهره به چهره رو برو
شرح دهم غم ترا، نکته به نکته مو بمو

از پی دیدن رخت، همچو صبا فتاده ام
خانه بخانه در بدر، کوچه به کوچه کو به کو

میرود از فراق تو، خون دل از دو دیده‌ام
دجله بدجله یم به یم، چشمه بچشمه جو بجو

دور دهان تنگ تو ، عارض عنبرین خطت
غنچه به غنچه گل به گل ، لاله به لاله بو به بو
ابرو و چشم و خال تو ، صید نموده مرغ دل
طبع به طبع ودل به دل، مهر به مهروخو به خو
مهر ترا دل حزین ، بافته بر قماش جان
رشته به رشته نخ به نخ ، تاربه تار و پو به پو
دردل خویش « طاهره » گشت و ندید جز ترا
صفحه به صفحه لابلا، پرده به پرده تو به تو

« صحبت لاری یا قرة العین »

دلهای شکسته

بر نمی آید نوای دلکش از نای شکسته
آری از بشکسته ناید غیر آوای شکسته
در خور شادی کجا باشد دل بشکستهٔ من
می ، نشاید ریختن هرگز به مینای شکسته
گوی سبقت خوش ربود از عاشقان با تحمل
آنکه راه عشق را طی کرد با پای شکسته
ازشکستن اوفتد هر چیزی از قیمت بجز دل
هست این بشکسته را رونق براشیای شکسته
ز آب و آتش چون خلیل و نوح « رنجی » غم ندارم
ترسم از سیلاب اشك و آه دلهای شکسته

« رنجی تهرانی »

✿ ✿ ✿ ✿ سیلی عشق ✿ ✿ ✿ ✿

شانه بر زلف پریشان زده ای به به به
دست بر منظرهٔ جان زده ای به به به

صف دلها همه بر هم زده ماشاءالله
تا بهم آن صف مژگان زده‌ای به به به

تو بدین چشم ، چو عابد بفریبی چه عجب
گول ، صد مرتبه شیطان زده‌ای به به به

رخ ، چون آیت رحمت ، ز می افروخته‌ای
آتش ، ای گبر، به قرآن زده ای به به به

تن یک لائی من ، بازوی تو ، سیلی عشق
تو مگر رستم دستان زده‌ای به به به

آفتاب از چه طرف سر زده امروز که سر
به من بی سر و سامان زده‌ای به به به

صبح ، از دست تو پیراهن طاقت زده چاک
تا سر از چاک گریبان زده‌ای به به به

من خراباتیم ، ازچشم تو پیداست که دوش
باده در خلوت رندان زده‌ای به به به

« عارف » این طرز سخن ازدگران ممکن نیست
دست بالا تر از امکان زده‌ای به به به

«میرزا ابوالقاسم عارف‌قزوینی»

حال دل زار

آسوده دلا حال دل زار چه دانی
خونخواری عشاق جگرخوار چه دانی

شب تا بسحر خفته بخلوتگه نازی
بیخوابی این دیدهٔ بیدار چه دانی

هرگز نخلیده بکف پای تو خاری
آزردگی سینهٔ افکار چه دانی

ای فاخته پرواز کنان برسر سروی
درد دل مرغان گرفتار چه دانی

«جامی» تو زجام می و بیهوشی ومستی
راه و روش مردم هشیار چه دانی ؟

« مولانا عبدالرحمن جامی»

چشمه آب زندگی

از عشق تو آنچنان که دانی ، دارم بدل آتشی نهانی
پیرانه سرم فکنده در سر ، سودای تو شور نو جوانی

با آنکه زحضرت تودورم ، عشق توبسرفکنده شورم
زیر قدم غمت چو مورم ، موراست مثل به ناتوانی

تاشدبه رخ توچشم من باز، بردوختیم دودیده چون باز
برخاك چو ماهیم مینداز ، ای چشمهٔ آب زندگانی

میرفتی و دوستانت از پی ، مست تو ومستی تواز می
چون ژاله به لاله بررخت خوی ، ازتاب شراب ارغوانی

با آنکه « مظفر» ازفراقت ، خون شد دل او زاشتیاقت
روزی چه شود که در وثاقت ، اوراز سر کرم بخوانی

« ملامظفرشیرازی»

سخن شاعر با ماه

امشب ای ماه بدرد دل من تسکینی
آخر ای ماه تو همدرد من مسکینی
کاهش جان تو من دارم و من میدانم
که تو از دوری خورشید چها می‌بینی
تو هم ای بادیه پیمای محبت چون من
سر راحت ننهادی بسر بالینی
هرشب ازحسرت ماهی‌من ویکدامن اشک
تو هم ای دامن مهتاب پر از پروینی
همه در چشمهٔ مهتاب غم از دل شویند
امشب‌ای مه ! توهم از طالع من غمگینی
من مگر طالع خود در تو توانم دیدن
که توام آینهٔ بخت غبار آگینی
باغبـان خار ندامت بجگر میشکند
بروای گل که سزاوار همـان گلچینی
نی محزون مگر از تربت فرهاد دمید
که کند شکوه ز هجران لب شیرینی
تو چنین خانه کن و دلشکن ای باد خزان
گر خود انصاف کنی مستحق نفرینی

کی بر این کلبهٔ توفان زده سرخواهی زد
ای پرستو که پیام آور فروردینی

«شهریار»! اگر آئین محبت باشد
چه حیاتی و چه دنیای بهشت آئینی

شهریار «سید محمد حسین»

عاقبت بینائی

✿ ✿ ✿ ✿

ای خوشا عاشقی و مستی و بی پروائی
ای خوش ازخون دل خویش قدح پیمائی

از دل من بکجا میروی ای غم دیگر
تو که هرجا روی آخر برمن باز آئی

شستم ازاشك وزخون رنگ وجلایش‌دادم
صورت عشق نبد ورنه بدین زیبائی

چشم از خواب عدم باز نکردم هرگز
دیدم اینست اگر عـاقبت بینائی

پای در خانهٔ بد نام «نظام» ازچه نهی
نیستت گر بسرابدل هوس رسوائی

«نظام وفا»

آخر کجائی

ای خوشتر از جان، آخر کجائی؟ کی روی خوبت با ما نمائی؟

بی تو چنانم کز جان بجانم هر سو دوانم ، آخر کجائی
بیمار خود را می پرس گه گه پیوسته از ما مگزین جدائی
جانا ، چه باشد ؟ گر در همه عمر گرد دل ما یك دم بر آئی
تا کی ز غمزه دلها کنی خون ؟ چند از کرشمه جان را ربائی ؟
چون می بری دل ، باری ، نگهدار بیچاره ای را چند آز مائی ؟

در بند خویشم ، بنگر سوی من
باشد که یابم از خود رهائی

« فخرالدین عراقی »

چه میکنی؟

ای دل نهفته ناله و افغان چه میکنی
رازی که برملاشده ، پنهان‌چه میکنی ؟
در کوچه‌ای که آب ملامت زسر گذشت
بیهوده منع دیدهٔ گریان چه میکنی ؟
آن آهوی رمیده نگردد شکار کس
تکلیفم ای‌جنون‌به بیابان چه میکنی ؟
ای آنکه بوی سنبلت آشفته می کند
گر دل‌دهی بزلف پریشان چه میکنی ؟
زاهد ترا که خشت و گل از حال میبرد
گر بنگری بابروی جانان چه میکنی ؟

کار تو ای طبیب ! مداوای عشق نیست
آگه ز درد نا شده ، درمان چه میکنی ؟

ای عقل پیش عشق ، بجز عجز چاره نیست
مور محقری ، بسلیمان چه میکنی ؟

بهر دو روزه عمر که خاکست آخرش
طاق و رواق و منظر و ایوان چه میکنی ؟

در هر چهار روز ، دو ـ نانت کفایتست
خود را هلاک منّت دونان چه میکنی ؟

« مجذوبعلیشاه » محمد جعفر قره گوزلو «

ای کوکب امید

ای صبح نو دمیده ! بنا گوش کیستی ؟
وای چشمهٔ حیات ! لب نوش کیستی ؟

ازجلوهٔ تو سینه چو گل چاك شد مرا
ای خرمن شکوفه ! برو دوش کیستی ؟

همچون هلال ، بهر تو آغوش ما تهیست
ای کوکب امید ! در آغوش کیستی ؟

مهر منیر را نبود جامهٔ سیاه
ای آفتاب حسن ! سیه پوش کیستی ؟

امشب کمند زلف ترا تاب دیگریست
ای فتنه ! در کمین دل وهوش کیستی ؟

ما لاله سان ، ز داغ تو نوشیم خون دل
توهمچو گل،حریف‌قدح نوش کیستی ؟
ای عندلیب گلشن شعر و ادب « رهی »
نالان بیاد غنچهٔ خاموش کیستی ؟

رهی معیری « محمد حسن »

اصل آفرینش

با دوستان بصدق بر آری اگر دمی
آن دم ز عمر ، به بود از عیش عالمی
غم دوزخست وصحبت یاران‌بهشت عدن
یاری اگر بدست کنی ، فارغ از غمی
فکر جهان و بیش و کم او ببر ز یاد
نه این جهان بماند ونه بیش و نه کمی
از اهرمن مپرس وسلیمان‌وتخت وی
خود اسم اعظمی‌وهمان نقش‌خاتمی
آفاق سربسر، همه فرع وجود تست
تو اصل آفرینشی ، آخر تو آدمی
بگشا گره ز خاطرواین بند کفر و دین
تا چند در همی ، بتمنّای درهمی
جم در زمانه شهره نگردید جز بجام
جام اربکف تراست ، هماناتوخود جمی
جز عشق هیچ نیست در انسان حقیقتی
عشق ار نباشدت حیوان مسلمی

از یك نگاه کار دلم ساخت چشم یار
گردد خراب ، خانهٔ موری ز شبنمی

«غیرت» حدیث عشق زنامحرمان بپوش
چون در میان حاقهٔ عشاق ، محرمی

غیرت « سید عبدالکریم کسرما نشاهی »

طعن مردم و سنگ کودکان

بموئی بسته صبرم ، نغمهٔ تارست پنداری
دلم از هیچ میرنجد ، دل یارست پنداری

بتحریك نسیمی ، خاطرم آشفته میگردد
بخود رائی ، سرزلفین دلدارست پنداری

حیاتم میگزد بی او تماشای چمن کردن
که‌شکل‌غنچه برگابن، سرمارست پنداری

بنوعی طعن مردم را هدف گشتم که دامانم
زسنگ کودکان‌دامان کهسارست پنداری

فلك را دیده ها برهم نمیآید شب از کینم
چنان‌هشیارمیخوابدکه بیدارست پنداری

«نظیری» بس‌خوش‌وشیرین‌و نازك،نکته‌میگوئی
ترا شکر بدامان ، گل به خروارست پنداری

« نظیری نیشابوری »

غرّه بر ... مکنت و غافل ز

هیچ دانی نی که چه گوید ...

گویدت که باده بخور و دست ...

دختر ... رز ...

جز که ... این ...

مستم آن گونه که از ...

... ز ... در

که ...

چندانکه جهد کردم ...

بگشا ... ز کارم ...

... فکن، تو که پادشاه ولایتی

تنی، و اخذ تنی بجنایتی :

ا چو نی بود از غم تو حکایتی

د رهی، نبود بجز تو نهایتی

آورد، چه شود کنی تو عنایتی؟

رم، بدو بال خویش و جناحتی

سوی لامکان

رجان ده خلقتی

« لاری یا طاهره قرة العین »

ه عجب بنده نواز آمده‌ای

تا بگنجشك دل ما چه رسد آه که تو
مژه گیرنده تر از چنگل باز آمده‌ای
سرو من اینقدر این سرکشی و ناز چرا
گر بدلجوئی ارباب نیاز آمده‌ای
چه بجا از من غارت زده ماندست که تو
رفته و دین و دلم برده و باز آمده‌ای
چم غم ازهجر ونیاز منت‌ای سرو روان
که ز سر تا بقدم عشوه و ناز آمده‌ای
آشکارا نشود چون ز دلم سرّ غمت؟
که دراین‌خانه بجاسوسی راز آمده‌ای
نرسد آفت گلچین بتو ای گلبن ناز
که زخوبی‌همه‌برگ‌وهمه‌ساز آمده‌ای
زآتش‌عشق‌سزد لاف خلاصت «مشتاق»
تو که در بوتهٔ محنت بگداز آمده‌ای

«مشتاق اصفهانی»

دختر رز ومسیحا

تو هم ای لاله مگر عاشق شوریده سری
که چو من داغ بدل‌داری وخونین جگری
تا که آسیب نبیند بتو آهسته گذر
ای صبا از بر نازك بدنان چون گذری

غرّه بر مکنت و غافل ز خداوند مباش
ای توانگر که ز نخوت بفقیران نگری
هیچ دانی که چه گوید بسحر مرغ سحر
اندر آندم که زند دم ز پی نغمه گری
گویدت باده بخور، دست فشان، پای بکوب
تا نگردیده ترا عمر گرامی سپری
دختر رز بمسیحا سه شباهت دارد
روان بخشی و روشندلی و بی پدری
جز که بر عشوهٔ این عشوه گران افزائی
چه ثمر میبری ای اشک، ازین پرده دری
مستم آنگونه که از خود خبری نیست مرا
ای خوشا از همه جا و همه کس بیخبری
به رخت دیدهٔ نرگس نگرانست ای گل
که چو «خوشدل» بودش دعوی صاحبنظری

«خوشدل»

بیاد استاد دهخدا

چندانکه جهد کردم با زهد و پارسائی
دل را ز دام زلفت ممکن نشد رهائی
بگشا گره ز کارم کاندر جهان نیاید
جز عقده های زلفت از کس گره گشائی

با شیخ ؛ الفت ما ؛ البته راست ناید
ما صوفئیم و بد نام ، او زاهد ریائی
کشتی‌نشستگان راچون‌بخت واژگون شد
گشتند غرق دریا از لاف ناخدائی
دی پیر می‌فروشم ، گفت ازسر نصیحت
تا در ده خدائی ، بگذر ز دهخدائی

« غبار همدانی »

هوای آشیان

چه باعث شد که یادی از من بی خانمان کردی
دل افسرده ای را با پیامی شادمان کردی
همیشه آسمان ، ناکامی دلدادگان خواهد
تو با من این نوازشها ، به رغم آسمان کردی
مگر ای آسمان ، ازدست دادی خوی دیرین را
که با من آن مه نامهربان را مهربان کردی
سراغ ، ای غنچهٔ امید ؛ از خونین دلان گیری ؟
نظر ، ای شهسوار حسن ؛ برافتادگان کردی؟
گر از ناکامی من ، خاطرت افسرده میگردد
چرا ای شاهد اقبال ، روی ازمن نهان کردی؟

نمیدانی چها از این دل بی خانمان دیدم
توتا ای راحت دل، دوری ازمن ناگهان کردی
درون سینه ، ای دل ؛ نغمهٔ جانسوز میخوانی
مگر ، ای مرغ سودائی؛ هوای آشیان کردی؟
« ابوالحسن ورزی »

غم من

چه شود بچهرهٔ زرد من نظری ز برای خدا کنی
که اگر کنی همه درد من بیکی نظاره دوا کنی
توشهی و کشورجان ترا تومهی و ملک جهان ترا
ز ره کرم چه زیان تراکه نظر بحال گدا کنی
ز تو گرتفقد و گرستم ، بود این عنایت و آن کرم
همه از تو خوش بود ای صنم چه جفا کنی چه وفا کنی
تو کمان کشیده ودر کمین که‌زنی به‌تیرم ومن‌غمین
همهٔ غمم بود از همین که خدا نکرده خطا کنی
همه‌جا ، کشی‌می لاله‌گون ز ایاغ مدعیان دون
شکنی پیالهٔ ما که خون بدل شکستهٔ ما کنی
تو که «هاتف» ازدرش‌این‌زمان‌روی‌ازملامت‌بیکران
قدمی نرفته زکوی آن ، ز چه ، رو ؛ بسوی قفا کنی
« سید احمد هاتف اصفهانی »

قصهٔ واژگون

چه کرده‌ام؟ که دلم از فراق خون کردی؟
چه اوفتاد که درد دلم فزون کردی؟
چرا ز غم دل پر حسرتم بیازردی؟
چه‌شد که جان‌حزینم زغصه‌خون کردی؟
نخست ارچه بصد زاریم درون خواندی
بآخر از چه بصد خواریم برون کردی؟
همه حدیث وفا و وصال می گفتی
چو عاشق تو شدم قصه واژگون کردی؟
ز اشتیاق تو جانم بلب رسید، بیا
نظر بحال دلم کن، ببین که چون کردی؟
لوای عشق بر افراختی چنان در دل
که در زمان، علم صبر سرنگون کردی
کنون که بانو شدم راست چون‌الف یکتا
زبارمحنت پشتم دو تا چو نون کردی!
نگفته بودی: بیداد کم کنم روزی؟
چو کم نکردی، باری، چرا فزون کردی؟
هزار بار بگفتی: نکو کنم کارت
نکو نکردی و از بد بتر کنون کردی
بدشمنی نکند هیچ کس بجای کسی
که تو بدوستی آن با من زبون کردی

بسوختی دل و جانم ، گداختی جگرم
باتش غمت از بسکه آزمون کردی

کجا بدرگه وصل تو ره توانم یافت ؟
چو تو مرا بدر هجر رهنمون کردی

سیاهروی دوعالم شدم ، که درخم فقر
گلیم بخت « عراقی » سیاه گون کردی

- فخرالدین عراقی -

میروی ؟

حال که رسوا شده ام میروی ؟ — واله و شیدا شده ام میروی ؟
حال که غیر از تو ندارم کسی — وینهمه تنها شده ام میروی ؟
حال که چون پیکرسوزان شمع — شعله ، سرا پا شده ام میروی ؟
حال که در وادی عشق وجنون — وامق عذرا شده ام میروی ؟
حال که نا دیده ، خریدار آن — گوهر یکتا شده ام میروی ؟
حال که در بحر تماشای تو — غرق تمنّا شده ام میروی ؟

اینهمه رسوا تو مرا خواستی
حال که رسوا شده‌ام میروی ؟

« م - معنوی »

بن بست

به صادق هدایت

خسته از آوارگی ، خواهان آرام و قراری
از جهان آزرده جان ، جویای امنی در کناری

ماجرا و گفتگو را دشمن نا کینه جوئی
آشتی و دوستی را دوستدار جان نثاری
دوست‌ازدشمن نکرده فرق، خورده تیرغدری
کار را نشناخته از عار ، افتاده ز کاری
سالها‌خون‌خورده‌ئی، شادی‌زخود کرده دریغی
تا گزند خویش را در آستین پرورده ماری
ساده لوحی ، ناپذیرا از تجارب نقشبندی
ابلهی ، ناموخته هیچ از گذشت روزگاری
روز و شب باخود ستیزی ، نیز ازمردم گریزی
نه به عزلت خو گری ، نه باحریفان سازگاری
هم به دولت پشت پا زن بر سبیل اهل فقری
هم ز فقر خویش نزد اهل دولت شرمساری
رانده از کوی خرد ، ناخوانده زی بزم جنونی
ننگ هر مستی ، بجان بیزار از هر هوشیاری
مانده بی‌مطلوب‌وطالب ،ازطلب نابرده سودی
راه ، بی رهبر خطا رفته ، پشیمان رهسپاری
چشم معنی جوی گرچه دوخته بر دهر عمری
خطّ هستی را پریشان خانده بی آموزگاری
حیرت وحسرت نصیبی ، درهمه شوری غریبی
جسته و نا یافته در هیچ قلبی زینهاری

وا رهد زاوارگی هرگز چنین آواره‌ئی ؟ نی !
پس نه آن بهتر که مرگش وارهاند ؟ آری آری!

« فرزاد ـ مسعود ، ۱۹۴۳ »

خوش آمدی

خوش آمدی بنشین و مرو چو عمر دمی
که بی تو عمر نیرزد بنیمهٔ درمی
چویار دور شود شادی از جهان دورست
چو درست دست دهد درزمانه نیست غمی
وصال روی تو بعد ازفراق دانی چیست ؟
صباح معدلتی در پی شب ستمی
نه پا بسنگ ، که سنگ ار بسر فرود آید
ز پیشگاه تو واپس نمیروم قدمی
جز آنکه عشوهٔ لبخند در دهان تو دید
کسی ندیده وجودی مصاحب عدمی
صمد پرستی از آفاق رخت بر بندد
در آید ار بصنمخانه ای چو تو صنمی
بیاد صفحهٔ رخسار دلفروز تو بود
زدیم گاهی اگر بر صحیفه ای رقمی
وگرنه چرخ قلم کرد و بست ما را دست
بدین گنه که سری داشتست با قلمی
ز هرچه هست فروبست چشم و گوش «وحید»
مگر ز روی نگاری و لحن زیر و بمی

« وحید دستگردی « محمدحسن »

جنون عشق

خوش آنکه حلقه های سر زلف وا کنی
دیوانگان سلسله ات را رها کنی
کار جنون ما به تماشا کشیده است
یعنی تو هم بیا که تماشای ما کنی
تو عهد کرده ئی که نشانی بخون مرا
من دست بر دعا که به عهدت وفا کنی
دانی که چیست حاصل انجام عاشقی ؟
جانانه را به بینی و جانرا فدا کنی
من دل ز ابروی تو نبرّم براستی
با تیغ کج اگر سرم از تن جدا کنی
تا کی بانتظار قیامت توان نشست ؟
بر خیز تا هزار قیامت بپا کنی

« فروغی بسطامی »

درد ودرمان

خوشا دردی ! که درمانش تو باشی — خوشا راهی ؛ که پایانش تو باشی
خوشا چشمی که رخسار تو بیند — خوشا ملکی که سلطانش تو باشی
خوشا آن دل که دلدارش توگردی — خوشا جانی که جانانش تو باشی

خوشی و خرمی و کامرانی
کسی دارد که خواهانش تو باشی
چه خوش باشد دل امیدواری
که امید دل و جانش تو باشی
همه شادی وعشرت باشد، ای دوست
در آن خانه که مهمانش تو باشی
گل و گلزار خوش آید کسی را
که گلزار و گلستانش تو باشی
چه باك آید ز کس؛ آنرا که اورا
نگهدار و نگهبانش تو باشی
مپرس از کفر و ایمان بیدلی را
که هم کفر و هم ایمانش تو باشی
مشو پنهان از آن عاشق، که پیوست
همه پیدا و پنهانش تو باشی

«عراقی» طالب دردست دایم
ببوی آنکه درمانش تو باشی

«فخرالدین عراقی»

آهوی حرم

خوش است نالهٔ نای و نوای زیر و بمی
دمی خجسته و در صحبت خجسته دمی
ز سبزه فرشی و از سرو، سایبانی سبز
ز، می سبوئی و از ابر نو بهار، نمی
بغیر آنکه مرا یار غمگساری نیست
بخاطرم نبود از زمانه هیچ غمی
چه راز ها که نگفتم، کجاست همنفسی
چه راهها که نرفتم کجاست همقدمی

چرا بدفتر عشق ، ای خدای لوح و قلم
بغیر حیرت و حسرت نمیزنی رقمی
مرا چو بار ستم مینهد فلك بر دوش
براه عشق کشم باری ازکشم ستمی
تو نیز بشکنی ای جام سرنگون فلك
ز سنگریز تو گیرم شکست جام جمی
بعشق کوش که تا در دل تو ره نکند
نه ماجرای وجودی نه وحشت عدمی
شکارشد دل «رعدی» بیك نگاه وحذر
ز شیر گیری چشمان آهوی حرمی

«دکتر غلامعلی رعدی آذرخشی»

کمند شیطانی

خیز و دور ساز از خویش جامهٔ هیولانی
زانکه سالك ره را لازمست عریانی
شو مجرد از هر قید بگذر از ریا و کید
تا مگر نگردی صید در کمند شیطانی
تا بکی در این سجین بسته بربود از کین
مرغ باغ علیین همچو ماه کنعانی
باز کن زپایش بند ، سازحرز جان این پند
خسته در قفس تا چند هد هد سلیمانی

خواهی ار سر افرازی در دو کون ممتازی
بایدت که جان بازی وزخودی شوی فانی

« ساکنا » عجب شوریست در سرتوچون مجنون
همچو طرّهٔ لیلی چیست این پریشانی

« میرزا ابراهیم ساکت نیریزی شیرازی »

✡✡✡ همدم شب زنده دار ✡✡✡

داشتم خوش روزگاری با سر زلف نگاری
خوش بودخوش‌روزگاری داشتن‌بازلف یاری

بس همایون یادگاری ها بدل دارم ز عشقش
خرما عشقی‌کز او ماند همایون یادگاری

شکوه از بی دولتی نتوان که مارا نیز روزی
دولتی رو کرد اما دولت ناپایداری

در دل شب راز دل با ماه میگویم که درشب
ماه باشد همدم هر بیدل شب زنده داری

یك‌جهان‌صیدمست وما ، درقیدتوزیرا که ضیغم
پنجهٔ خود را نیالاید بخون هر شکاری

« دکترغلامعلی رعدی آذرخشی »

✡ بی‌کس ✡

در دیاری که در او نیست کسی یارکسی
کاش یارب که نیفتد بکسی کار کسی

۴ هر کس آزار من زار پسندید ولی
نپسندید دل زار من آزار کسی
آخرش محنت جانکاه بچاه اندازد
هر که چون ماه بر افروخت شب تار کسی
سودش این بس که بهیچش بفروشند چو من
هر که با قیمت جان بود خریدار کسی
سود بازار محبت همه آه سرد است
تا نکوشید پی گرمی بازار کسی
من ببیداری ازین خواب چه سنجم که بود
بخت خوابیدهٔ کس دولت بیدار کسی
غیر آزار ندیدم چو گرفتارم دید
کس مبادا چو من زار گرفتار کسی
تا شدم خوار تو رشکم به عزیزان آید
بارالها که عزیزی نشود خوار کسی
آنکه خاطر هوس عشق و وفا دارد از او
بهوس هر دو سه روزی‌است هوادار کسی
لطف حق یار کسی باد که در دورهٔ ما
نشود یار کسی تا نشود بار کسی
گر کسی را نفکندیم بسر سایه چو گل
شکر ایزد که نبودیم بپا خار کسی
«شهریار» ا سر من زیر پی کاخ ستم
به که بر سر فتدم سایهٔ دیوار کسی

شهریار «سید محمد حسین»

سلوک عارف

در سلوکم گفت پنهان عارفی وارسته‌ای
نقد سالک نیست جز تیمار قلب خسته‌ای
از گلستان جهان گفتم ، «چه باشد بهره؟» گفت:
« در بهار عمر ز ازهار حقیقت دسته‌ای »
از پریشان گوهران آسمان پرسیدمش
گفت: « عقدی از گلوی مهوشان بگسسته‌ای»
گفتم: «این کیوان ببام چرخ هر شب چیست؟» گفت:
« دیده بانی بر رصدگاه عمل بنشسته‌ای »
گفتم ، « اندر سینه‌ها این تودهٔ دل نام چیست؟»
گفت : « ز اسرار نهانی قسمت برجسته‌ای »
« روشنی در کار بینی؟» گفتمش ، فرمود « نی
غیر برقی ز اصطکاک فکر دانا جسته‌ای »
در نیازستان هستی بی نیازی هست اگر
نیست جز در کنج عزلت ، گنج معنی جسته‌ای
جبهه بگشا کز گشاد و بست عالم بس مرا
جبههٔ بگشاده ای بر ابروی پیوسته‌ای
دل مکن بد پاکی دامان عفت را چه باک
گر بشنعت ناسزائی گفت ناشایسته‌ای

گوهر غم نیست جز در بحر طوفانزای عشق
کیست از ما ای‌حریفان دست ازجان شسته‌ای ؟

علامهٔ دهخدا « علی‌اکبر »

طواف شمع

در طواف شمع میگفت این سخن پروانه‌ای
سوختم زین آشنایان ، ای خوشا بیگانه‌ای
بلبل از شوق گل و پروانه از دیدار شمع
هر یکی سوزد بنوعی در غم جانانه‌ای
گر اسیر خط و خالی شد دلم عیبش مکن
مرغ جائی میرود کانجاست آب و دانه‌ای
عاقلانش باز زنجیر دگر بر پا نهند
روزی ار زنجیر ، از هم بگسلد دیوانه‌ای
این جنون تنها نه‌مجنون‌را مسلّم شد «بهار»
باش کز ما هم فتد اندر جهان افسانه‌ای

بهار « محمدتقی ملک‌الشعرا »

قدح اهل صفا

دوش بگو باده کجا خورده ای — مست شدی باده چرا خورده‌ای ؟
یا دل تو ناخوش و بیمار بود — ساغر می بهر شفا خورده‌ای ؟

باده به ابرام ، ترا داده اند یا به دل خود برضا خورده‌ای ؟
میزند از چشم ولبت ، جوش؛ می دوش مگر میکده ها خورده‌ای ؟
دردی پیمانه ترا نوش باد
کز قدح اهل صفا خورده ای

« حاج میرزا حبیب خراسانی »

☆ ☆ ☆ ☆ ☆

یارم نشدی

☆☆☆

دیدی ایماه ، که شمع شب تارم نشدی
تا نگشتی ز غمم ، شمع مزارم نشدی
بیخبر از بر من رفتی و این دردم کشت
که خبردار ، ز دشواری کارم نشدی
روی بر تافتی و پشت و پناه دل من !
نشدی کز همه رو ، رو بتو آرم نشدی
زاریم دیدی و آنقدر تغافل کردی
که خبردار ز حال دل زارم نشدی
غافل از یاد تو بودم که نگشتی یارم ؟
یا بدیدی که غم روی تو دارم نشدی ؟!
یاد آن عهد که از یکدلی و یکجهتی
لحظه‌ای دور ز آغوش و کنارم نشدی

گفتی آرام ندارد دل «گلچین» بی من
چه کنم ؟ مایهٔ آرام و قرارم نشدی

بازهم مهر تو میپرورم اندر دل تنگ
گرچه‌عمری بتو دل بستم ویارم نشدی

« احمدگلچین معانی »

یار در بزم حریفان

رفتی ز پیش دیده و بر جان نشسته‌ای
از خاطرم چو اشك بدامان نشسته‌ای

ازما چه دیده‌ای که بصدسوز ، همچو شمع
خندان میان بزم حریفان نشسته‌ای

بر چشم غیر اگر بنشینی به دلبری
اندیشه کن چو اشك که لرزان نشسته‌ای

ای غم اگر چه عهد تو بشکسته‌ام به می
نازم ترا که بر سر پیمان نشسته‌ای

ای اشك هرچه ریزمت ازدیده زیرپای
بینم که باز بر سر مژگان نشسته‌ای

(علی اشتری فرهاد)

غنچهٔ خندیده

روی بنمائی و دل از من شوریده ربائی
تو چه‌شوخی که دل ازمردم بی‌دیده ربائی

حسن ، گویند که چون دیده شود دل برباید
تو بدین حسن ، دل ازدیده ونادیده ربائی
خاطر خلق بدین روی پریوار ستانی
طاقت جمع بدین موی پریشیده ربائی
آنکه اورا نتوان دل بدو صد شیوه ربودن
تو بدین روی خوش‌وخوی پسندیده ربائی
باچنین لعل لبان پیش درخت گل سوری
گر بخندی تو ، دل ازغنچهٔ خندیده ربائی
دیگر از چهرهٔ تابان تو دردست دل من
نیست تابی که بدین گیسوی تابیده ربائی
توکه خود فاش توانی دل یک شهر ربودن
دل شوریده روا نیست که دزدیده ربائی

شوریدهٔ شیرازی « محمدتقی ــ فصیح‌الملک »

ترتیب سحر

ز نام ، بهره نبردیم غیر بد نامی
ز کام ، صرفه نبردیم غیر ناکامی
شکست شیشهٔ تقوی بسنگ رسوائی
گسست سبحهٔ طاعت بدست بدنامی
بیار باده که این آتش سلامت سوز
برون کند ز تن مرد ، علت خامی

مپرس جز ز خراباتیان بی سر و پا
رموز عاشقی و مستی و می آشامی
زبان عشق ، زبانیست کاهل دل دانند
نه تازی است و نه هندی نه فارس نه شامی
ز دست عشق، روان گیر جام جمشیدی
بپای عقل در افکن کمند بهرامی
گل «اناالحق» و «سبحانی» ای عزیز هنوز
دمد ز تربت منصور و شیخ بسطامی
بقصد قتل دلم ترک چشم مخمورش
نمود تکیه بر آن ابروان صمصامی
بپوش چشم دل از غیردوست «وحدت» وار
بگوش هوش شنو نکته های الهامی

« وحدت ــ طهماسبقلی کلهر کرمانشاهی »

قمار عشق

ساقیا بده جامی زان شراب روحانی
تا دمی بر آسایم ز این حجاب جسمانی
دین و دل بیك دیدن باختیم و خرسندیم
در قمار عشق ای دل کی بود پشیمانی
زاهدی بمیخانه سرخ رو ، ز می دیدم
گفتمش مبارك باد ارمنی مسلمانی

زلف و کاکل او را چون بیاد میآرم
می نهم پریشانی بر سر پریشانی
ما سیه گلیمان را جز بلا نمی شاید
بر دل « بهائی » نه هر بلا که بتوانی
« شیخ بهاءالدین محمد عاملی »

جفای گل

سر و کارم فتاد از بخت بد با شوخ عیاری
که از هر تار مویش با دلی دارد سرو کاری
جفا و جور ها دیدم من و مهر و وفا کردم
بسنگین دل مهی، نامهربان یاری ، جفا کاری
تو ز اول بیوفابودی ومن خوش‌باورومجنون
چنین پنداشتم با من سر مهر و وفا داری
دریغ ازسیل اشکی کز غمت ازدیده افشاندم
ندارد پیش تو اشک روانم قدر و مقداری
دلم بیمار شد از غم توئی داروی درد من
روا نبود که بگریزی ، دلم بیمار بگذاری
بشکر آنکه ای گل شاد وشادابی درین‌بستان
نگر تا خاطر غمگین مسکینان نیازاری
اگر خوار تو گشتم میروم هرگز نمیمانم
که بعد از عزت وحرمت ببینم ذلت وخواری

بیا ای بلبل عاشق ، جفای گل تحمل کن
که در هر بوستان بنشسته بر پای گلی خاری

ندیدم درجهان جز غم ازین طالع که من دارم
خدا را کی بر آید آفتاب بخت بیداری ؟!

« تفضلی ــ دکتر تقی »

عالم غم

شادی ندارد آنکه ندارد بدل غمی
آنرا که نیست عالم غم ، نیست عالمی

آنانکه لذت دم تیغت چشیده‌اند
بر جای زخم دل نپسندند مرهمی

راز ستاره از من شب زنده دار پرس
کز گردش سپهر نیاسوده ام دمی

دل بسته ام چو غنچه براه نسیم صبح
بو تا که بشکفد گلم از بوی همدمی

راهی نرفته ام که بپرسم ز رهروی
رازی نجسته ام که بگویم بمحرمی

صدجو ز چشم راندم واین خاصیت نداد
کز هفت بحر فیض بخاکم رسد نمی

گیرم بهشت گشت مقرر مرا ، چه سود
کاندر خمیر تافته دارم جهنمی

نگذاشت کبر و وسوسهٔ عقل بوالفضول
تا دیو نفس سجده برد پیش آدمی
احوال آسمان و زمین و بشر مپرس
طفلی و خاك توده ای و نقش درهمی
در دفتر حیات بشر ،کس نخوانده است
جز داستان مرگ ؛ حدیث مسلمی
نخوت ز سر بنه که به بازار کبریـا
سرمایهٔ دو کون نیرزد بدرهمی
افراسیاب خون سیاوش میخورد
ما بی خبر ، نشسته بامید رستمی
ازحد خویش پای فزونتر کشی « سنا »
گر دور چرخ با تو مدارا کند کمی

سنا « استاد جلال‌الدین همائی »

فردا

صدف دیده شد از اشك روان دریائی
به هوای گهر لعل روان بخشائی
جوی خون گر رود ازدیده‌بدامان، شاید
که برفت از نظرم سرو سهی بالائی
غرقهٔ بحر غم عشق نترسد ز بلا
نوح را نیست ز طوفان بلا پروائی

طیّ وادیِ خطرناك پر آشوب طلب
نتوان بی مددِ راهبر بینائی
دوش درمیکده ، درحالت مستی‌میگفت
با دل از کف شدهٔ خویش ، بت ترسائی
میتوان یافتن از حالت امروزی شیخ
کاین سیه دل نبود معتقد فردائی

« محیط قمی »

سبکبـــاری

غیر عزم خویشتن از کس مدد کاری مجوی
خودغم‌خودخور،زمردم رسم غمخواری‌مجوی
مرگ بهتر مرد را از منت دون فطرتـــان
همت اریاری کند ، زین‌مردمان یاری مجوی
آزمودستم که احسان نیست احسان را جزا
خود بپاداش نکو کاری نکوکاری مجوی
آنکه مارا بهرخودخواهد ، نه خود را بهرما
گر وفا داری باو کردی وفا داری مجوی
در دو دنیا بار غم سنگین شود از مال وزن
ای برادر ! تا توانی جز سبکباری مجوی
پستی و بالائی گیتی فزونست ای « حبیب »
در خم و پیچ طریق عمر ، همواری مجوی

حبیب « حبیب یغمائی »

اندیشهٔ من و اندیشهٔ شیخ

گر چه نگرفته ام از کشت محبت ثمری
خوشتر از عشق نباشد بدو عالم هنری
عشق و تنهائی و غم لذت دنیاست مرا
سر سپردیم درین بادیه تا هست سری
این من و ریشهٔ من ، این تو و این تیشهٔ تو
چه کنم کشته ام آماج بلا را سپری
گوهر وصل نهفته ست ترا در دل سنگ
گر به بستان جهان طالب شیرین ثمری
شمع درمکتب عشق آمد و خاموش نشست
دید خاکستری اطراف خود از بال و پری
خسروان باز بدیدیم ولی مادر دهر
همچو فرهاد نزادست و نزاید پسری
ایکه پا بند هوی و هوسی ، عشق مباز
اندرین راه ندادند بکس سیم و زری
غیرتم کشت که مهرانم و میگفت رقیب
با همه هجر تو شایستهٔ نام دگری
چند در هجر تو ما روز و شب آریم بهم
آخر ای نالهٔ مستانه اثر کن اثری
شیخ و اندیشهٔ خام و من واندیشهٔ جام
باید این مسئله پرسید ز صاحبنظری

مهران « احمد »

☼ خیال تو ☼

گفتی بگوی عاشق و بیمار کیستی؟
من عاشق تو ام تو بگو یار کیستی؟
بستی میان بکینه کشیدی ز غمزه تیغ
جانم فدات در پی آزار کیستی؟
دارم دلی ز هجر تو هر دم فکار تر
تا خود تو مرهم دل افکار کیستی؟
هر شب من و خیال تو و کنج محنتی
تو با کیئی و مونس و غمخوار کیستی؟
من با غم تو یار به عهد و وفای خویش
ای بیوفا تو یار وفادار کیستی؟
تا چند گردِ کوی تو گردم، گهی بپرس
کاینجا چه میکنی و طلبکار کیستی؟
«جامی» مدارچشم خلاصی ز قید عشق
اندیشه کن به بین که گرفتار کیستی؟

« عبدالرحمن جامی »

☼ ☼ ☼ ☼☼ چه بد کردی!؟ ☼☼ ☼ ☼ ☼

مرا ازمحفل وصلت جدا کردی چه بد کردی
به محنتهای هجرم مبتلا کردی چه بد کردی!

نکو پنداشتی، ما را ز کوی خویشتن راندی
بقول مدعی با ما جفا کردی چه بد کردی!
رقیب دیو سیرت را ببزم خویش جا دادی
بیار پاك طینت ظلمها کردی چه بد کردی!
ز غفلت ، نازنین مرغ دل سر گشتهٔ ما را
رها از دام آن زلف دوتا کردی چه بد کردی!
شد ایامی که ناری یاد ، از « مستورهٔ » بیدل
خدا را ، بی‌سبب ترك وفا کردی چه بد کردی!
« ماه شرف خانم مستورهٔ کردستانی »

وطن دوستی

مرغی که هست بر سر شاخیش لانه ای
دلشاد از آن بود که مرا و راست خانه‌ای
گر باد پشت پا به بساطش زند شبی
کز هستیش بجای نماند نشانه ای
روز دگر دوباره به منقار میکشد
خار وخسی که سازد از آن آشیانه ای
ای کم ز مرغ ! داده ز کف آشیان خویش
تا کی ز دام ، غافل و در بند دانه ای
بادی وزید و لانهٔ ما را بباد داد
بر خیز تا دو باره بسازیم لانه ای
شهراد « جمال »

جان خسته

من کیستم ز کار جهان دست شسته‌ای
وارسته‌ای ، بگوشهٔ عزلت نشسته ای

این جان خسته حاصل یك عمر زندگیست
مائیم از جهان و همین جان خسته ای

هر چند بیشتر بطمع دست و پا زدیم
داریم دست بسته و پای شکسته ای

غمگین نیم اگر دل من ناشکفته ماند
آن به که هیچ وا نشود خون بسته ای

عمریست دور مانده‌ام از عشق و دور باد
خاری چو من ز همچو گل دسته بسته ای

یك رشته در وجود من دردمند نیست
جز رشته های اشك ز هم ناگسسته ای

دردا که نور مهر و صفا از نهاد خلق
بگریخت چون شرارهٔ از سنگ جسته ای

بسیار بود دعوی وارستگی و لیك
جز رفتگان ندیده‌ام از خویش رَسته ای

از خار و سنگ نیز ندیدم حمایتی
بیکس ترم ز شاخهٔ در سنگ رُسته ای

ساز «رضا»* وشعر «امیر» ونوای عشق
امشب کجاست سوختهٔ دل شکسته ای

امیر «سید عبدالکریم امیری فیروزکوهی»

خار حرمان

میروم زینجا و با خود میبرم جان فکاری
جسم بیماری ، دل تنگی و چشم اشکباری
منکه در فصل بهاران نوگلی از دست دادم
بر دلم هر لاله داغی باشد و هر غنچه خاری
از همه افسردگیهای جوانی یاد آرم
هر کجا بینم گل پرمرده ای بر شاخساری
خار حرمانست و هر دم میزند نیشی بجانم
از تو گر ، ای گلبن امید دارم یادگاری
مردمان گویند مستیهاست در عشق وجوانی
ای دریغا قسمت من بود از آن مستی خماری
منکه عمری دوستی با دشمنان خویش کردم
بی نصیبی بین که آخر دشمنی دیدم ز یاری
سخت باشد دشمنی دیدن ز یار دلفریبی
تلخ باشد ناامیدی بر دل امیدواری

* شادروان رضای محجوبی استاد مسلم ویولن از دوستان استاد امیری بود و در سنین آخر عمر پر محنت خود از شدت احساس رنجهای گوناگون دچار عوارض عصبی و اختلال گردیده بود.

جلوهٔ حسنش بیفزاید بدرد من که ، حسرت
میکشد ، مرغ قفس را چون بخندد نوبهاری

گرچه شمع‌عشق‌باشد روشنی‌بخش دل‌وجان
بر دل من آتشی افکند وبرجانم شراری

ای‌چراغ عشق، زین پس ، بردل افسردهٔ من
پرتو ماتم بیفشان همچو شمعی بر مزاری

حرفی ازعشق ووفا دیگرنخواهم گفت با کس
چون تلف کردم دراین‌سودا بغفلت‌روزگاری

ابوالحسن وزری

ایمان من

نگارا وقت آن آمد که یکدم زان من باشی
دلم بی تو بجان آمد ، بیا ، تا جان من باشی

دلم آنگاه خوش گردد که تو دلدار من باشی
مرا جان آن زمان باشد که تو جانان من باشی

بغم زان شاد می گردم که تو غمخوار من گردی
از آن درد می‌سازم که تو درمان من باشی

منم دایم ترا خواهان ، تو و خواهان خود دایم
مرا آن بخت کی باشد که تو خواهان من باشی ؟

همه زان خودی ، جانا ، از آن با کس نپردازی
چه‌باشد،ای زجان‌خوشتر، که یکدم آن من باشی ؟

اگر تو آن من باشی ، ازین و آن نیندیشم
زکفر آخر چرا ترسم ، چو تو ایمان من باشی ؟

ز دوزخ آنگهی ترسم که جز تو مالکی یابم
بهشت آنگاه خوش باشد که تو رضوان من باشی

فلک پیشم زمین بوسد ، چو من خاک درت بوسم
ملک پیشم کمر بندد ، چو تو سلطان من باشی

«عراقی» بس عجب نبود که اندر من بود حیران
چوخودرا بنگری درمن، توهم حیران من باشی

«فخرالدین عراقی»

سرگردانی

نه نماز بامدادی ؛ نه دعای شامگاهی
نه زچشم توبه اشکی ؛ نه‌زسوز سینه آهی

بفغانم از دل وتن ، دل وتن مگو دودشمن
دل سخت بی حیائی ! تن سست پر گناهی

نه چنان بغفلت اندر شده ام که باز یابم
ز ملالت اشتغالی و ز عبرت انتباهی

بمکاشفت چو عارف ، بمجاهدت چو عابد
نبرد پای توفیق بکوی دوست راهی

بکجا گریزم از حیرت و بیم ؟ چون نباشد
بامید تکیه گاهی و ز آرزو پناهی

ز وجود بی هنر تودهٔ سنگ و خاك بهتر
که بپرورد نهالی و بر آورد گیاهی
بستم اسیرم از خواست زمانه، چون ستیزم
چه کند فقیری افتاده بچنگ پادشاهی ؟
ز ستمگران بداور چه حدیثها برم، گر
بود اندر آن سرا دادستان و دادگاهی
همه آنچه رفت و آید چو باختیار نبود
بك استعین و ارضی بقضائك یا الهی*
نتوان «حبیب» جبران خطای روزگاران
که نمانده‌است ازعمر بغیر سال‌وماهی!

«حبیب یغمائی»

فتوح و مکاشفه

یا شب ، افغان شبی یا سحر ، آه سحری
میکند زین دو یکی بردل جانان اثری
خرم آنروز که از این قفس تن برهم
بهوای سر کویش بزنم بال و پری
در هوای تو به بی پا و سری شهره شدم
یافتم در سر کوی تو عجب پا و سری

* پروردگارا ! از تو کومك میخواهم و به قضای تو خوشنودم

آنچه خود داشتم اندر سر سودای تو رفت

سالها [illegible] سر راهت [illegible] و [illegible]

خبر اهل خراسان [illegible] از [illegible]

زانکه امروز [illegible] از [illegible]

سالها حلقه زدم بر در [illegible]

[illegible] از [illegible]

هر که در مزرع [illegible] محبت [illegible]

[illegible] اوا [illegible]

[illegible]

قطعات

سفینۂ غزل

شوق دوستان وصحبت ناجنس

همی بگریم از شوق دوستان چندان
که چرخ گردد بر آب چشم من چو حباب
عجب مدار گر از هجر دوستان نالم
که از فراق ، بنالید تیر در پرتاب
بدین گنه که ز ابنای جنس وا ماندم
مرا بصحبت نا جنس میکنند عذاب
چنانکه موم که یك روز باز ماند ز شهد
بسش باتش سوزنده میکنند عقاب

« جمال الدین محمد عبدالرزاق اصفهانی »

آه از این خواجگان دون همت

آه ازین خواجگان دون همت
کاب از ادبارشان سراب شدست
طبع ایشان ، جهان چنان آموخت
که صدا خامش از جواب شدست
سر بیمغزشان نگر کز باد
راست چون خیمهٔ حباب شدست

« جمال الدین عبدالرزاق »

سراپای معشوق

امشب سراپای ترا چون جان ببر خواهم گرفت
عمر بحسرت رفته را باری ز سر خواهم گرفت
شاهین وصلت ای هما ، چون سایه برمن افکند
از خاوران تا خاوران ، درزیر پر خواهم گرفت
میبوسم از شوق و صفا ، ای جان سراپای ترا
وین بازی جانبخش را صدره ز سر خواهم گرفت
« ... »

من ازبرای این کارها دوستت دارم

تو آن نئی که برای خدات دارم دوست
و یا برای دل مصطفات دارم دوست
بیار باده ، بده بوسه ، در کنارم گیر
که از برای چنین کارهات دارم دوست
چو بوسه ندهی وچیز دگر نشاید خواست
توخود بگو بهچه رو پس چرات دارم دوست
وگر تو آن ندهی وزتو این نیارم خواست
چو این نباشد زاو ، پس چرات دارم دوست
« نزاری قهستانی »

دیروز ما باامروز ما فرقی نکرده

چرخ با من عتاب می نکند — هنرم موجب عتاب شدست
فضل بگذار کانکه زر دارد — درجهان مالك الرقاب شدست
« جمال الدین عبدالرزاق »

گناه بخت من

حکیم گفت کسی را که بخت والا نیست
بهیچروی مر او را زمانه جویا نیست
برو مجاور دریا نشین مگر روزی
بدستت افتد دُرّی کجاش همتا نیست
خجسته درگه محمود زاولی دریاست
چگونه دریا کو را کرانه پیدا نیست
شدم بدریا، غوطه زدم، ندیدم در
گناه بخت منست این گناه دریا نیست

« منسوب به فردوسی »

۲ روش عشق قدیم وجدید

در گردن او دست، دلیرانه در آویز
لرزیدن و نزدیک شدن کار نسیم است
لب بر لب معشوقه نه و سینه بسینه
کز کام گذشتن روش عشق قدیم است

« ملاسجری چرپادقانی »

یادبود عمر وجوانی

گذر بتربت ما کن که گرد غم ننشست
بدامنی که ز رحمت براین غبار گذشت
مرا ز عمر وجوانی جز این تخیل نیست
که بامداد، نسیمی بجویبار گذشت

ز شب مپرس که بس روزهای روشن من

در انتظار تو همچون شبان تار گذشت

...

آیا بهرپستی تن دردهیم ؟

اگر زمانه بگرگی دهد عنانش را　　براو، زبهرسلامت، سلام باید کرد

وگرچه خاص بوی خویشتن زبهرصلاح　　میان عام چوایشانت، عام باید کرد

«ناصر خسرو»

غم یك شاهزاده خانم

بشکند دستی که خم در گردن یاری نشد

کور، به چشمی که لذت گیر دیداری نشد

صد بهار آخر شد وهر گل بفرقی جا گرفت

غنچهٔ باغ دل ما، زیب دستاری نشد

«زیب النساء بیگم » دختر اورنگ زیب»

از من عاجز شده اند

چهار گونه کس از من بعجز بنشستند

کزان چهار بمن ذرّه‌ای شفا نرسید

طبیب و زاهد و اختر شناس و افسونگر

به دارو و به دعا و به طالع و تعوید

« ابوطاهر طیب بن محمد خسروانی »

کردگار وروزگار

ز روزگار حذر کن ز کردگار بترس

وگرت بر همه آفاق، دسترس باشد

چو روزگار برآشفت و کردگار گرفت
زوالِ دولتِ تو در یکی نفس باشد
نه کردگار، بتدبیر خلق کار کند
نه روزگار، بفرمان هیچکس باشد

« ادیب صابر ترمذی »

دیروز و امروز تفاوتی نکرده

زشت باید دید و انگارید خوب — زهر باید خورد و پنداشت قند
توسنی کردم، ندانستم همی — کز کشیدن سخت‌تر گردد کمند

« منسوب به رابعه قزداری »

ستاره بازی گردون

ستمگران غم اهل نظر نمیدانند — جراحت دل وداغ جگر نمیدانند
دواسبه‌رخ‌بدر آورده‌دربساط‌غرور — ستاره‌بازی گردون مگر نمیدانند

« فغانی »

بند تنبان بدست

مخفیا دختران خطّهٔ رشت — چون غزالان مست میگردند
وز پی مشتری بهر بازار — بند تنبان بدست میگردند

« مخفی شاعر لسوان »

شرح احوال فقیر

هر بلائی کز آسمان آید — گرچه بر دیگری قضا باشد
بر زمین نارسیده میپرسد — خانهٔ انوری کجا باشد ؟

« انوری ابیوردی »

هفت سین گلرخان

هفت سینی که بتحویل گذارند به خوان
گلرخان طرحی از آن خوبتر انگیخته‌اند
«ساعد» و «سینه» و «سیما» و «سر» و «ساق» و «سرین»
هفت سینی است که با «سیم» بر آمیخته‌اند

یا همت یا طاقت

یارب تو آن بزرگ خدایی که چشم عشق
هرجا که رفت غیر تو آنجا کسی ندید
یا همّتی که زیر دو عالم توان زدن
یا طاقتی که بار دو عالم توان کشید

«شیرمحمد ارزگانی»

چندین هزار امید انسانها

امروز اگر امید تو بر ناید — فردا رسی بدولت آبا بر
چندین هزار امید بنی آدم — طوقی شده بگردن فردا بر

«ترکی کشی ایلاقی»*

خیال غمگسار

بگذشت روز وصل و مرا زانهمه امید
اندیشه و خیال تو ماندست یادگار

* کش: شهری بوده نزدیک سمرقند «آثارالبلاد قزوینی» ـ ایلاق: شهری در ده فرسخی چاچ «معجم‌البلدان یاقوت جلد اول».

کاید ز راهِ دور و زیارت کند مرا
الحق ندیده ام چو خیال تو غمگسار

« رشید وطواط »

حسب حال

بیابان است و من وین شام دیجور
دلم لبریز درد و دیده بی نور
گذشته پر ملال ، آینده پر بیم
لبم بسته ، تنم خسته ، رهم دور

« ا ـ ا » خارک »

امید زندانی

تنم آزردهٔ صد رنج و تیمار سرم سودائی سودای آن یار
دلم افسرده ، درزندان و تبعید امیدم جمله بر فردای دیدار

« ا ـ ا » خارک »

راه پیشرفت

خواهی که بر کتف فکنی اطلس و قصب
خواهی که در طویله کشی اسب خنگ و بور
چون سگ درنده باش و چو کرکس حرامخوار
بگزای همچو کژ دم و بستیز چون ستور

« جمال الدین عبدالرزاق »

فحش بد است ارچه ...

سعدی گوید که طیبات بود فحش
گر ز لب لعل دلربا شنود کس

بنده چنین گوید و ز عهده بر آید

فحش بد است ار چه از خدا شنود کس

اقبر « هاشم‌میرزا »

پست‌ترین پستی‌ها

ای برادر ؛ ز بهر لذت نفس — سر ز هر شهوتی که هست مکش

از زنا و لواط ، روی متاب — وز شراب و قمار ، دست مکش

غسل جز در زلال خمر مکن — مسح جز بر کدوی مست مکش

چرس و تریاك و شیره را با هم — کمتر از صد هزار بست مکش

از بدی کن هر آنچه خواهی لیك — منت از مردمان پست مکش

بهار « ملك الشعرا »

توسل به لئیم

راد طبعی که در غمی افتاد — جز به رادان مباد پیوندش

زانکه گر التجا کند به لئیم — نگشاید ز سعی ــ او بندش

گر برحمت همی کند یاداش — ور بحکمت همی دهد پندش

آخر الامر چون فرو نگری — ز هر باشد نهفته در قندش

این مثل سائرست و نیست شگفت — گر نویسد به زر خردمندش

پیل چون در وحل فرو ماند — هم به پیلان برون بیارندش

« تاج الدین ابن سرحبی »

یغماگر دل

دلکی بود مرا خرّم و خندانك

ترککی برد بغارت ز مَنش پنهانك

ترککی خوش لبکی گلرخکی سرو قدك
شنگك و شاهدك و شوخك و نافرمانك

گاه خوانم دلك او را و گهی دلدارك
گاه جان بر نهمش نام و گهی جانانك

شکلك و شیوگکش یك ز دگر خوبترك
گه ز غم میکشدم اینك و گاهی آنك

« بهاء الدین ریحانی »

بوسیدن دهان خویش

از شوق دو صد بوسه زنم بر دهن خویش
هر گاه که نام تو بر آید بزبانم

خواهیم در آئیم من و تو به سماعی
تو دست بر افشانی و من جان بفشانم

« جلال‌الدین عضد یزدی »

آینه‌ام من

ای بسوی خویش کرده صورت من زشت
من نه چنانم که میبرید گمانم

آینه ام من ، اگر تو زشتی زشتم
ور تو نکوئی ، نکوست سیرت و سانم

« ناصرخسرو »

---

(۱) مشابه این مضمون بیتی از ابومنصور عمارهٔ مروزی است که گوید :

چندی غزل خویش نهان خواهم گفتن   تا بر لب تو بوسه زنم چونش بخوانم

ساغر جنون

ای که پرسی ز ما که بر چه ما — دست در دامن جنون زده‌ایم
پا کشیده ز عالم بیرون — خیمه در عالم درون زده‌ایم
حد و چون را ز ما مپرس که ما — [illegible] بر لوح بی‌چه و چون زده‌ایم
اینقدر هست کز همه آخر — رسته و [illegible] بر سکون زده‌ایم
رهنمون خرد چو گمره بود — تکیه بر فر رهنمون زده‌ایم
بگذر اندر همه مراحل عقل — زین مراحل قدم برون زده‌ایم
در می عقل نشاه کم دیدیم — زین سبب ساغر جنون زده‌ایم

[illegible]

[illegible] دل رهگشان

بساز گیسوی تو در دست صبا می‌بینم
[illegible] که ز دست [illegible] جدا می‌بینم
محتسب فتنه در این شهر [illegible]
[illegible] از چشم شما می‌بینم
[illegible]
[illegible] می‌بینم

[illegible]

[illegible]

بهمتی دل بهمتی [illegible] — [illegible] دل [illegible] دارم
سرت با من [illegible] آید — [illegible] دارم

[illegible]

جستجو

بجستجوی ورق پاره نامه ای دیروز
چو روز های دگر عمر خود هبا کردم
ز روزگار قدیم آنچه کهنه کاغذ بود
گشودم ازهم وآنسان که بود تا کردم
از آن میان قطعاتی ز نثر و نظم لطیف
که یادگار بد از دوستان جدا کردم
همه مدارك تحصیلی و اداری را
ردیف و جمع بترتیب سالها کردم
کتابها که بگرد اندرون نهان شده بود
به پیش روی بر افشانده لابلا کردم
میان خرمن اوراقی اینچنین ناگاه
به بحر فکر در افتادم و شنا کردم
بهر ورق خطی از عمر رفته برخواندم
بهر قدم نگه خشم بر قفا کردم
نگاه کردم ودیدم که نقد هستی خویش
چگونه صرف ببازار نارو اکردم
چگونه در سر بی ارج وبی بها کاری
بخیره عمر عزیز گرانبها کردم
دریغ و درد که چشم اوفتاده بود ازکار
بکار خویشتن آندم که چشم وا کردم

برادران و عزیزان شما چنین نکنید
که من بعمر چنین کردم و خطا کردم
حبیب « حبیب یغمائی »

عیش در خواب دیده

حاصلم هیچ نیست جز حسرت عیش در خواب دیده را مانم
میچکد اشکم از جدائی ها شاخ تاك بریده را مانم
تپش دل بود سراپایم قطرهٔ تا چکیده را مانم
« نورس قزوینی »

عیب من !

خون دل من میخورد این چرخ وازاین روی
در خون دل خویش همی جوشم چون خم
شد تیزی خاطر سبب سوختن من
شد نرمی قاقم ، سبب کشتن قاقم
آهوی من آنست که بر دونان از حرص
چون سگ نه نجنبانم صد بار سرودم
« جمال الدین عبدالرزاق »

جرم من

در روی هر که خندم از آنکس قفا خورم
کس را گناه نیست چنینست طالعم
اینست جرم من که نه دزد و نه مفسدم
وینست عیب من که نه خائن نه طامعم
« جمال الدین عبدالرزاق »

دنیا و ماتم دنیا

رفتیم و هر چه بود بعالم گذاشتیم   دنیا و ماتمش همه با هم گذاشتیم
گل رنگ ما نداشت گذشتیم از سرش   می بی تو خوش نبود هماندم گذاشتیم

« بابا فغانی شیرازی »

بی کس و بی مأوا

شب آمد هر کسی را روی در کاشانه‌ای یابم
من دیوانه گردم تا کجا ویرانه ای یابم
شب هجران که آید بر سرم از بهر دلسوزی؟
هم از گرد چراغ خود مگر پروانه ای یابم

« بابا فغانی شیرازی »

سوختیم

ما بهر ساقیان دل فرزانه سوختیم   مجموعهٔ خیال به میخانه سوختیم
آبی بر آتش دل ما هیچکس نزد   چندانکه پیش محرم و بیگانه سوختیم

« بابا فغانی شیرازی »

آواز پای معشوق

من آن ترك طناز را میشناسم   من آن مایهٔ ناز را میشناسم
شب آمد بگوش من آواز پائی   «تو» بودی، من آواز را میشناسم

« نور علیشاه »

کوه را مانم ...

نه بسیم کس باشد طمعم   نه به خوان کس باشد شعفم
کوه را مانم هنگام وقار   گرچه چون ذرّه چنین مستخفم
سالها شد که یکی میجویم   عمر بگذشت و نیامد بکفم

ضایع اندر وطن خویش چنانم — همچو مشک در نافه و دُر در صدفم

با همه کس چو الف راست روم — لاجرم، دست تهی، چون الفم

هیچکس را نشدم تیر و بال — که خود اینست نسب وین شرفم

« جمال‌الدین محمدبن عبدالرزاق اصفهانی »

برچشم من نشین و ...

ای ناردان ز قد تو بازار نارون

وای تا خُتن رسیده ز زلف تو تاختن

از تازگی چو ماه نو و بادهٔ کهن

وز نازکی چو برگ گل و شاخ یاسمن

ساق و سرین و سینه و سیما و ساعدت

سیماب و سیم و سوسن و نسرین و نسترن

ره گم شود خرد را در بند آن میان

پی بگسلد سخن را ، در راه آن دهن

بگشای لب بخنده و بنمای رخ به ناز

کو لاله گیر آتش و کو آب شو سمن

برچشم من نشین و قدم بر زمین منه

تا نایدت ز کوه سرین بر کمر شکن

آن دُر توئی که بحر سپهرت سزد صدف

وان بت توئی که جان «شهاب»ت سزد شمن

عمعق بخارائی ، شهاب‌الدین

چه کرده‌ام؟

بغمزه بنده میکنی ، زنی و خنده میکنی
کُشی وزنده‌میکنی، مگرتوئی خدای من
بتا ! زمن بریده ای ، بغیر آرمیده‌ای
چه کرده‌ام گزیده‌ای ، رقیب را بجای من؟
« مظهر کردشی »

سزای دل دادن

دل بیار بیوفای خویشتن دادم و دیدم سزای خویشتن
زخم فرهاد ومن ازیك تیشه‌بود او به سر زد من بپای خویشتن
؟ . . .

روباه و غم جان

روبهی میدوید از غم جان روبهی دیگرش بدید چنان
گفت : « خیرست باز گوی خبر » گفت : « خرگیر میکند سلطان »
گفت : « تو خر نئی ، چه‌میترسی؟ گفت : « آری ولیك آدمیان
می ندانند و فرق می نکنند خر و روباهشان بود یکسان
زان همی ترسم ای برادر من که چو خر برنهندمان پالان
خر ز روباه می بنشناسند اینت کودن خران بیخبران. »
« انوری ابیوردی »

گپ زدن بیهدهٔ بی بصران

من توانم که نگویم بد کس در همه عمر
نتوانم که نگویند مرا بد ، دگران

گر جهان جمله به بدگفتن من برخیزند
من و این کنج و عبرت به جهان در نگران

هر بدی را نکنم با همه گر دست دهد
که بر انگشت به پیچند [illegible]

نفس من برتر از آنست که مجروح شود
خاصه از کج زدن بیهدهٔ بی بصران

انوری ابیوردی

آئین زندگی

هیچ دانی که وقت آمدنت — همه خندند و تو یکی گریان
آنچنان زی که بعد رفتن تو — همه گریند و تو یکی خندان

سعدی

ای بسا آرزو

گر بماندیم زنده ، بر دوزیم — جامه ای کز فراق چاک شده
ور بمردیم عذر ما بپذیر — ای بسا آرزو که خاک شده

۰۰۰

وصیت شیخ مفتخوار

میکرد بطفل خود وصیّت — شیخی ز خدا حیا نکرده
کای : « جان پدر مباد مانی — پند پدر اعتنا نکرده
آنجا که مرید خر زیادست — کاسب نشوی خدا نکرده . »

سرمد ، صادق

تبعیت از عوام

از پی ردّ و قبول عامه خود را خر مکن
زانکه کار عامه نبود جز خری یا خرخری

گاو را باور کنند اندر خدائی عامیان
نوح را باور ندارند از پی پیغمبری

« حکیم سنائی غزنوی »

گیتی هموار نمیشود

ای آنکه غمگینی و سزاواری — وندر نهان سرشك همی باری
رفت آنکه رفت و آمد آنك آمد — بود آنچه بود خیره چه غم داری
مُستی مکن که نشنود او مُستی — زاری مکن که نشنود او زاری
شو تا قیامت آید ، زاری کن — کی رفته را بزاری ، باز آری ؟
هموار کرد خواهی ، گیتی را ؟ — گیتی است کی پذیرد همواری ؟
اندر بلای سخت پدید آید — فرّ و بزرگواری و سالاری

« رودکی سمرقندی »

هستی عالم هستی

بساط عالم هستی ، نشاط باده پرستی
اگر نداشت ندانم چه داشت عالم هستی ؟

زمین میکده را بر تر از سپهر شمردم
چه حکمتست ندانم دراین بلندی وپستی ؟

«آقا رضا قمشه‌ای »

خوی بزرگان در خردی

بیاد آور که در ایام خردی قدم در دوستی چون میسپردی !
ببوسه دردم از دل میکشیدی بگیسو گردم از رخ میستردی
به خردی داشتی خوی بزرگان گرفتی در بزرگی خوی خردی

« جلال الدین عضد یزدی »

کهنه پرست

چو از شراب ریائی فقیه مدرسه مستی
چرا صراحی ما را بسنگ طعنه شکستی
جهان بریده بر اندام خود لباس تجدّد
بحیرتم که تو نادان هنوز کهنه پرستی

« [illegible] »

خبر از خویش نداری

چهره را صیقلی از آتش می ساخته ای
خبر از خویش نداری که چه پرداخته ای
ای بسا خانهٔ تقوی که رسیدست بآب
تاز منزل عرق آلوده برون تاخته ای
در سر کوی تو چندان که نظر کار کند
دل و دینست که بر یکدیگر انداخته ای

« مولانا صائب »

نگردم بهر دری

دارم درون سینه دلی حکمت آشیان

دارم برون پرده تنی محنت آزمای

اینست جرم من که نگردم بهر دری

اینست عیب من که نیم هر خسی ستای

ای هر گره گشوده مرا نیز وارهان

وای هر کس آزموده ، مرا نیز برگرای *

« جمال الدین عبدالرزاق »

پائی بگلستان نه

گل خیمه بصحرا زد ، خیز ار هوسی داری

پائی بگلستان نه گر دسترسی داری

ای سرو بتو شادم ، قدّت بکسی ماند

وای گل بتو خرسندم ، تو بوی کسی داری

چون نزد خردمندان ، دنیا نفسی باشد

دریاب و غنیمت دان ، گر همنفسی داری

« شاه شجاع »

سفله فعل مار دارد

مار را هر چند بهتر پروری — چون یکی خشم آورد کیفر بری

سفله فعل مار دارد بی خلاف — جهد کن تا روی سفله ننگری

« ابوشکور بلخی »

---

* دراینجا برگرای بمعنی « امتحان کن » است چه «گرایستن بمعنی توجه کردن ، عمل نمودن، برگرفتن ، امتحان کردن وسبک سنگین نمودن است » سبک شناسی بهار ج ۱ ص ۳۴۹

رباعیات

صفینۂ غزل

لالهٔ داغدار

این لاله که رسته داغدار از گل ما — بنموده عیان بخلق ، داغ دل ما
یعنی که بروز گارِ دون هیچ نشد — ازعمر، مگر داغ دلی، حاصل ما

بوستان « مجدالعلی »

پس مستی

گفتم : « به چه‌ات اشارتی؟ » گفت : «شراب»
گفتم : «پس مستیت چه؟» خندید که : «خواب»
گفتم : « چوتوخفتی ، چه مرا شاید کرد ؟ »
گفتا : « همه حرف ها ندارند جواب »

« نیمایوشیج »

پند یار

آن یار که عهد دوستداری بشکست
میرفت و منش گرفته دامان در دست
میگفت دگر باره بخوابم بینی
پنداشت که بعد ازین مرا خوابی هست

منسوب به سعدی

بوی تو وخوی تو

ازباد صبا دلم چوبوی تو گرفت — بگذاشت مرا و راه کوی تو گرفت
اکنون ز من خسته نمی آرد یاد — بوی تو گرفته بود خوی تو گرفت

«منسوب به «حافظ»

طعم زندگی من

امروز که نوبت جوانی منست — می نوشم از آنکه کامرانی منست
عیبم مکنید گرچه تلخست خوشست — تلخست از آنکه زندگانی منست

«حسام»

شاخهٔ رز ـ می ـ نشأه

این شاخهٔ رز ، دهنده دستی بودست
این می ، لب لعل می پرستی بودست
این نشأه که جان ، شیفتهٔ حالت اوست
طرز نگهی ز چشم مستی بودست

«طراز یزدی»

زبان حال صاحبدلان

جانا غم نیکخواه میباید داشت
فکر دل بی گناه میباید داشت
دل از کف عاشقان برون آوردن
سهلست ولی نگاه میباید داشت

...

زندگی ما را کشت

در خدمت خلق بندگی ما را کشت ... وندر پی نان ، دوندگی ما را کشت
هم محنت روزگار و هم منت خلق ... ای مرگ بیا که زندگی ما را کشت

اشتری « علی »

آخوند بیا !

در مدرسه یك درس ترا حالی نیست
این جزوه کشیت ، کم ز حمالی نیست
هر چند که سینهٔ تو از علم پر است
آخوند ! بیا که شیشه هم خالی نیست

میرزا ابراهیم ادهم « پسرمیرزضی آرتیمانی »

آشنای تو کجاست ؟

در نای دل زار نوای تو کجاست ؟
در کوه گران‌جان، صدای تو کجاست ؟
در عرصهٔ روزگار ، ای مایهٔ ناز
یادی نکنی که آشنای تو کجاست ؟

دکتر مبشری « اسدالله »

رز ـ انگور ـ تاکستان

رز، کهنه حریف باده نوشی بودست ... انگور نگار سبز پوشی بودست
وین تاکستان که مجمع مستانست ... خلوتکدهٔ باده فروشی بودست

بهار «ملك الشعرا »

در وهم نمان

عالم چو بخود هست و نمیگردد نیست
پس حق، خود اوست ورنه دیگر حق چیست

از حال عدم مپرس و از ماهیت
کان هر دو به وهم نیست، در وهم مایست

(فاضل زرقانی - ملا عبدالله)

لطیف و گران

قدت که بهر قدم روانی با اوست
همچون دل من، دل جهانی با اوست

همراه میان تست سیمین کمرت
هرجا که لطیفیست، گرانی با اوست

(کمال الدین اسماعیل)

بندهٔ بنده بودن

کافر بچه‌ای که عشق او دین منست
هم جان منست و هم جهان بین منست

کس بنده نشد بندهٔ خود را هرگز
این «بندهٔ بنده بودن» آیین منست

(امیر شاهی)

کوتاهی رشتهٔ آرزو خوشست

کوته شدن زلف تو ای ماه خوشست
برچیدن دام از سر راه خوشست

کوتاه شد آن دو زلف زرین و خوشم
کین رشتهٔ آرزوست، کوتاه خوشست

(امیر علی)

طرهٔ طرار

مانند رخت گلی بگلزاری نیست   چون طرهٔ پرخم تو طراری نیست
گفتی که : «چومن بگیر دلدارد گر»   کی میشود این که چون تو دلداری نیست

داور « شیخ مفید »

می بنوش وخوش باش

مهتاب بنور دامن شب بشکافت
می ، نوش ؛ دمی خوشتر ازین نتوان یافت
خوش باش و بیندیش که مهتاب بسی
اندر سر گور یك بیك خواهد تافت

« خیام »

کابین عروس دهر دل خرم است

می ، خوردن و شاد بودن ؛ آئین منست
فارغ بودن ز کفر و دین ، دین منست
گفتم بعروس دهر : « کابین تو چیست ؟ »
گفتا : « دل خرم تو کابین منست . »

« خیام »

روز پایان اندوه

آن روز ، غم جان زجهان برخیزد   زنگ غم از آئینهٔ جان برخیزد
کاین تیره غبار آسمان بنشیند   وین تودهٔ خاك ، از میان برخیزد

؟ ...

آب حیات و لعل لب

آن آب که جان خضر ازو زنده بود
پیش لب لعل تو ، چه ارزنده بود ؟
هر گه که زنی خنده کنی زنده مرا
یا رب که لبت مدام ، پر خنده بود
قدسی شیرازی « سید محمد کاتب دیوان حافظ »

آنکس که ترا شناخت

آنکس که ترا شناخت جان را چه کند ؟
فرزند و عیال و خان و مان را چه کند ؛
دیوانه کنی هر دو جهانش بخشی
دیوانهٔ تو هر دو جهان را چه کند ؟
منسوب به « خواجه عبدالله انصاری »

جهان ، خواهد بود

ای بس که نباشیم و جهان خواهد بود
نی نام ز ما و ، نی نشان خواهد بود
زین پیش نبودیم و نبد هیچ خلل
زین پس چو نباشیم ، همان خواهد بود
« خیام »

پیش آر پیاله را که شب میگذرد

این قافلهٔ عمر ، عجب میگذرد
دریاب دمی که با طرب میگذرد

ساقی ! غم فردای حریفان چه خوری
پیش آر پیاله را که شب میگذرد
«خیام»

آتش رخسار تو و درد دل ما

بر برگ گلت مورچه ره خواهد کرد
از لاله بنفشه تکیه گه خواهد کرد
از آتش رخسار تو بر خواهد خاست
دودی که هزار دل سیه خواهد کرد
« شمس طبسی »

آنشب که من و تو مست بودیم

بوسی اگر از لبت ربودیم چه شد — وردست بر اندام تو سودیم چه شد ؟
خود را بکشی اگر ز مردم شنوی — کانشب که من و تو مست بودیم چه شد؟
؟ . . .

درد دل من و گوش تو

جانم بلب از لعل خموش تو رسید
از لعل خموش باده نوش تو رسید
گوش تو شنیده ام که دردی دارد
درد دل من ، مگر بگوش تو رسید
« حالتی ترکمان »

ناز دلبر

چون صبح بخرمی دری بگشاید — صافی قدحی و دلبری میباید

تا دلبر زیبا دمکی ناز کند   وان بادهٔ صافی غمکی بزداید

« شاه شجاع »

حساب من دیوانه

دانی که چه کرد ؟ بر سرش شانه کشید

با من ، شب دوش آنکه پیمانه کشید

صبح از بر من چو مست برخاست ، برفت

خطی به حساب من دیوانه کشید

« سماوشمح »

شنیدن و مکیدن و دیدن دارد

گفتم سخنت ، گفت : « شنیدن دارد »

گفتم که لبت ، گفت : « مکیدن دارد . »

گفتم که : « چو جامه از تنت برگیرم ! »

گفتا که . « حکایتیست ، دیدن دارد »

؟ . . .

هر قدمی هزار خر

گویند جهان خوب‌تر خواهی دید

وانجا گرهی پاك گهر خواهی دید

از من سخن راست شنو ، کانجا هم

در هر قدمی هزار خر خواهی دید

ادیب نیشابوری « میرزا عبدالجواد »

هنر باده وهنر یار

گویند که هر غمی ز دل می ؛ ببرد — اندوه ز خاطر حزین وی ببرد
بی یار نباشد این هنر در بـاده — یاراز نبود ، می ؛ غم دل؛ کی ببرد ؟

« جانان بسطامی »

می معرفت کجا درس و بحث کجا ؟

مردان می معرفت باقبـال کشند
نی چون جهلا ز سوی اشکال کشند
علمی که بدرس و بحث ، مفهوم شود
آبیست که از چاه بغربـال کشند

« شاه سنجان »

راحت مجردان

هر لذت و راحتی که خلاق نهاد — از بهر مجرّدان آفاق نهاد
هرطاق که رفت ومبتلا گشت بجفت — آسایش خویش برد و برطاق نهاد

« محمد امین کوسه »

یاد دوست

یاران بموافقت چو دیدار کنید — باید که زدوست، یاد ؛ بسیار کنید
چون بادهٔ خوشگوار نوشید بهم — نوبت چوبمارسد ، نگونسار کنید

« خیام »

یاران موافق همه از دست شدند

یاران موافق همه از دست شدند — در پای اجل یکان یکان پست شدند
بودیم بیك شراب ، درمجلس عمر — یك دور زما پیشترك مست شدند

« خیام »

نایند اگر

افلاک که جز غم نفزایند دگر   ننهند بجا تا نربایند دگر
نا آمدگان اگر بدانند که ما   از دهر چه میکشیم نایند دگر

«خیام»

ای تازه گل شکفته

ای تازه گل شکفته در دیبهٔ زر
روشن چو گل وز گل بسی رنگین تر
رنگ از رخ و زلفین تو ای طرفه پسر
قمری بگاو کشید و طاووس به پر

«ابراهیم هروی»

باده بگیر و بوسه بیار

چون چهره گشود صبح کافور عذار
شد نوش لبم ز خواب نوشین بیدار
گفتم که : «بیار بوسه» گفتا «برگیر»
گفتم که : «بگیر باده» گفتا که : «بیار»

«عمادی عراقی»

چشم زدن بدان

گردون و فلک جفا به ما کرد آخر   ما را و ترا ، زهم جدا کرد آخر
گفتم نکند چشم بدان ، کار به ما   هم چشم بدان ، کار به ما کرد آخر

«ابوالفرج رونی»

خرابی کم گیر

گفتم : « چشمم » گفت : « شرابی کم گیر »
گفتم : « جگرم » گفت : « کبابی کم گیر »
گفتم که : « دلم » گفت که : « در کوچهٔ عشق
صد خانه خرابست ، خرابی کم گیر . »

« اوحدی کرمانی »

روزهٔ گل و نماز سرو

ای گلرخ سرو قامت ، ای مایهٔ ناز
بر تو ز نماز و روزه رنجیست دراز
چندین ز نماز و روزه ، تن را مگداز
بر گل نبود روزه و بر سرو ، نماز

« ازرقی هروی »

زیبا پسران خراب از . . .

برداشته شد نقاب از دختر رز		در پرده شد آفتاب از دختر رز
شهریست پر انقلاب از دختر رز		زیبا پسران خراب ، از دختر رز

« میرزا نصیراصفهانی »

کوزه گر دهر

جامیست که عقل آفرین میزندش
صد بوسه ز مهر بر جبین میزندش
این کوزه گر دهر ، چنین جام لطیف
میسازد و باز بر زمین میزندش

خیام

امید وصال تو

دل جای تو شد وگرنه بیرون کنمش
در دیده توئی وگرنه پر خون کنمش
امید وصال تست جان را ، ورنه
از تن بهزار حیله بیرون کنمش

...

آرزوی تو (خ - ا)

از بیم رقیب ، جستجویت نکنم — وز طعن حسود گفتگویت نکنم
لب بستم و از پای نشستم اما — این نتوانم که آرزویت نکنم

« بی نام وبی نشان »

از یار صفا و ازعمر وفا

از یار صفا که دید تا من بینم
راحت ز جفا که دید تا من بینم
تو عمر منی و بیوفائی چکنم ؟
از عمر ، وفا که دید تا من بینم

منسوب به « حافظ »

نابوده شدیم

افسوس که بیفایده فرسوده شدیم
وز داس سپهر سرنگون ، سوده شدیم
دردا و ندامتا که تا چشم زدیم
نابوده بکام خویش ، نابوده شدیم

« خیام »

ای دل رسوا

ای دل همه ساله دردمندت بینم
در کوی وصال، مستمندت بینم
شرمت ناید همیشه عاشق باشی
رسوا شده پیش خلق چندت بینم
؟...

دم را غنیمت دان

ای دوست بیا تا غم فردا نخوریم — وین یکدمه عمر را غنیمت شمریم
فردا که ازین دیر کهن درگذریم — با هفت هزار سالگان سر بسریم
« خیام »

بت پرست آمده‌ایم

با زلف بتی به بند و بست آمده‌ایم
آزاد ز قید هر چه هست آمده‌ایم
از کعبه خدا پرست آیند همه
جز ما که ز کعبه بت پرست آمده‌ایم
حیرت « شیخ الرئیس قاجار - ابوالحسن میرزا »

از خموشان تو ایم

چون دایره ما ز پوست پوشان تو ایم
در دایرهٔ حلقه به گوشان تو ایم
گر بنوازی به جان خروشان تو ایم
ور ننوازی، هم از خموشان تو ایم
« تصنیفی خونساری »

بیاد شاد روان شریعت سنگلجی

چون عود نبود چوب بید آوردم　　روی سیه و موی سپید آوردم
تو خود گفتی که نا امیدی کفرست　　بر قول تو رفتم و امید آوردم

زمانه سازی کشنده است

در بوتهٔ جسم ، جان گدازی کردیم
در خدمت محمود ، ایازی کردیم

آب توبه

یکچند پی زمرّد سوده شدیم
یکچند بیاقوت تر آلوده شدیم
آلودگئی بود بهر رنگ که بود
شستیم بآب توبه و آسوده شدیم

« شاه طهماسب صفوی »

چون پرده برافتد

اسرار ازل را نه تو دانی و نه من
وین حرف معما نه تو خوانی و نه من
هست از پس پرده گفتگوی من و تو
چون پرده بر افتد نه تو مانی و نه من

« خیام »

گناه ناکرده

ای تازه گل بناز پروردهٔ من
وای آفت جان برلب آوردهٔ من
خواهم که خدای بزرحمی بدهد
تا بگذری از گناه نا کردهٔ من

؟ ...

حسب حال من

بختی نه که با یار در آمیزم من
عقلی نه که از عشق بپرهیزم من
دستی نه که با قضا در آویزم من
پائی نه که زین میانه بگریزم من

؟ ...

سیب و دانهٔ سیب

دی گفتمش : « ای گشته دل از عشق توخون
بر سیب تو چیست نقطهٔ غالیه گون ؟ »

گفتا : « ز لطافتی که در سیب منست
آن دانه بود که مینماید بیرون »

«عمار بن احمد هروی»

بیاد یك عشق سوزان و کهن

سلطان گوید که نقد گنجینهٔ من — صوفی گوید که دلق پشمینهٔ من
عاشق گوید که داغ دیرینهٔ من — من دانم و من که چیست در سینهٔ من

«سرالی مشهدی»

سودی کو ـ بودی کو ـ دودی کو

از آمدن و رفتن ما سودی کو؟ — وز تار امید، در جهان، پودی کو؟
در چنبر چرخ، جان چندین پاکان — میسوزد و خاك میشود، دودی کو؟

«منسوب به خیام»

همه تو ، همه تو

ای زندگی تن و روانم همه تو
جانی و دلی، ای دل و جانم همه تو
تو هستی من شدی از آنی همه من
من نیست شدم در تو از آنم همه تو

«فخرالدین عراقی»

خوبی تماشائی

با ما بتماشا سزد ار نائی تو — کز خوبی خویش در تماشائی تو
شاید که بباغ، روی ننمائی تو — تا زینت باغ را نفرسائی تو

«ابوالفرج رونی»

لاله وژاله وپیاله

رویت که ز باده لاله می روید ازو
وز تاب شراب ، ژاله می روید ازو
دستی که پیاله ای ز دست تو گرفت
چون خاك شود پیاله می روید ازو
« حسن میرزای صفوی »

دلهای پریشان

گر چون قد تست سرو ، رفتارش کو ؟
ور چون لب تست غنچه ، گفتارش کو ؟
گیرم بسر زلف تو ماند سنبل
دل های پریشان گرفتارش کو ؟
« آهی جغتائی »

هلاك من وتو

می خور که فلك بهر هلاك من و تو
قصدی دارد به جان پاك من و تو
در سبزه نشین و می روشن میخور
کین سبزه بسی دمد زخاك من و تو
«خیام»

وای همه

ای روی « تو » ماه عالم آرای همه
وصل « تو » شب و روز ، تمنای همه

گر با دگران به از منی وای به من
ور با همه کس همچو منی ، وای همه
« سلطان ابوسعید »

آخر چه ؟

دنیا بمراد رانده گیر آخر چه ؟ وین نامهٔ عمر خوانده گیر آخر چه؟
گیرم که بکام دل بماندی صد سال صدسال دگر، بمانده گیر آخر چه؟
« خیام »

وقتت خوش باد

از چهره ، همه خـانه منقش کردی
وز باده رخان ما چو آتش کردی
شادی و نشاط ما یکی شش کردی
وقتت خوش باد، که وقت ما خوش کردی
از کتاب « اسرارالتوحید »

نسیمی که از کوی یارست

ای باد صبا طرب فزا میآئی از طرف کدامین کف پا میآئی
از کوی که برخاسته‌ای راست بگو ای گرد ! بچشمم آشنا میآئی
؟ . . .

امید بر دمیدن

ایکاش که جای آرمیدن بودی ؟ یا این ره دور را رسیدن بودی !
کاش از پی صد هزار سال از دل خاک چون سبزه امید بر دمیدن بودی !
« خیام »

کوه بی سنگ

ای گشته خراب از دهنت دلتنگی
وای روز مرا باشب تو یکرنگی
چون آب ، سرین تو چرا لرزانست
من کوه ندیده ام بدین بی سنگی

کمال الدین اسماعیل « خلاق المعانی»

بیرون ز تو نیست

ای نسخهٔ نقشه الهی که «تو» ئی　　وای آینهٔ جمال شاهی که توئی
بیرون ز«تو» نیست آنچه درعالم هست　　ازخود بطلب هر آنچه خواهی که توئی

؟ ...

بندی که از مشك است

بر عارض گلرنگ تو ای شهر آرای
بنگر که فلك چه صنعت آورد به جای
دانست که گل چو رخ نماید برود
از مشك سیه نهاد بندش بر پای

« برهان الدین اردلانی »

زهر غم روزگار

دردا و دریغا که چنین در هوسی
کردیم تن عزیز خود خوار خسی
زهر غم روزگار خوردیم بسی
از دست دل خویش ، نه از دست کسی

« ازرقی هروی »

بازیچهٔ کودکان کوی

زاهد بودم ترانه گویم کردی
سرحلقهٔ بزم و باده جویم کردی
سجاده نشین با وقاری بودم
افسانهٔ کودکان کویم کردی

« منسوب به ابوسعید ابوالخیر »

به افراد شهرت دوست

گرهمچو من افتادهٔ این دام شوی
ای بس که خراب باده وجام شوی
ما عاشق ورند و مست عالم سوزیم
با ما منشین وگرنه بد نام شوی

« منسوب به حافظ »

من و تو

من در غم « تو » تو در وفای دگری
دلتنگ « تو » من تو دلگشای دگری
در مذهب عاشقان رواکی باشد
من دست « تو » بوسم و تو پای دگری

؟ . . .

از عمرشبی گذشت

هنگام سپیده دم خروس سحری
دانی که چرا همی کند نوحه گری
یعنی که نمودند در آیینهٔ صبح
کز عمرشبی گذشت و تو بی‌خبری

خیام « حجة الحق عمر »

چند غزل دیگر

کعبه و دیر

مخوان ز دیرم ، بکعبه زاهد ، که برده از کف ، دل من آنجا
بناله مطرب ، بعشوه ساقی ، بخنده ساغر ، بگریه مینا

بعقل نازی ؛ حکیم تا کی ؟ بفکرت این ره ، نمیشود طی
بکنه ذاتش ، خرد برد پی ، اگر رسد خس ، بقعر دریا

چو نیست بینش ، بدیدهٔ دل ، رخ ار نماید حقت ، چه حاصل
که هست یکسان ، بچشم کوران ، چه نقش پنهان ، چه آشکارا

چو نیست قدرت ، بعیش و مستی ، بساز ایدل ، به تنگدستی
چو قسمت این‌شد ، زخوان هستی ، دیگرچه‌خیزد ، زسعی بیجا

ربود مهری ، چو ذرّه تابم ، ز آفتابی ، در اضطرابم
که گر فروغش ، بکوه تابد . ز بیقراری ، درآید از پا

در این بیابان ، ز ناتوانی ، فتادم از پا ، چنانکه دانی
صبا پیامی ، ز مهربانی ، ببر ز مجنون ، بسوی لیلا

همین نه «مشتاق» ز آرزویت ، مدام گیرد ، سراغ کویت
تمام عالم ، بجستجویت ، بکعبه مؤمن ، بدیر ترسا

مشتاق اصفهانی

راز دل تابش

تا سوی توام ای همه خوبی گذر افتاد
خود باتو چگویم که چه شورم بسر افتاد
باور مکن ایدوست که بر لوح ضمیرم
جز نقش خط و خال تو نقش دگر افتاد
این تعبیه در حسن تو چون رفت که بینم
هر عضو تو از عضو دگر خوبتر افتاد
با مشعلهٔ عشق تو پروانهٔ جانم
آنقدر در افتاد که از بال و پر افتاد
تا پرتو مهر تو بدل کرد تجلی
خود از نظرم جلوهٔ شمس و قمر افتاد
منعم مکن از رندی و بدنامی و مستی
کز کلك قضا قسمت ما اینقدر افتاد
در کعبه و بتخانه بجز جلوه او نیست
زاهد چکند گر ز ازل بی بصر افتاد
زاهد بصفا کوش که سعی حرم دوست
آنرا سزد آخر که سزاوارتر افتاد
در حلقهٔ عشاق تو ای شمع دل افروز
راز دل من بود که از پرده بر افتاد
هرکس که نشدخاك در دوست چو«تابش»
در حلقهٔ صاحبنظران از نظر افتاد

تابش «فضل‌الله»

چراغ شوق

بیا ایدل که سرگردان بی سامان او باشیم
چه‌سامانی‌ازین‌خوشتر، که سرگردان‌او باشیم
کتاب عقل بی تدبیر را در آتش اندازیم
حریم عشق را بوسیم و بر فرمان او باشیم
بصحرای محبت چون غبار از پای ننشینیم
بدریای تمنی تشنهٔ طوفان او باشیم
شرنگ رنج را با یاد او در کام جان ریزیم
بهار عمر را زندانی زندان او باشیم
بیا آئینهٔ جان از کدورت ها فرو شوئیم
صفای اشك را یابیم و در دامان او باشیم
هوای بوسه و آغوش او در ما نمی گیرد
بیا با چشم جان حیران او حیران او باشیم
چراغ شوق را در معبد خاطر بیفروزیم
بپای نقش جانان صورت بیجان او باشیم
شراب شادمانی گر بجام ما نمی ریزد
بیا تا سرخوش از اندوه بی پایان او باشیم
فریدون؛ درد عشق است این که سرها برسر اورفت
نه سر دردی که آسان در پی درمان او باشیم

مشیری «فریدون»

بوسهٔ شاعر

شود آیا که من آن چهرهٔ زیبات ببوسم؟
خرمن نور شوم تا بر و بالات ببوسم

چنگ ناهید شوم، نغمه‌گر بزم تو گردم
نفس صبح شوم زلف سمن سات ببوسم

عرق شرم شوم، روی دلارات بپوشم
سرمهٔ ناز شوم، نرگس شهلات ببوسم

عطش مستی و وسواس گنه‌گردم وهردم
با وجود تو بیامیزم و اعضات ببوسم

هوس عشق شوم، ره بدل نرم تو یابم
خندهٔ مهر شوم، ساغر لبهات ببوسم

رخ خورشید فلک، ذرّهٔ بیقدر ببوسد
پس تو رسوانشوی گر من رسوات ببوسم

کاشکی مست، شبی در بر من؛ بیخبر افتی
تا بکام دل آشفته، سراپات ببوسم

دکتر مشری « اسد ۱۳۴۱ »

غرور حسن

بمن این عتاب منما که گذشته‌ام ز هستی
من وفکر جان‌سپردن، تو و کار خودپرستی

بشکستی آن دلی را که شکسته بُد ز عشقت
زچه‌رو بخویش بالی؛ که شکسته‌ای شکستی!

بفتادگان راحت به تکبری گذشتی
تو نخورده باده دانم ز غرور حسن مستی

بکه گویم این حکایت که مرا زخود براندی
ز چه رو باآشنایان تو در سرای بستی؟

بدرون جسم وجانم که جز ازتو راه دارد؟
بجز از تو در دل من که کند دراز دستی؟

بوفا بگیر دستم که ز غم ز پا فتادم
بنواز از ترحم دل خسته‌ای که خستی

چه امیدداری افسر بجهان که زنده ماندی؟
بچه کارت آید این جان؟ چو زیار خود گسستی!

«افسر بختیاری»

در این زمانه رفیقی که خالی از خلل است
صراحی می ناب و سفینهٔ غزل است
«حافظ»

جام ذاثرنما و جام جهان‌بین

سفینهٔ حاضر و سفینه پردازی ـ توجه به آثار گذشتگان ـ طبع روان، یاممارست و پیروی ازقواعد، یاهردو ؟ ـ آغاززمزمه‌دربارهٔ نوپردازی ـ رفرم درشعروسابقهٔ اخیرآن ـ تنزل سطح معلومات خاصه علوم ادبی ـ لازمهٔ کار یك گویندهٔ تازه‌کار فارسی زبان ـ چه شعری نو و چه شعری کهنه است ؟

سفینهٔ حاضر و سفینه پردازی

سفینه‌ای که از نظر ارباب ذوق وحال وخداوندان معرفت و کمال میگذرد، نخستین جزوه ازمجلدی بزرگ است مشحون از انواع گونه گون شعر پارسی که درمدتی قریب بیست سال بتدریج فراهم آمده و جمع گشته است . محرر این سطور ، بنا به علاقه‌ای که از دیرباز به آثار گویندگان چیره‌دست داشت درضمن مطالعهٔ دواوین وتذکره ها ومجموعه های شعر ، هرگاه به قطعه ، بیت ، رباعی، غزل ، تغزل ، قصیده ، ترجیع و مسمطی برمیخورد که حالی داشت ودر وی میگرفت، دردفتری جداگانه ثبت میکرد

وگرد میآورد وبدین ترتیب پس از سالها چند دفتر قطور ، از آن آثار گرانبها بجای ماند که ازآن میان دفتری‌ازغزلیات بنام سفینهٔ غزل‌انتخاب شده تقدیم‌محضرصاحبدلان هنرپرور میگردد. ترتیب سفینه وتنظیم مجموعهٔ اشعار، ازقرنها پیش، درایران‌مرسوم بوده و با اینکه توالی فتن وسوانح خانه‌برافکن، صدهاهزارکتاب ومجموعهٔ ارجمند وجلیل‌القدر را از محفظه های کتب بیرون کشیده ولگدخور سم‌ستوران ساخته‌باز اگر به فهرستهای کتب خطی کتابخانه های بزرگ مراجعه شود مجموعه هائی از این قسم ملاحظه‌میشود که‌درازمنهٔ‌مختلف، هنردوستان‌یاشعرشناسان‌یاخودگویندگان هرکدام بروفق ذوق وسلیقهٔ‌خود پرداخته وبعنوان جلوه‌هائی از پایه ومایهٔ فکری وهنری خویش بیادگار گذارده‌اند .

در ممالک فرنگ نیز سالهاست که برگزیدن قطعات منتخب (Morceaux choisies) ازآثار بزرگان‌شعروادب‌مرسوم‌است. مستشرقین هم به تبع همین رسم نیکو آثاری ازگویندگان فارسی زبان گردآورده بزبان ملت‌خویش برگردانده‌اند فی‌المثل شرقشناس شهیرومعاصرفرانسوی پروفسورهانری‌ماسه (H.massè) بسال ۱۹۵۰ میلادی کتابی مفید وممتع بنام‌منتخبات‌فارسی Anthologoie Persan بزیورطبع‌آراسته دردسترس مشتاقان ادب پارسی وهنردوستان بلادفرنگ قرارداده‌اند. البته باتوجه به محدودبودن اوقات‌مطالعهٔ مردم این‌دوران‌خاصه تنگ حوصلگی ایشان در مراجعه بتواریخ ادبی وتذکره‌های مطول و مفصل ؛ لزوم پرداختن کتبی بدین سیاق ، بهتر محسوس میشود علی‌الخصوص که بدست‌آوردن دواوین وتذکره‌های عدیده برای کمتر کسی امکان‌پذیر تواند بود .

توجه به آثار گذشتگان

قاعده‌گذاران صاحب نظر واوستادان قواعد صوری شعر ، مطالعهٔ آثار اساتید و سبکهای مختلف شعررا لازم وضروری شمرده درتمام کتب مربوط بدین‌فن (چنانکه خواهیم گفت) ممارست ومداقه دراسلوب ها و سبکهارا توصیه کرده‌اند زیرا درکار شعروشاعری، خواندن وبخاطرسپردن آثار استادان وعنایت بسبک واسلوب آنان ، بسی نکته‌های باریکتر از مو را بمبتدی میآموزد وعلاوه برجنبه‌های آموزنده‌ای که دراین آثار موجود

است ذهن هنرمند با کلمات موزون و لطیف و ترکیبات بدیع و خوش آهنگ مأنوس میشود. همچنین درعین خواندن احوال و آثار سابقین و گذشتگان خواننده احیاناً بسیاری از معانی ذهنی و آرزوها و نیات خود را که دردل دارد و برزبان نیاورده یا قدرت وجرأت ابراز آنهارا ندارد درلابلای سطور می‌یابد و در حقیقت به گمشده‌هائی یا نوجسته‌هائی دسترس پیدا میکند که تصور نمیکرده بدین آسانی و سهولت بوصول و حصول آنها توفیق یابد.

در دوران انحطاط یا سقوط یك قوم و ملت، نکته‌سنجان هنرمند و خرده بینان نازك اندیش وارباب عواطف و ذوقیات آنقوم بیشك بیشتر از سایرین درد میکشند ورنج میبرند. در چنین هنگامی تصفح تاریخ سلف باین جماعت که خون میخورند وخاموشند فی‌الجمله تسکین و تسلائی میدهد. حالت ایشان، درست بحال بزرگزادهٔ عزیزی میماند که بالفعل تهیدست و خوار شده وجانکاهتر از این آنکه درمیان جماعتی نوکیسه و تازه بدوران رسیده گرفتار آمده و حرکات و سکنات جلف و سخیف آنان، دل آن عزیز بینوا را بدرد میآورد وخون میسازد البته‌وی بایاد کردن تبار خویش وذکر فضل و بزرگواری خاندان خود، هم نوکیسگان نودولت را تحقیر بسزاو تخفیف بجا میکند هم دل‌شکستهٔ خود را تسکینی می‌بخشد. مثالی میآورم تا مدعا روشنتر شود: دراین اوان بازار فضل ودانش کساد ومتاع فضیلت وعلم و معنی بی‌مشتری‌است ودیارما ازکاروان تمدن ومآثر آن واپس‌مانده. البته‌این مطلب، دوستداران فضیلت را رنج‌میدهد ودردل صاحبان فضل، اندوهی تعب‌خیز می‌نشیند لیکن هنگامی که تاریخ را ورق میزنیم می‌بینیم همیشه چنین نبوده. المقدسی صاحب کتاب احسن التقاسیم روایت کرده که: در دستگاه‌عضدالدوله‌دیلمی کتابخانه‌ای بوده عظیم چنانکه هیچ کتابی درانواع علوم تالیف نمیشده مگرآنکه درآن کتابخانه گرد میآمده و کتب مربوط بهریك از انواع علوم را دراطاقهائی معین وعلیحده مرتب ساخته بوده‌اند واین کتابخانه را فهرستهائی بوده که اسامی کلیهٔ کتب ومشخصات آنهارا در فهرستها درج کرده بوده‌اند و خواستاران، هرکتابی را میخواسته‌اند میتوانستند بآسانی بیابند(۱) ابن‌عمید معروف‌را کتابخانه‌ای بوده حاوی

۱ ـ تاریخ ادبیات دکترصفا جلد اول بنقل از احسن‌التقاسیم ص ۴۴۹

صدبار شتر کتاب درعلوم‌وفنون مختلف وانواع حکم وآداب(۱). کتابخانهٔ صاحب بن‌عبادرا درسفرهاچهارصد شتر می کشیده‌اند(۲). کتابخانهٔ قلعهٔ الموت یکی ازمهمترین‌ومعظمترین کتابخانه‌های آنروز دنیا بوده. عطاملك‌جوینی که دررکاب مغولان به الموت رسیده ، دراینمورد چنین گوید : «وقتیکه‌در پای «لمسر» بودم برهوس مطالعهٔ کتابخانه‌ها که صیت آن دراقطار شایع بود عرضه داشتم که : نفایس کتب الموت را تضییع نتوان کرد ، پادشاه‌آن سخن را پسندیده فرمود واشارت راند تا بمطالعهٔ آن رفتم وآنچ یافتم از مصاحف ونفایس کتب ، برمثال یخرج‌الحی من‌المیت بیرون‌آوردم وآلات رصد . . . . . . وباقی آنچ تعلق بضلالات وغوایت ایشان داشت که‌نه بمعقول مستند بود ونه بمنقول معتمدبسوختم(۳) ... اگربخواهیم تعداد کتابخانها و خصوصیات ومزایای هریك‌راازبرشمریم، خودکتابی (بل کتابهائی)جداگانه بایدنوشت. ایراد این چند نمونه ، فقط بدین خاطراست که بدانیم وعنایت داشته باشیم اگردرآن روزگاران بازار علم وفضل رواج نداشت‌وعالمان وشاعران وهنرمندان تشویق نمیگردیدند واز مقام علم تجلیل نمی‌شد در هرشهر وشارستان ، دهها کتابخانه ومدرسه بوجود نمیآمد و پا نمیگرفت . خوب بیاددارم که استادفقید ملك‌الشعراء بهار (که‌روانش شادباد)، مطالعهٔ تاریخ عبرت‌آموز ایران را بشاگردانش توصیه میفرمود و با بیان گرم و پدرانه چنین میگفت : «تاریخ مملکتتان‌را مکرر بخوانید واز دقت وامعان نظر درنکات ودقایق‌آن غفلت نورزید تا بفهمید که ما ملتی سرراهی‌وتازه بدوران رسیده‌نیستیم». برهرجوان‌وطنخواه ودانش‌پژوه فرضست که‌دستور استاد را بکار بندد چه گذشته از احساس غرور ملی و تشفی خاطر ، شامل بهره‌های فراوان علمی است وبنا بگفتهٔ استاد ، با مطالعهٔ آثار گذشتگان، نیاکان خودرا بهترمیشناسیم‌وازاعمال وافعال پسندیدهٔ آنان‌سرمشق‌میگیریم وبالاتر ازهمه‌آنکه واقعاً درمی‌یابیم که قومی نوخاسته و« ملتی‌سرراهی‌و تازه بدوران‌رسیده» ونوکیسه‌نیستیم . بدین نکته نیز باید توجه داشت که هنرمندان ودانش‌پژوهان تمام اقوام‌وملل، هرگام تازه‌ای که درراه دانش

---

۱ ــ ابن مسکویه ۲ ــ یتیمة الدهر و روضات‌الجنات ۳ ــ جهانگشای جوینی جلد سوم درذکر ملاحده

برداشته‌اند و بهر مقام و مرتبه‌ای از علم و هنر که رسیده‌اند از برکت مطالعات علمی گذشتگان و به کمک میراث هنری اسلاف هنرورشان بوده‌است. ما نیز باید ره چنان رویم که رهروان رفته‌اند .

طبع روان، یا ممارست وپیروی ازقواعد، یاهردو ؟

از نیم قرن پیش، درنظام اجتماعی ایران اسماً و بظاهر تغییر شکل داده‌شد وطبقهٔ متوسط فی‌الجمله تعین وتشخصی یافت . چون‌این تحول صوری بیك طبقهٔ خاص متکی بود بطون اجتماع ایران از این حرکت یا شبه حرکت تأثری نیافته بود و بهمان اندازه که جنبش، سطحی بود تأثیرات آن نیز سطحی بود و همچنان نیز سطحی هم باقی ماند . دراین دوره ادبیات درخشان ایران بانحطاط گرائیده بود . شعرائی چون سروش وصباوقاآنی که به اقتفای قصیده‌سرایان سبك خراسانی آثاری ایجاد کرده بودند مانند آخرین شعلهٔ شمعی بودند که باتسیم سحرگاهی بخاموشی میگراید. ازجانب دیگر ، هنرمندان وابسته بآن دستهٔ خاص وطبقهٔ متوسط دارای مطالعات عمیق وکامل نبودند وهنگامی که خواستند آن تحول اجتماعی صوری را به ادبیات هم تسری دهند این زمزمه را ساز کردند که : درشعر وشاعری تنها «طبع روان» و «احساس قوی» کافیست، چون ذوق واحساس مجرد ازمطالعه وممارست را ملاك قرار داده معتقدبودند که : «شاعری طبع روان میخواهد نه معانی نه بیان میخواهد»، برمبنای همین اصل ادعائی ، جمعی گویندهٔ آثاری «صادر» کردند که‌زائیدهٔ «طبع روان» ایشان بودوچنانکه گفته بودند به «معانی» وطرز «بیان» وادای مقصود چندان عنایتی نفرمودند . اشعار «نسیم شمال» ازسیداشرف‌الدین‌حسینی ومیرزادهٔ عشقی‌وشاطرعباس‌صبوحی نمونه‌هائی از همین سلك است . این آثار البته بکمك صنعت چاپ و اوراق جرائد در نسخه‌های فراوان انتشار یافت . مدت کوتاهی هم باعث شهرت سرایندگان گردید ولی امروز که سی تاچهل سال بیشتر از عمر آثارایشان نگذشته وعلی‌القاعده باید تا این سالها نام ایشان باقی باشد . وشهرتشان رو بفزونی نهد می‌بینیم روزبروز ازتعداد کسانی که اشعار مذکور رااکثر بمناسبت «شان نزول» های خاص در خاطر داشته‌اند کاسته میشود و طبعاً دیری نخواهد پائید که در ردیف شعرای گمنام قرون قبل درخواهند آمد .

خلاصه آنکه اگر مسائل سیاسی و کنایه‌های اجتماعی را (که زائیدهٔ حوادث روز بوده) از آن آثار مجزا سازیم فاقد ارزش هنری خواهند بود.

در تمام ادوار ادبی، اینگونه «متشاعران» بوده‌اند لیکن انتشار یافتن و شهرت پیدا کردن هر اثری منوط بر این بوده است که آن اثر قبول عام یابد و گرنه «کتاب» و «نساخ» زحمت استکتاب و استنساخ آنرا بخود نمیدادند لاجرم شعری که فقط زائیدهٔ «طبع روان» بود بطاق نسیان سپرده میشد و آنانکه کار «ماشین چاپ» امروز را عهده‌دار بودند بسراغ تکثیر و استنساخ دیوان شاعری میرفتند که خریدار داشت و بقول سعدی اوراق آنرا «چون کاغذ زر» میبردند. درمقابل جماعتی که آنانرا معتقدان «طبع روان» مینامیم، در ادوار مختلف ادبی، عده‌ای دیگر بودند که بمتابعت و پیروی از قواعد «بدیعی» یا «بحور عروضی» یا «صنایع لفظی» اعتنای بسیار داشتند. این عده بحدی قشری و جامد بودند که اگر «یاء وحدت» با «یاء نسبت» قافیه میشد و «دال معجمه» بدنبال «ذال» راه میافتاد یا خدای ناکرده قافیه‌ای غلط میشد یا مکرر میگردید، شاعر بینوا را بقول ظرفا «وارونه سوار گاو زرد» میکردند و ازمجامع ادبا و محافل علماء (!) بیرون میراندند مگر آنکه هنرمند بیگناه، ضمن یکی دو بیت، قبل از آوردن قافیه «شایگان» یا پیش از تکرار قافیه از این ذنب لایغفر (!) معذرت بخواهد و پوزش بطلبد. اما انصاف آن است که اگر در آثار پیروان «طبع روان» رائحه‌ای از لطف و ذوق بمشام خواننده میرسید یا آب و رنگی از احساس تند و سرکش و لطف طبیعی در آن پدید بود از «نظم» قافیه‌دار اینان جز جمود و رکود اثر دیگری مشاهده نمیشد. اگر «جسارت» نباشد خواجه رشیدالدین وطواط نویسندهٔ حدائق السحر فی دقائق الشعر، خود از این دسته است و بنده نگارنده را نیز (چنانچه با بیان این مطلب مرتکب گناهی نشده باشد) عقیدت بر آن است که در نظم های جناب ایشان، ذوقی و لطفی نهفته نیست اما تعصب و سخت گیری منتقدین ادبی آن روز در باب یاء وحدت و یاء نسبت و امثال آنها بی‌سبب نبود. آنان میخواستند مبتدیان، به سهل انگاری و مسامحه عادت نکنند و درضمن از نظر سماع و موسیقی کلمات و لطف آهنگ و ریتم Rithme شعر کاملا بردل بنشیند و حتی از نظر سماعی، دراشعار نقصی موجود نباشد

وحتی‌الامکان لفظی انتخاب شود وشاعر ازمیان الفاظ مشترك‌المعنی کلمه‌ای برگزیند که بگوش اهل فن وذوق وشنوندگان وخوانندگان دقیق، گران و ثقیل نباشد اما درمیان این دودستهٔ افراطی وتفریطی، جماعتی بوده‌اند که در تمامی مدت طول عمر شعر فارسی ، باداشتن طبع روان ، از ممارست وپیروی قواعد نیز غفلت نورزیده‌اند وباذوق سرشاروطبع فیاض، علوم‌ادبی را هم درحد کمال مطالعه کرده قوانین این فن را هم رعایت نموده بشاعری پرداخته‌اند وبی‌آنکه فریادبرآورند که طبع‌روان برای شاعری کافیست یا بدون اینکه مته بخشخاش دال وذال وياء وحدت وياء نسبت بگذارند راه خویش را رفته‌اند وکار خود راکامل و جامع و مانع عرضهٔ صاحبنظران کرده‌اند واثر هنری ایشان هم‌بمرحله‌ای از کمال وزیبائی وروانی واحساس رسیده که دربارهٔ شان باید گفت : «حد همینست سخندانی وزیبائی‌را».

جامعهٔ فارسی زبان هم البته دربزرگداشت این دسته وقبول سخنان این گروه ، مقام ومنزلتی تالی‌تلو کتب آسمانی قائل شده چنانکه فی‌المثل داشتن دیوان حافظ را واجب ولازم شمرده تا بدانجا که کمتر خانه‌ای را درایران میتوان یافت که از این زیب وزیور معنوی عاری باشد ، امااهمیت حافظ درراه تحصیل علم، رنجی کشیده است که حتی تصور آن درمخیلهٔ ما تنگ حوصلگان امروزی مقدور نیست. بزعم نگارنده ، چنانچه براحاطهٔ علمی این اعجوبهٔ زمان وتبحر حیرت‌انگیزی که درعلوم عقلی ونقلی داشته واقف باشیم قرآن خواندن او در چهارده روایت مختلف باید عادی ترین وساده‌ترین هنرها وامتیازات کمالی اومحسوب گردد واگر چنین نبود هرگز آن زهره وجرأت نداشت که طعن وکنایهٔ شاه شجاع را (که خود شعر میگفت وخویشتن‌را درشاعری رقیب وهمپایه وحریف حافظ میدانست) بدان شدت پاسخ فرماید و گوید : «شعر حافظ درآفاق اشتهار یافته» و«نظم» تو «پای از دروازهٔ شیراز بیرون» ننهاده و گفته‌های خود را «شعر» و بافته‌های شجاع را «نظم» قلمداد کند(۱). حافظ اگرشاعر «قافیه‌ساز» و

(۱) «روزی‌شاه‌شجاع بزبان اعتراض، خواجه حافظ را مخاطب ساخته گفت هیچیك از غزلیات شما ازمطلع تا مقطع بریك منوال واقع نشده بلکه ازهرغزلی سه‌چهار بیت در تعریف شراب است ودو سه بیت درتصوف ویك دو بیت در صفت محبوب : وتلون دریك غزل خلاف طریقت بلغاست . خواجه حافظ فرمود که آنچه بزبان شاه میگذرد عین صدق و محض صواب است اما معذلك شعر حافظ در آفاق اشتهار یافته ونظم دیگر حریفان پای از دروازهٔ شیراز بیرون نمی نهد.» (حبیب‌السیر - جلدسوم - جزو دوم)

بی قدر و پایه‌ای بود . اگر شاعری بود که هرروز ، درپای تخت یك امیر یامسند یك حاکم ، جبین تملق بر آستان سوده بود وهنری جز قافیه پردازی ومدیحه سازی نداشت هرگز آنگونه حاضر جواب و بی‌پروا نمیشد . این خصوصیت دانشمندان وعالمان متبحر است که از هیچ قدرتی نمی‌هراسند و چنین رشید وبا جرأت ، سخن صاحب قدرت زورمند راآناً وفی‌المجلس ، پاسخ‌میدهند واین‌هیبت وصلابت دانش‌وعلم‌است که‌بالاترین قدرتهاومقامها دربرابر آن‌خاضع وحقیرمیشود. اگر نفوذ معنوی حافظ درجامعهٔ‌خودتاسرحد پرستش نبودچگونه‌ممکن بود که شاه شجاع، فرزندآن«محتسب»جواب‌دندان شکن‌وی‌را بشنودودم‌درنکشد. این‌را نیز باید‌توجه‌داشت که‌دراجتماع مرده پرست‌ما،قدرشناسی ازهنرمند(اگرصورت‌پذیرد) پس‌ازمرگش‌صورت‌میگیرد وبایدانصاف‌داد هنرمندی‌چون‌حافظ که درحیات‌خودتااین‌حدمحترم وممتاز ومحبوب بوده‌است بی‌جهة‌و بدون‌علت نیست بلکه‌درراه‌هنرجاویدخودرنجها برده ومرارتها کشیده ،آری بخاطر آن مشقتهاست که درتعریف سخن بلندپایهٔ‌او گفته‌اند: «سخن‌اوراحالاتیست که‌درحوزهٔ‌طاقت بشری‌درنیاید»(۱)هنگام آنست که نفوذ معنوی وقبول عام یافتن این گویندهٔ چند قرن پیش را باوضعی که هنرنمایان و«متشاعران» امروز دارند مقایسه کنیم و«تفاوت ره» را کـه «ازکجاست تا بکجا» بمعیار سنجش آوریم . آن گوینده چه در زمان خود وچه پس از او ، مورد قبول قاطبهٔ مردم بوده وهست لیکن‌کار اینان‌بجائی کشیده که معاصرینشان همه‌بالاتفاق، التماس میکنند که از ادامهٔ این هنر-نمائیها خودداری کنید وفریاد برآورده‌اند که سخن شما درمسا نمیگیرد . وضع معاصران این جماعت که چنین باشد وضع آیندگان بطریق اولی روشنست که چه‌خواهد بود! ازطرف دیگر، این نوپردازان چنان‌نازك‌دلند که تحمل کوچکترین انتقاد را ندارند ودر ضمن حاضر نیستند در راه هنر باندازهٔ صد یك هنرمندان سلف زحمت بکشند، توقع وادعا وبلندپروازی ایشان‌هم قوزی بالای‌همه‌قوزهاست !

آغاز زمزمه دربارهٔ نوپردازی

دراواخر دورهٔ بیست‌ساله ارتباطات فرهنگی‌وروابط علمی کشورما

---

۱ ـ تذکرهٔ دولتشاه سمرقندی

با دنیای خارج دچار رکود و انقطاع گردید. جنگ جهانی دوم این انقطاع را باتصال و ارتباط مجدد تبدیل ساخت، کتب و مجلات علمی و هنری مغرب ـ زمین ومجامع فرهنگی، توجه علاقمندان را جلب کرد، جوانان مستعد و صاحب ذوق با ادبیات وموسیقی فرنگی سروکار پیدا کردند. فعالیتهای ادبی خاصه در زمینهٔ داستان نویسی که از اواسط این دوره شروع شده بود وارد مرحله جدی تر شد. درشعر نیز، برخلاف دوران سابق که کار شعر و هنرشاعری به ستایشهای مبالغه آمیز وریاکارانه یا استقبالهای بارد وبی ـ لطف ازغزلیات وقصائد استاتید محدودشده بود، گویندگان جوان مضامین تازه و جالب را موضوع آثار خود قرار دادند. لیکن چند عامل موجب افراط جمعی از ایشان شد: آن استقبالهای نارسا وضعیف تر از اصل و بدون محتوی وقافیه سازیهای تملق آمیز و نفرت انگیز طبعاً عکس العملی دربرداشت که از چند سال پیش درلباس مخالفت کلی با شعر وبصورتی شدید وزشت وزننده بوسیله محقق ومورخ دقیق ولی کج سلیقه، احمد کسروی شروع شده بود واینک مجدداً بوسیله نوپردازان درلباس مخالفت با فرم شعر درکار آشکار شدن است. دیگر آنکه جوانان باقتضای طبیعت جوانی، ازهرمطلب تازه وموضوع بدیع و نوظهور بیشتر استقبال میکنند. درکار موسیقی نیز چنین بود که آهنگهای فرنگی خاصه درمحافل هنری نفوذ یافت. چندتن هنرمند سرشناس با پیش کسوتی مسلم شادروان صادق هدایت بموسیقی اروپائی و نوول نویسی غربیها و آثار هنری خوب ودست اول فرنگی تمایل وعلاقه نشان دادند (لیکن دوستان هنری معدود هدایت وارادتمندان او بخوبی در خاطر دارند که وی هیچگاه آثار درخشان ادبیات و موسیقی ایران و مظاهر هنری اصیل این سرزمین را تخطئه نمیکرد و حتی بدانها علاقه و عنایت خاص نیزداشت) جوانان با ذوق و نودوست که ازدور یا نزدیک ازعلاقه هدایت بآثار هنری غرب واقف شدند تصور کردند وی دربست ویکجا، بآثار کهن ایران پشت پا زده، ایشان نیز بقصد تشبه باو در ابراز علاقه بآثار غربیها وتحت تأثیر دوعامل فوق الذکر این نغمه را ساز کردند که ادبیات وموسیقی ایران کهنه ومندرس ومنحط است و باید درصدد نوآوری ونوپردازی برآمد. ایشان گفتند: درذهن هنرمند مفاهیم بسیاری است که

قوالب کهنه و محدود شعر فارسی قدرت بیان و تبیین آنها را نـدارد لذا باید شعر را از قید بحور عروضی و اوزان معین و مرسوم خلاصی بخشید در حالیکه حتی نیما که نخستین ساز کنندهٔ این زمزمه بود عقیده داشت: «وزن است که شعر را متشکل و مکمل میکند. بنظر من شعر بی‌وزن شباهت با نسانی برهنه و عریان دارد»(۱) این ترقی خواهی سطحی در شعر و نوجوئی تو خالی در هنر بطور کلی با تفاوتهای مختصری شبیه تجدد خواهی و فرنگی مآبی طبقات متوسط الحال پنجاه سال پیش بود که قبلا بدان اشاره کـردیـم. هما نقدر که آن جنبش سطحی بود بحث و گفتگوی این عده در باب شعر و مقولات ادبی نیز عاری از عمق و اطلاع بود. این جماعت غافل بودند که اگر اجتماعات مترقی دنیا شکستن اتم توفیق می یا بند با اجتماع ما فاصلهٔ فراوان دارند. در کشور ما اوضاع و احوال اجتماعی بدین منوال است که هنوز پول در همه جا رواج نیافته و مبادلات درقسمت بیشتر خاك مملکت، جنس بجنس است، در بیشتر نواحی این مملکت هنوز مزد کار را با گندم وجو سنجیده میپردازند. فلاحت و زراعت شکل قدیمی و کهنهٔ خود را از دست نداده. در این کشور بر طبق تحقیقات دقیقی که بوسیلهٔ محقق محترم و دانشمند آقای ذبیح بهروز شده است از میان هر صـد نفر بزحمت میتوان سه تن یافت که خواندن و نوشتن بدانند. در کشوری که اوضاع واحوال اجتماعی بر این منوال است، جماعتی با ذوق متوسط وقلت بضاعت ادبی، بدون عنایت بشرایط موجود و مهم‌تر از همه برخلاف عادت ذوقی خود که بیشتر بطرز قـدیـم مأنوستد چنانکه بقول نیما: « بسیاری از این جوانان بهمان طرز قدیـم عادت دارند و بیهوده مصرعهارا بلند و کوتاه میکنند»(۲) بحث نوپردازی را بمیان کشیدند وچنان درافکار نا منظم خود مشغول و مستغرق شدند کـه واقعاً امر برخودشان هم مشتبه شد ومسائل اجتماعی بسیار ساده و بـدیهی را فراموش کردند. اینان از یاد بردند که تحول، باید ابتدا درجامعه رخ دهد وسپس انعکاس آن تحول اجتماعی، هنر را متحول ومتأثر سازد چنانکه درفرانسه یکی از نتایج انقلاب کبیر، ایجاد تحول درهنر آن کشور بود و

۱ـ از کتاب نیما، زندگانی و آثار او ص ۱۲

۲ ـ از کتاب نیما، زندگانی و آثار او ص ۱۶

بدنبال آن تحول اجتماعی بود که رمانتیزم پا بعالم هنر نهاد ورشد و نمو پذیرفت(۱) تحول درشئون یك اجتماع بمثابه شالوده وپی بنا محسوب میشود درحالیکه تحول در هنر بمانند رنگ‌آمیزی در ودیوار وآراستن سقف و ایوان آن بنا خواهد بود، از یاد نبرده که موسیقی، نقاشی، ادبیات وبطور کلی هنر، آئینهٔ تمام نمای رازهای درونی، حالات روحی، کیفیات نفسانی و حوائج حسی و ذوقی یك جامعه است. نیما دراین باره میگوید: «ما امروز شعررا مثل یك موضوع «غنائی» بکار نمیبریم، بلکه برای بیان مطالب اجتماعی است» و «شعر آزاد بمنظوررفع احتیاج درزندگانی اجتماعی امروز است»(۲) همان گونه که نقاش یا پیکرتراش یك عصر یا دوران معین خصوصیات بارزعصرخود را درنقاشی یامجسمه سازی‌خود منعکس‌میسازد، اثر گوینده یکقرن یا عصر نیز باید واجد خصائص مشخص و روشن سازندهٔ خطوط اصلی‌عهد ودوران خویش باشد. اگرچنین نبود علمای علم اجتماع تا این اندازه، به‌ترانه ها، دوبیتی ها، قصه ها وحتی معلومات ومعتقدات عامه یافلکلور(Folklor) یك‌ملت‌اهمیت نمیدادند. یکی ازامتیازات‌عدیدهٔ فردوسی وفخرالدین گرگانی و نظامی ومولوی و گویندگانی ازاین قبیل، آنست که ازضرب المثلها و افسانه ها و داستانهای تاریخی وامثال سائره و اوضاع واحوال خاص زمان خود استفاده کرده بآثار گرانبهای خود طعم و ذوق خاصی بخشیده‌اند. اگر جزاین بود (فی‌المثل) ما نمیتوانستیم از تعصب و ریا وقساوت «محتسب» بد نام معاصر حافظ یا حوادث دیگر آن زمان بوسیله آثار پرارزش وی مطلع شویم - در کشورما که مورخ، همیشه ازبیم گزند حاکم جابروقت، جرأت حقیقت نگاری نداشته وظیفه شاعر در انعکاس دردهای عصری خود بیشترروشن‌میشود - بهرحال اگرروزی رسید که‌سطح‌معرفت ورشدعلمی‌وعقلی‌جامعهٔ‌ما بالارفت، دررشته‌ه‌ی‌هنری‌ما نیز بالطبع و خواه ناخواه، تحول‌لازم صورت خواهد گرفت. دربحث کسانی دم ازهنرشناسی وصاحبنظری بزنند وآنگاه درد قرن ما را با کوتاه و بلند شدن مصرعهای شعردرمان پذیرانگارند و تصور کنند تنها بلند یا کوتاه

---

۱ - مقاله ارزش‌احساسات، مجله موسیقی سال اول یا کتابی که بهمین نام ازطرف بنگاه صفی علیشاه منتشر شده است ص ۱۴۸ ۲ - صفحه ۱۵ کتاب نیما زندگانی و آثار او

شدن تکه های شعر، آن تحول لازم و کافی ایست که در شعر فارسی باید صورت بگیرد. در حالیکه تازه همین کوتاه و بلند شدن مصرعها بر طبق قاعدهٔ صحیح صورت نپذیرفته چنانکه نیما خود صراحتاً چنین میگوید: « قطعاتی که جوانان در این سالها بسبك من ساخته‌اند از حیث وزن، هرج و مرج عروضی را ایجاد کرده است ـ مصرعها در آنها استقلال ندارند ـ اکثر اینها باصطلاح عامیانه «بحر طویل‌ساز» هستند. »(۱) چنین بنظر میرسد که ایجاد تحول در ماهیت معنوی ومحتوی شعر، با بهم زدن فرم و زشت ساختن شکل وقالب آن، هم متفاوتست هم غیرمقدور. زیرا تا زمانیکه شرائط ووسائل تحول در یك دوران تاریخی فراهم نیاید خواه ناخواه در معنی ومحتوی شعر تحول ایجاد نمیگردد، تفاوت این دو (محتوی وفرم) بدان ماند که استاد کوره پز از جنس گل و خمیر رس خشت زن ایراد گیرد و او شکل قالب خشت زنی خود را کج و کوله کند وپندارد گل رس ازعیب وایراد بری شده!!

رفرم در شعر و سابقهٔ اخیر آن

قریب بیست سال یا بیشتر است که مصرعها کوتاه وبلند شده ولی بیشك درشعر فارسی با این وسیلهٔ ناقص وتجربه نشده، تحول یاتجددی صورت نگرفته و بعید است که تحول احتمالی همین باشد یا بهمین جا خاتمه یابد. نیمایوشیج که استاد وپیشقدم این طریقست (ومابخصوص بقول وی استشهاد جسته‌ایم تا محل ایرادی باقی نباشد) هرگز مدعی نشده که با کوتاه وبلند شدن تکه های یك شعر، تحولی دراین رشته ازهنر صورت گرفته وکار پایان یافته، حتی علاقهٔ خود را باشعار قدیم بصراحت بیان کرده میگوید: « من خودم ازاوزان اشعار قدیم کیف میبرم »(۲) آشنائی ومودت با نیما از بیست سال پیش نصیب نگارنده گردید. وی درهمان سالها وپیش از آن، مشغول مطالعه جهت « رفرم » در « فرم » شعر فارسی بود وتنها بعنوان یك کار آزمایشی بدینگونه کارهای خود مینگریست وچنانکه خود بارها می گفت: «تمام اشعارمن ازنظر وزن آزمایشی بوده است. »(۳) هنوز هم درکار آزمودن

---

۱ ـ کتاب نیما زندگانی وآثاراو ص ۱۳
۲ ـ نیما زندگانی وآثاراو ص ۱۵
۳ ـ نیما، زندگانی و آثار او ص ۱۳

شیوهٔ خویش است و « درواقع ، این تجسس » و آزمایش را « تجسس لباس مناسبتری برای مفهومات شعری » میدانست و میداند (۱) اما وی گویا چون آن پهلوان ذوفنون که از هفتاد فن کشتی ، شصت و نه فن را بشاگردان آموخت و یك فن را برای روز مبادا ذخیره ساخت ، قوت کاسه گری شیوهٔ خویش را از پیروان پوشیده داشت و آنان را واگذاشت تا دست بتقلید « خلق بر باد ده » زنند زیرا او ، از سی سال قبل عقیده اش بر این بود که عدهٔ شاعران کم و تعداد « متشاعران » فراوانست و : « در هر فن و صنعتی اشخاصی پیدا میشوند که بی ربط خودشان را در آن فن و صنعت (مخصوصاً وقتی که امید شهرت در آن باشد) دخالت میدهند . این قبیل اشخاص در اطراف شاعر بیشتر وجود دارند زیرا برای شاعری چندان مایه‌ای در نظر نمیگیرند »(۲) بهمین سبب است که دربارهٔ اینگونه اشخاص معتقدست : « هرج و مرج عروضی » ایجاد کرده‌اند و شاعر نیستند بلکه « بحر طویل ساز » هستند از این رو آنانکه شیوهٔ او را دنبال کردند نتوانستند کار خود را پرداخت شده و صیقل یافته عرضه کنند . این نیز هست که نیما ، در کار خود واجد شرایطست و ابتدا در شعر « راستا حسینی » و مرسوم یا باصطلاح بعضی « شعر کلاسیك » قدرت و استعداد خود را بروز داده و بنحو شایسته از عهده بر آمده . اضافه بر این با عروض و بدیع و علوم ادبی غریبه نیست و پیوسته بمطالعه و ممارست میپردازد و اگر او درصدد رفرم بر آمده بتقریبی میتوان امیدوار بود که آب در هاون نمی کوبد. با این حال چنانچه درمقام مقایسه بر آئیم باید بگوئیم اشعار شیوهٔ نو نیما در کار اساسی و راه دشواری که در پیش است شبیه و نظیر اشعاریست که از ابتدای شعر کهن فارسی و آغاز شروع آن در دست داریم و همانقدر که : « آبست و نبیذست ، عصارات ذبیب است ، سمیه روسپیذست » یا « آهوی کوهی در دشت چگونه دودا او ندارد یار بی یار چگونه رودا » یا « منم آن شیر دمان و منم آن پیل یله نام من بهرام گور و کنیتم بوجیله » با قصاید شعرای زبردست سبك خراسانی و غزلیات لطیف سبك

---

۱ ــ صفحه ۱٤ کتاب نیما زندگانی و آثار او

۲ ــ نیما ــ مقدمهٔ « خانوادهٔ سرباز » چاپ کتابخانه خیام ــ سال ۱۳۰۵

عراقی ومضامین بکر عهد صفوی و دیگر آثار برجسته وفصیح و بلیغ شعر فارسی فاصله دارد بهمان اندازه هم « ققنوس » و « قو » و « آی آدمها »(۱) (که انواع خوب و دست اول اینقبیل آثارست) با اشعار متکاملی که احیاناً بعد ها در این شیوه باید پیدا آید فاصله و تفاوت داود با این فرق فاحش که محمد بن وصیف سگزی و گویندگان اولی‌شعر پارسی ، اخلاف زبردست وبطلی‌چون فردوسی و نظامی ومولوی و حافظ‌و امثال اینان پیدا کردند وحال آنکه با این ضعف علمی و تنزل ادبی که در این ایام مشهودست خدا داند که عاقبت‌کار ادب فارسی چه باشد واخلاف آن اسلاف ، کیان باشند وچه دسته گلها بآب دهند !؟

جان کلام درهمینجاست که عامل «رفرم» ابتدا باید در «فرم» ودقائق و نکات آن تسلط کامل وتبحر کافی داشته باشد سپس بسراغ رفرم وتحـول برود . کار آن شاعر استادی که در عروض فارسی وچگونگی تحول اوزان غزل ودقائق شعر تحقیق کافی کرده باکار یك مبتدی یا جوان بـا ذوق از آنرو تفاوت فاحش می‌یابد که اولی اضافه برذوق وقریحه درفن مورد بحث نیز مطالعات لازم کرده لیکن دومی میخواهد صرفـاً ومنحصراً بمدد ذوق و « طبع روان » با او همسری یا رقابت کند و این ؛ البته شدنی نیست . تفاوت شاعر باسواد با گوینده‌ای که جز « طبع روان » سرمایه‌ای ندارد همینست که وی ابتدا قدرت وتوان خود را درهمان چهار دیواری‌محصور و مقید بحور عروضی نشان داده وبخوبی از عهده بر آمده وسپس دست‌بکار کاری (روا یا ناروا وبا نتیجه یابی‌نتیجه) شده بدین‌سبب ، ازبسیاری‌جهات زبان معترض (یاحتی مغرض) را بسته لیکن دارندهٔ طبع‌روان را به بیمایگی وناتوانی وگستاخی وتجاوز ازحدمنسوب‌میسازند. پیکاسو نقاش‌صاحب‌مکتب اسپانیائی که فعلافرانسوی‌است ابتدا درسبك کلاسیك نقاشی، آثاری آفرید که پهلو بپهلوی کارهای‌رافائل ورامبراند میزد وپس از کسب‌اعتبار ومسلم شدن استادیش‌دست بکاررفرم‌شد وبااینکه هنوزبسیاری ازمجامع هنری‌دنیا بااو بسختی‌درجدالند لیکن نمیتوانندکاراورا بکلی طرد وتخطئه کنند. استادی

---

۱ ــ عنوان بعضی از اشعار آزاد نیمایوشیج ــ رجوع کنید به سالهای اول تا سوم مجله موسیقی .

پیکاسو ، اگر مورد قبول جامعهٔ هنری وعلمی فرانسه و مغرب زمین نبود ، اگر امثال ژان کوکتو برای دفاع از او شمشیر نمیکشیدند ، بی گفتگو اورا در کوچه وخیابان چنانکه مرسوم آن دیار است (وهنرمند ناشی را چنین پاداش میدهند) با گوجه فرنگی پوسیده وتخم مرغ گندیده استقبال میکردند . نکتهٔ قابل توجه اینست که **یك زمان معین و یك دوران تاریخی مشخص واوضاع واحوالی که زائیدهٔ یك سلسله حوادث تاریخی مسلسل بود پیکاسو را ایجاد کرد .** مقارن همان ایام که پیکاسو در نقاشی دست کاری میکرد درسایر تجلیات هنری یعنی درشعر و نثر ومجسمه‌سازی و تآتر وموسیقی وامثال اینها هم تحول شروع شده بود **زیرا که زمان آبستن تحول بود .** در همین اوان امثال مودیلیانی Modigliani ایتالیائی و کیسلینگ Kisling سوئدی در نقاشی و برانکوزی Brancusi ایتالیائی در مجسمه‌سازی و آپولینر Appolinaire و ماکس ژاکوب Max jacob و بلز ساندرار Blèse sandrare و پیر رووردی Pierre Reverdy وصدها تن هنرمند زحمت کشیدهٔ دیگر ، تحولی را که زائیدهٔ اوضاع واحوال جنگ بین‌المللی اول بود پی‌ریزی میکردند. بعضی ازجوانان با استعداد ولی کم‌تجربه و کم‌مایه چنین می‌پندارند که اگر دست بتخریب شکل ظاهری شعر فارسی زده شود در شعر تحول پیدا شده‌است. این عده شاید گوشهٔ خاطری به امثال ولادیمیر ماياكوفسکی هم داشته باشند لیکن زهی تصور باطل زهی خیال محال زیرا این ماياكوفسکی نبود که درشعر روسی اوزان تازه و عبارات والفاظ نورا وارد ساخت بلکه محیط واوضاع واحوال خاص روسیه پس‌از جنگ بین‌المللی اول بود که آبستن نوپردازی بود وهمانطور که در سیاست واجتماع آن کشور زمزمهٔ نوی آغاز گردیده بود درشعر وادبیات نیز مقدورات وممکنات نوآوری ماياكوفسکی فراهم بود ، البته باید بخاطر داشت که رندان و کهنه‌کاران آن سامان هم بخاطر سرگرم ساختن عامه به ماياكوفسکی‌ها میدان‌میدادند. حال باید دید درشئون اجتماعی ما چه تحولی رخ داده که مقدمه وزمینه‌ای جهت تحول درشعر باشد ؟ سخن کوتاه کنیم : اگر بخواهیم به شکل وروش معمول دنیا، در «فرمی» «دزغم» ایجاد کنیم بناچار باید اسباب وشرایط لازم آن فراهم شود درغیر اینصورت تنها باید

بطرزی‌سحر آسا یا اعجاز آمیز منتظر یك نابغهٔ شعر، چون حافظ یا مولوی بشویم تا بیاید و با اسلوبی نوچنان سخن گوید که سحر کلامش همگان را بتسلیم وادارد و کار او منشأ و مبدأ تحول قرار گیرد. اما با وضع حاضر، ظهور یك نابغه درعالم شعر پارسی و درنوردیدن اسالیب کهن تاچه حد معقول و شدنیست با ارباب انصاف و مروتست.

تنزل سطح معلومات، خاصه علوم ادبی

نکته‌ای را که دراین مقام باید گفت اینست که در سالهای اخیر سطح معلومات بطرز بارزی پائین آمده و اکثر جوانان ما بزبان مادری خود اعتنائی ندارند ومیگویند: «تحصیل زبانی که آدمی با آن زیسته و به رشد رسیده بیهوده وزائد است» اینان بطوریکه خود میگویند دراین کشور بوجود آمده‌اند ودردامان مادری که بفارسی تکلم میکند برشد رسیده‌اند، در مدارس ایران وبا کتب فارسی بتحصیل پرداخته‌اند و از دانشگاه یا دبیرستانهای ایران فارغ‌التحصیل شده‌اند ولی با تمام این احوال، بدون مبالغه، ازخواندن یك متن ادبی فارسی عاجزو ناتوانند. شاید یکی ازجهات چاپ شدن «نوپرداخته» های «نوپردازان» در مطبوعات ما (اگر جسارت نباشد) پائین بودن‌سطح معلومات متصدیان این‌امر است چه‌راستی بعید بنظر میرسد که شخصی (چنانکه باید وشاید) از غنا و ثروت ادبی زبان ما مطلع باشد وآنوقت این «بحرطویل‌ساز» ها را شاعر بداند و آثارشان را بنام شعر فارسی، زینت افزای!! صفحهٔ ادبی فلان جریده یا مجله سازد.

پیش از جنبش (سابق الذکر) نیم قرن قبل، تحصیل علم خاص طبقات مرفه و متمکن بود، اینان چون از تحصیل فراغت می یافتند بکار استیفاء ودفترنویسی و«لشکر نویسی» مشغول‌میشدند تا بتوانندعهده‌دار مناصب‌دیوانی شوند یعنی همین «مستوفیان عظام» و«دفترنویسان‌ذوی‌العز والاحترام» وسایر«صاحب‌منصبان‌دیوان»ملزم بودند که مدارج‌علمی‌مرسوم آنزمان‌را بطرزی‌شایسته‌طی کنند. ازجمله‌شرائط لازم‌این‌باسوادان‌مطالعه‌و تحصیل دقیق‌وعمیق متون‌قدیم‌نثرودواوین شعر بود و باصطلاح آن‌عهدوزمانه تا زمانی که شخص در «عربیت وادبیت» ورزیده نمیشد به مقامی ارتقا نمی‌یافت، البته این جماعت در عمل نیز همان متون را سرمشق خود قرار

میدادند و چون دست بقلم میبردند با دقت و احتیاط به انشاد مطلب می‌پرداختند زیرا پند استاد را درگوش داشتند که گفته بود: «احتیاط باید کرد نویسندگان را در هرچه نویسند که از گفتار باز توان ایستاد و از نبشتن باز نتوان ایستاد و نبشته باز نتوان گردانید»(۱) از این رو آثار ایشان جامع و مانع، دور از «اطناب ممل» یا «ایجاز مخل» و عاری از اغلاط صرفی و نحوی بود. پس از آنکه روزنامه‌نویسی رواج یافت و ترجمهٔ آثار خارجی مرسوم شد اکثر نویسندگان و مترجمان، بازماندگان یا اطرافیان همان «درازنویسها» و «قلمدان بر شالها» بودند که باز تاحدی کتاب خوانده و با مطالعه بودند. با گذشت سالها، کم کم از عمق معلومات این عده کاسته شد و بر سطح افزوده گردید. نویسندگان روزنامه‌ها چون کم‌مایه بودند طبعاً تراوشهای فکری ایشان نیز رقیق و کم و بیش مغلوط از آب درمیآمد. خوانندگان نثرهای گرانبهای فارسی بخواندن نثرهای «روزنامه‌ای» پرداختند و از آن تعلیم گرفتند و تقلید کردند و این ماجرا تا زمان حاضر ادامه دارد. بخاطر پرهیز از اطالهٔ کلام فقط یك مثال میزنیم: در زبان فارسی «خواسته» بمعنی مال و منال و ملك است، چنانکه شهید بلخی گوید: «هرکه را دانش است خواسته نیست، و آنکه را خواسته است دانش کم»(۲) قطعاً در جراید بدفعات خوانده اید که مینویسند: «خواستهٔ اهالی فلان شهر چنین است . . . » در حالیکه روزنامه نگار محترم میخواهد بگوید: «خواست اهالی ... چنین است ...»

در زبان فارسی که زبان محاوره با زبان کتابت تفاوت فاحش دارد غلط نویسی روزنامه‌ها و غلط گوئی‌های رادیو خطر عظیمی را بدنبال دارد بطوریکه اهالی ایالات و ولایات را می‌بینیم که از بیم «دهاتی» قلمداد شدن، لهجهٔ خود را عمداً تغییر میدهند و بلهجهٔ غلط و لفظ قلم «رادیو تهران» تکلم میکنند و بدین ترتیب قطعاً تا چندسال دیگر، اثری از ترانه‌های لطیف‌تر و بومی و «آوازه»‌های محلی و کلمات و لغات قدیم باقی نخواهد ماند و لهجه‌های محلی بکلی فراموش خواهد شد. یکی از علل بی‌رغبتی مردم بشنیدن مطالب رادیو همین «غلط گوئی» و «غلط خوانی» است. ناگفته نمیتوان گذاشت که

---

۱ ـ تاریخ بیهقی ـ بتصحیح مرحوم ادیب پیشاوری ص ۶۷۰ ۲ ـ برهان قاطع بتصحیح آقای دکتر محمد معین استاد دانشگاه ص ۲۸۲

تشخیص مردم غلط نیست و چنانچه برنامه‌ای صحیح ودرست اجرا شود با رغبت ومیل‌وافر ازآن‌استقبال خواهند کردفی‌المثل همانطور که‌شنوندگان بافهم‌رادیو از تصنیف‌های‌مبتذل‌ورکیك‌واشعار «بندتنبانی» وسست بجان آمده ومتنفرند حال که چندیست برنامهٔ «گلهای‌جاویدان» و «گلهای‌رنگارنگ» شروع شده چون درروایت صحیح اشعارواصالت ودرستی آهنگها دقت‌کافی میشود مردم از آن استقبال شایان‌میکنند. دراین مقوله نیز سخن بسیار است. لیکن بطورخلاصه آنکه سطح معلومات‌جوانان ماخاصه درعلوم‌ادبی ودانستن زبان‌فارسی تنزل کرده وروز بروز بیشتر روبه تنزل میرود. البته سرنوشت حزن‌انگیز وتأثرخیز فضلای قوم و تنگدستی‌وسختی معیشت‌ایشان وبی‌اعتنائی‌وتخفیفی که نسبت‌به دانشمندان وعلمای ملت میشود در بی رغبتی جوانان‌به علم ودانش قطعاً مؤثرست. ازمیان‌جوانان، آن عدهٔ معدود هم که علاقه وتمایلی بتاریخ وادب‌فارسی نشان میدهند از برنامه‌های مدارس‌خود طرفی نمی‌بندند لذا چنانچه با ذوق ورغبت، دست یك متن کهن ببرندچون ذهنشان با لغات کهن و کلمات ادبی قدیم مـأنـوس نیست زود خسته و زده میشوند. لیکن‌همانطور که گفته شد عدم تجلیل از مقام علم وادب وزندگی پریشان دانایان قوم موجب اساسی بی رغبتی این جماعت‌است. بارها خود شنیده‌ام که‌جوانی گفته: «گیرم که‌منهم بپای استاد... رسیدم به‌سر او چه گلی زدند که به‌سرمن بزنند؟» ازسوی‌دیگر، هنگامی که‌تنهاهدف «تصدیقنامه»های معارف، استفاده و بهره‌مندی از «مزایای قانونی» آن باشد جوان دانشجو فقط متوجه بدست‌آوردن آن‌ورقه‌است زیرا این‌معرفت‌و کمال نیست که‌موجد مزایاست بلکه ورقهٔ تصدیقنامه است که موجب مزیت وی بردیگری‌خواهد بود هرچند که آن «دیگری» مجموعه‌ای از فهم وعلم و کمال (ولی بدون مدرك‌دولتی) باشد. بهرصورت آنچه در خاتمهٔ این مقال با دنیائی اندوه و آزردگی، گفتنی‌است وباید جوانان‌تازه‌نفس وبااستعداد بدان عنایت‌نمایند در این بیت لطیف دکتر صورتگر استاد شیرین سخن نهفته و مضمرست:

از ما که خسته‌ایم گذشتست ــ هنگام کوشش است شما را.

لازمهٔ کار یك گویندهٔ تازه‌کار فارسی زبان

با اینهمه اگر افرادی پیدا شوند که شوق وذوق هنری داشته باشند

و بخواهند در راهی که پیش گرفته‌اند با کامیابی استوار و بدون لرزش و لغزش به‌سرمنزل‌مقصود برسند ناچارند به‌قواعد ورسوم کار هنری، معتنی و معتقد باشند چه، هرحرفه‌ای قواعد ورسومی دارد که بدون رعایت آنها، پیشرفت درآن پیشه متعسر و دشوار مینماید . ابن خلدون مورخ دقیق و دانشمندجامع،تحت عنوان«اسلوب» در کتاب‌ذیقیمت خود«مقدمه» میگوید:
شاعر باید چندین هزار بیت ازآثار اساتید را چنان مرور کند که همه را بخاطر سپارد و بجدی درممارست بکوشد که مضامین آنها مرکوز ذهن‌وی شود چون چنین کرد هنگامیکه اراده کند مضمونی‌را بسراید گنجینهٔ خاطر و حافظهٔ او چنان غنی و سرشار است که خود بخود بهترین کلمات و لطیف‌ترین تعابیر و الفاظ را جهت بیان مفاهیم ذهنی خویش دراختیار دارد . نظامی عروضی نیز « در ماهیت علم شعر و صلاحیت شاعر » مطلبی قریب به همین مضمون دارد آنجا که گوید : « اما شاعر بدین درجه نرسد الا که در عنفوان شباب و در روزگار جوانی بیست هزار بیت از اشعار متقدمان یاد گیرد و ده هزار کلمه از آثارمتأخران ، پیش چشم کند و پیوسته دواوین استادان همی‌خواند ویاد همی گیرد که درآمد و بیرون شد ایشان ازمضایق و دقائق سخن برچه وجه بوده است تا طرق و انواع شعردرطبع او مرتسم شود وعیب و هنر شعر برصحیفهٔ خرداومنقش گردد تا سخنش روی درترقی دارد و طبعش بجانب علومیل کند . »(۱) حال باید منصفانه از آن جوان مستعد و با ذوقی که دم از کهنگی شعرفارسی میزند پرسید که آیا چنین کارهائی که اساتید سلف دستورداده‌اند ، او کرده یا نه ؟ درحالیکه اگرازاین‌طریق‌پیش برود امید بسیارهست که کامیاب وموفق شود و نظامی عروضی بهمین نکته هم توجه داشته، گویا درعهد اوهم جوانان مستعد و کم حوصله بوده‌اند چونکه در همین مقالت پس ازابرازیأس از پیر مردانی که میخواهند « شعر » شعر» نه گوید : «اما اگرجوانی بود که طبع راست دارد ! اگرچه شعرش نیک نباشد امید بود که نیك شود و در شریعت آزادگی تربیت او و جب باشد و تعهد اوفریضه و تفقد اولازم . »(۲) روانشان شاد باش که دقیقه‌ای و نکته‌ای را

۱ - چهارمقاله نظامی طبع برلین تصحیح مرحوم قزوینی ص ٤٣
۲ - چهارمقاله ص ۳۵

ناگفته نگذاشتند ودریغا که ماامروزه قدرنصایح آنان نمیدانیم وگفتارشان را کار نمی بندیم. در آثارمتقدمان ، اینهمه تأکید که درباب مطالعه ومداقه در اشعاراستادان شده است بی سببی نیست زیرا که دروجود سخن ، عاطفه و اندیشه بمنزلهٔ روح وکلمه ولفظ بمنزلهٔ جسم اوست . روح لطیف وزیبارا نباید اسیروز بون جسم زشت وزمخت ساخت . استادان باستان چون بدین نکته توجه شایان داشته اند آثارشان رواج وشهرت عالمگیر یافته وبطوریکه مشهود وعیانست آنان رنجها میبردند تا برافکارخود لباس زیبا وبرازنده بپوشانند وتخیلات خویش را با الفاظ فصیح ودلنشین وعبارات خوش آهنگ وگیرا ومؤثر بیان کنند . این قول ابن خلدون است که میگوید : « محور ادبیات عرب برچهار کتاب استواراست که هرکس بخواهد درمیدان فصاحت و پهنهٔ بلاغت عرب قدم نهد ملزم است این چهار کتاب را بخواند و بمعیار خرد سنجیده بگنجینهٔ حافظه بسپارد : کامل مبرّد ـ امالی ابوعلی قالی ـ ادب الکاتب ، الشعروالشعرای ابن قتیبهٔ دینوری . تا این زمان سخن سنجان ونکته دانان عرب وعجم پیوسته خواندن آثاراساتید را لازمهٔ ورود بعالم ادب دانسته اند . لازمهٔ کاریک گویندهٔ مبتدی فارسی زبان نیز آنست که امهات کتب شعرومتون قدیم نثرفارسی را دقیقاً بخواند و درسبك شعر و تکنیك هنری شاعرو نویسنده دقیق شود و با حضورذهن ، بمدد استادی بصیر، دقائق هنری هریك را بشناسد وسپس بقواعد وقوانین شعرومطالعهٔ کتب فنی بپردازد تا صاحبنظر گردد.چگونه ممکنست کسی بخواهد گویندهٔ یك زبان وسراینده وپروراندهٔ ظرائف معنوی ولطائف ذوقی آن بشود و برقواعد وقوانین شاعری آن زبان واقف نباشد؟ اضافه بر« پیوسته » خواندن « دواوین استادان » بر شاعر مبتدی فرضست که جهت احاطه براشکال و فرمهای مختلف شعر ، از کتب عروض وبدیع و قافیه غافل نباشد و همچنانکه نظامی عروضی میفرماید : « هرکرا طبع در نظم شعر راسخ شد وسخنش هموار گشت روی بعلم شعر آرد و عروض بخواند وگرد تصانیف استاد ابوالحسن السرخسی البهرامی گردد چون غایة العروضین وکنزالقافیه ، ونقد معانی ونقد الفاظ وسرقات وتراجم وانواع این علوم بخواند براستادی که آن داند تا نام استادی را سزاوارشود و اسم اودرصحیفهٔ روزگار پدید آید . » [1] آری یك گویندهٔ

---

۱ ــ چهار مقاله ص ۳۵

جوان ناچارست کتبی ازاین‌قبیل را که نسخ آنها ازمیان نرفته بدست گیرد وبادقت‌وامعان‌نظر، نزداستادکار، ازآنها بهرمند گردد: چهارمقالهٔ نظامی عروضی - المعجم فی معاییر اشعارالعجم شمس قیس رازی - حدائق السحر فی‌دقائق‌الشعرخواجه‌رشیدوطواط - ترجمان‌البلاغه‌محمدبن‌عمرالرادویانی معیار الاشعار و « مقالت نهم » از اساس الاقتباس خواجه نصیرطوسی وازکتب ادبی اخیر که درباب شعر و شاعری نوشته شده به اینگونه کتب مراجعه نماید واز آنهااستفاده کند: ابدع‌البدایع‌شمس‌العلماء قریب گرکانی شعرالعجم شبلی نعمانی - سخن و سخنوران استاد فروزانفر - سبک‌شناسی شادروان ملک الشعراء بهار و تواریخ ادبی و تذکره هائی از قبیل لباب الالباب محمدعوفی‌وتذکرهٔ دولتشاه سمرقندی وهفت اقلیم امین احمد رازی وآتشکدهٔ آذر ومجمع الفصحاء (که با همهٔ اشتباهات و خطاها و لغزشهای رضا قلی الله باشی متخلص به هدایت باز بیفایده نیست) و کتب دیگری که در این زمینه موجودست و بمعرفت ما براحوال و آثار شعرای پارسی می‌افزاید ومارا باسبکهاوطرزهاوشیوه‌های گوناگون‌شعردل‌انگیز ولطیف پارسی آشنا میسازد.

ممکنست برخی ازخوانندگان این مختصر، بر نویسنده خرده بگیرند که: عمری درازباید تا این کتب خوانده‌شود! درجواب گوئیم ازمستشرقی بایدشرمنده‌شویم که دوازده‌بار، شاهنامهٔ فردوسی‌را بادقت خوانده‌است و بدقت خواندن‌هم با مرور کردن بتفنن وسرسری تفاوت بسیار دارد! آری اگرحوصلهٔ تحمل این مایه زحمت نداریم پس سودای رفرم وغوغای تحول وتجددمان چیست؟ پس اساساً معنی‌تحول و تحول کننده‌را درک نکرده‌ایم! پس ملتفت نیستیم که ایجاد « رفرم » درشعرفارسی بسی مشکلتر ازآنست که پنداشته‌ایم. اگربنابود بنیان شعر پارسی بهمین زودی وفقط باکوتاه و بلند ساختن مصرعها متزلزل یا دیگرگون شود لازم بود که شعر، در مرحلهٔ بدوی « آبست و نبیدست » باقی مانده باشد و بکمال نرسد. پس لااقل‌سخن آن بدعت گذاریش کسوت‌را بپذیریم واعتراف کنیم که: گرچه بقصد تحول، شروع بکارکرده بودیم ولی چون راه ورسم‌کار برما‌مجهول بود عمل ما به «هرج ومرج عروضی» منتهی گردید و محصول زحمت بی -

ثمرمان نیز مشتی «بحرطویل» های بی‌قاعده و نامأنوس شد . درست است که نظم تملق‌آمیز وزننده و پر تکلف عنصری را (درقبال شعر بلند ومنیع ولطیف حافظ) هرگز نمیتوان شعر نامید وچنانچه کسی یك نظم بی‌روح و تصنع آلودرا بریك نثر شاعرانهٔ باروح ترجیح نهاددلیلی بر«سخن‌شناس» نبودن خود اوست لیکن انصاف بدهیم که اکثر اشعار آزاد و نوپرداخته را حتی یك نثر شاعرانه نمیتوان‌شناخت. شاید بتوان پذیرفت که اشعار آزادامروز مسامحةً از«آبست و نبیلست» های ابتدای شعر فارسی قویترست ولی بی‌گفتگو یارای مقابله با اینهمه‌آثار نغز ومحکم را ندارد. محققاً هیچ‌شعر شناس یا هنردوستی ، تفحص وتجسس طرق جدید وتتبع وتحقیق در اوزان وبحور واشکال شعر را تخطئه یا طرد نمیکنند لیکن بدان شرط که رفتار متفحص ومتتبع با موازین واصول علمی منطبق باشد . درعالم هنر ، این مسئله از بدیهیاتست که ضامن اشتهار یك اثر هنری وتعمیم آن ، استقبال دوستداران هنر ومحققین ومنتقدین هنریست. فی‌المثل درچندسال‌اخیر کتب شعر «کلاسیك» از قبیل دیوان ناصرخسرو و نظامی ومولوی و فخرالدین عراقی ، چندین برابر بیشتر از دواوین شعر آزاد طبع شده وانتشار یافته است . درچندسال اخیر ، چهار مقالهٔ نظامی‌عروضی (با تجدید نظر استاد دقیق ودانشمند دانشگاه،دکترمحمدمعین) قریب ده‌هزار نسخه بچاپ‌رسیده وحال‌آنکه هریك از کتب نثر جدیدنویسان (جز دوسه‌تن نویسندهٔ مشهور معاصر) بیش‌ازچندصدنسخه‌چاپ‌نشده وهمان‌چندصدنسخه‌هم طالب وخریدار نداشته است . با توجه به قدرت خرید طالبان آثار کهن و گرانی آنها واستطاعت مالی خواستاران‌آثارجدید وارزانی‌آنها ، بخوبی به‌نفوذتأثیر کلام گویندگان قدیم وتفوق معنوی وامتیاز ادبی‌آثار کهن میتوان پی‌برد.

چه شعری نو وچه شعری کهنه است ؟

افسانهٔ جام جهان‌نما وجام جهان‌بین دربارهٔ شعر صادق است . آثار منظوم هرملتی تأثرات، تألمات، تمنیات وخواستهای آن ملت‌رادردورانهای مختلف نمودار میسازد . یك اثر هنری منظوم ، مرکب از دو جزء است یکی اندیشه یا محتوی ومضمون ـ دیگری قالب یاشکل وبحرعروضی‌آن. عامل اساسی تأثیر شعر درآدمی، فکر شاعرست نه لفظ ـ محتوی اندیشهٔ

شاعرست که درما تأثیر میگذارد نه شکل و بحر عروضی ـ این محتوی تا زمانی که دریك جامعه موضوعیت دارد وافراد یك جامعه ، حسب حال خود را درآن میجویند ومی یابندآن اثر نو وتازه است . اگر بنا بود مردم ، تنها از قالب وآهنگ یك شعر لذت ببرند هم زحمت گویندگان کم میشد هم بتعداد افرادی که میتوانستند افاعیل عروضی را باهم جور وردیف سازند شاعر وگوینده پیدا میشد (گرچه در مذهب ادبای متجدد این قید هم برداشته شده وزن شعر راهم زائد وغیرضروری شناخته اند) چنانکه قبلا اشارتی رفت قدما نیز به اهمیت مضمون و ترجیح اندیشه و محتوی برقالب توجه داشته اند وکسانی راکه آثارشان عاری از مضامین بکر واندیشه های بدیع وشاعرانه بوده ، شاعر نمیدانسته اند بلکه سخنان آنانرا «نظم» وخودشانرا «ناظم» بحساب آورده اند. نظم وشعر یك وجه اشتراك ویك وجه افتراق دارد. وجه اشتراك در بحور عروضیست ووجه افتراق در محتوی ومضمون. نظم را گرچه قالب وفرم صحیح وبرطبق قاعده هم داشته باشد کسی نمی پسندد وشعر گرچه در قالب نامأنوس وبحر «نامطبوع» ریخته شده باشد (مانند قصائد ناصرخسرو) مورد قبول و اقبال سخن سنجان صاحبنظر قرار میگیرد ـ تأثر شاعر از اوضاع و احوال زمانش ، خود مطلبی در خور تعمق است و هر دوره از دورانهای تاریخی یك جامعه ، واجد شرائط و کیفیات خاصی است، اگر این کیفیات درمضمون ومحتوی یك اثر هنری منعکس شد مورد استقبال جامعه قرار میگیرد گرچه قالب آن کهنه باشد وبرعکس چنانچه اثری با لباس نوو شکل تازه جلوه کند اما عاری از آن انعکاسات وخالی از آن تأثرات باشد چنانکه یاد شد بعنوان «نظم جامد» طرد شده درائدك مدتی فراموش میشود مثلا قصیدهٔ «کارگاه فرش» دکتر رعدی آذرخشی(۱) و «چغدجنگ» ملك الشعراء بهار(۲) وقطعات متعدد پروین اعتصامی (زبردست ترین وقویترین

(۱) ـ مطلع این قصیده چنینست : «زی کارگه فرش کن گذر ـ در کارگه فرش کن نظر» و بنظر این ضعیف ازبهترین قصیده های فارسی گویندگان معاصرست دکتر غلامعلی رعدی آذرخشی کم شاعری میکند لیکن آنچه سروده خوب ومحکم و بدیع واستادانه است .

(۲) ـ بدین مطلع : «فغان زجغد جنگ ومرغوای او ـ که تا ابد بریده باد نای او» ازقصاید بلند این استاد فقیداست ودرپایه ومایهٔ شاعری وی محققین منصف را عقیده بر آنست که او آخرین شاعر توانای شعر خراسانی بود .

بانوی‌شاعر) هر کدام بارها انتشار یافته‌و باحسن استقبال مردم روبروشده درصورتیکه عموماً درقالبهای قدیمی ریخته‌شده یعنی اندیشه‌های نوی‌هستند که لباس کهن بتن دارند. درمقابل، بسیاری از قطعات و آثار«نوپرداخته» را می‌بینیم که با قالب نووشکل‌کاملا بدیع و نوظهور طبع و نشر شده‌ولی صاحبنظران آنها را نپسندیده‌اند . پس ملاك ومأخذ کهنگی یا نوی شعر ، شکل وفرم ظاهری آن نیست بلکه ملاك اصلی ، معنوی و اندیشه ایست که‌در آن اثر ملاحظه‌میشود. قصیدهٔ فرخی‌سیستانی‌در باب«فتح سومنات» یاقصیدهٔ «داغگاه» او بیك تعبیر کهنه شده است زیرا مداح وممدوح وموضوع‌مدح دراین‌زمان همگی جزء خاطرات کهنهٔ تاریخی محسوب میشوند وبطوریکه گفتیم چون اوضاع و احوال محیط و دستگاه محمود غزنوی با شرائط و کیفیات محیط وعصر ما فرسنگها فاصله پیدا کرده لذا میتوان پذیرفت که شعرهای کهنه‌ایست ولی‌باز ازحیث‌کار هنری وارزش شعری قابل توجهست ومطالعه ومداقهٔ درآن لازمست . اما در مجموعهٔ ادبیات چندین قرن ما ، آثاری موجودست که از حیث تازگی مضمون وتطابق با احوال امروزی ما چنانست که دیروزسروده‌شده‌است. برای‌نمونه‌تنها یکی دومثال‌میآوریم: ابوالفضل بیهقی بمناسبتی خاص ، این قطعهٔ استاد لبیبی‌را درتاریخ‌ارجمند خودآورده است :

کاروانی همی از ری بسوی دسکره شد
آب پیش آمد و مردم همه بر قنطره شد
گلهٔ دزدان از دور چو دیدند چو آن
هریکی زایشان گفتی که یکی قسوره شد
آنچه دزدان را رای آمد بردند و شدند
بدکسی نیز که با دزد همی یکسره شد
رهروی بود در آن راه درم یافت بسی
چون توانگر شد گوئی سخنش نادره‌شد
هرچه پرسیدند او را همه این بود جواب
کاروانی زده‌شد کار گروهی سره‌شد(۱)

۱ ــ تاریخ بیهقی- نسخهٔ مصحح ادیب پیشاوری ص ٦٧

عمر این ماجرا به هزار سال میرسد و گویا پس از ده قرن هنوز چنینست که «کاروانی زده» میشود و «کار گروهی سره» میگردد! . . همچنین دراشعار و آثار کهن خاصه در آثار خواجهٔ شیراز و عبید زاکانی کلمهٔ «محتسب» بدفعات آمده است . اگر بخواهید دریابید که «محتسب» چه جرثومه‌ای از رزالت و وقاحت بوده کافیست که امیر مبارزالدین (حاکم فارس در زمان حافظ وعبید) رابشناسید. چون خواجه شیراز بسیاری ازصفات یك محتسب زشتخوی بی‌شرم را در وجود مبارزالدین مجسم دیده ، اما برای شناختن این «حضرت مبارزی» این چند جمله را بخوانید : «دشنامهائی میگفت که استربانان نیز ازگفتن آن خجالت کشند»(۱) و ایضاً: «بسیار بودی که دراثناء قرائت قرآن و نظر درمصحف مجید جمعی را از اوغانیان حاضر کردندی بدست خود ایشان را بکشتی ودست شستی و باس مصحف بتلاوت مشغول شدی ـ شاه شجاع از پدر سئوال کرد که : « **هزار کس در دست شما کشته شده باشد ؟** » گفت که : « **هفتصد هشتصد آدمی باشد**» القصه شمشیر بی‌محابا کشیده وخلایق را از میان برمیداشت .» (۲) شعر حافظ و آثار انتقادی عبید از آنرو هنوز در دل وجان ما میگیرد و تأثیر میکند که محتسب زمان حافظ را با همان جمود فکر و قساوت قلب و خشونت رفتار در پیش چشم خود می بینیم و بدین سبب تصور اوضاع واحوال دوران اجتماعی حافظ ومحتسب وعاملان او، برای ما گویا دشوار نباشد چه اگر مهار «شحنه»ها و «محتسب» های امروزی هم رها شود مرتکب رذائلی خواهند شد که روی «محتسب» زمان حافظ سفید شود. دراینجا باید توجه داشت که شحنه ومحتسب و گزمه و داروغه وهمپالکی‌های آنان با «سپاهی» و « لشکری » مخلوط نشوند . سپاهی گرچه درادای وظیفه ، خشن وسخت است لیکن از فتوت وجوانمردی بدور نیست وریاکاری وغدروخدعهٔ گزمه ومحتسب را هرگز ندارد. نگارندهٔ سطور چون از فضای آسمان و بجرم ناکرده، مأخوذ این هردو صنف بوده است هم بر فتوت و جوانمردی « سپاهی » واقفست هم بر پاپوش دوزی وغدر وبی‌فتوتی «گزمه» و «دوستاقبان» مطلع و آگاه. از این رو خوب

---

۱ ـ حافظ ابرو

۲ـ جامع التواریخ حسنی یاتاریخ عصرحافظ تألیف دکتر قاسم غنی جلداول .

میتواند حس کند که آزاد مردانی چون خواجهٔ شیراز و عبیدزاکان و همگامان ایشان چه خون دلها خورده‌اند واز محتسب‌های بی‌آزرم چه محنتها برده‌اند!؟ بهرصورت اگر ضمن این مقال ، مصائب دوران اختیار از کفم ربود وچند کلمه‌ای درد دل کردم از خوانندگان گرامی پوزش می‌طلبم و بر سر سخن اصلی میروم ـ آری درمجموعهٔ ارجمند ادب فارسی، آثار فراوانی یافت میشود که هنوز تازگی ورونق خودرا حفظ کرده‌اند مانند: داستان «شحنهٔ مست» سنجر ورفتن او بخانهٔ «پیرزن» از نظامی گنجوی ـ داستان سرهنگ مست وآوازه‌خوان خواستن او در نیمشب وداستان طوطی و بازرگان وحکایات دیگر مثنوی ـ حکایت بازرگان متهم به‌قرمطی بودن ومحمود غزنوی از ابن اثیر که در ادبیات فارسی نقل شده ـ داستان بردار کردن حسنك وزیر از ابوالفضل بیهقی ـ داستان شاهزادهٔ قنوج و مرد «گرماوه‌بان»؛ سندبادنامه وبسیاری امثال وحکایات وقصص دلپذیر وشیرین دیگر . درسفینهٔ حاضرهم در بسیاری از قطعات از قبیل قطعات جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی و کافی ظفر همدانی وسعدالدین کافی وغیر ایشان و در بعضی غزلها مضامینی نهفته است که گوئی برای دورهٔ ما ودرشأن مردمان امروزواحوال ایشان سروده شده است .

☆☆☆

هرچند قصد ما این بود که در بیان مطالب فوق ، حتی‌الامکان راه اختصار وطریق اجمال پیمائیم باز سخن بدرازا کشید. امیدواریم این بحث و بحثهائی از اینقبیل، باعث شود که صاحبان ذوق سلیم وطبع مستقیم بیش از این به ذخائر ادبی زبان فارسی ارج نهند و بکوشند گوهرهائی بر آن بیفزایند چون دردنیای علم و هنر پرحاصل امروز ، ما مردم ایران به‌تنها سرمایه‌ای که فخر ومباهات میکنیم حقاً وواقعاً همین ذخیره هـای ذوق و استعداداسلاف نامدار گرامی‌مان هست و بسیار حیف است که‌قدروارزش آنهارا ندانیم و پاس حرمتشان نگاه نداریـم . تحول هنر یـا ادبیات یـك دوره (چنانکه گذشت) هنگامی‌صورت پذیرخواهدبود که اوضاع واحوال تاریخی آن دوران تحول بپذیرد . من باب مثال : حملهٔ تازیان به ایران یك مبدأ تحول بود. تشکیل نخستین حکومت مستقل ایران (سامانیان) نقطهٔ تحول

دیگری بوده، اشاعهٔ تصوف ورونق مکتب طریقت، موجب یك سلسله تحول بودوسپس ازآنجا که به‌حوادث وتحولات اجتماعی وسیاسی ونهضتهای فکری ایران علل واسباب مختلف وریشه‌ها وجهات عدیده داشته وطبعاً بیك شکل و صورت واحد نبوده است محصولات ذوقی وهنری بوجودآمدهٔ آنها نیز شکلا ومعناً باهمدیگر تفاوت دارند. حالات و کیفیات زندگی ومحیط ماهم از بسیاری جهات باقرون سابق تفاوتی نکرده لذا نمیشود با گردش نوك قلم ،آثار هنری خود را کهنه ومندرس بدانیم . ملاك کهنه یا نوبودن یك شعر ، شکل وقالب آن نیست بلکه مضمون ومحتوی آن شعر، مأخذ وملاك است . جستجو وتفحص و بحث وتحقیق ، دربارهٔ فرم شعر ومضمون شعر و مایتعلق بشعر ، بنفسه زیانی دربر ندارد مشروط برآنکه راه ورسم کار را ازیاد نبریم. نورامیدی که درچندسال اخیر طالع شده نویدآیندهٔروشنتری میدهد چه ، جوانان فاضل و با مطالعه ، تندروی زیان‌آور بعضی اقران و همذوقان را درکار جبرانند و امید میرود در سالهای آینده نسبت به گنج گرانقیمت ادبیات فارسی عنایت وتوجه بیشتری فرمایند .

تهران - آبانماه ۱۳۳۶ خورشیدی

انجوی شیرازی

فهرست اسامی گویندگانی که در سفینهٔ غزل اثر یا آثاری از آنان آورده شده

غلطنامه یا جزء اصیل (!) هر کتاب فارسی

درطبع این کتاب بامعاضدت‌ومساعدت ذیقیمت دوست آزادهٔ فاضل و گرامی آقای ایرج زندپور ، کوشش فراوان رفت تا بلکه غلطی وسهوی رخ ندهد لیکن بجهات متعدد چون تدریجاً وعملا وجود غلطنامه از اجزاء اصلی کتب فارسی شده گویا ارباب فن را دریغ آمد که مجموعهٔ حاضر نیز فاقد این‌جزء اصیل باشد لذا ازخوانندگان ارجمند متمنی‌است قبل‌ازمطالعه غلطهای ذیل را تصحیح فرموده سپس بقرائت پردازند :

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۵	۱۸	بهر درد دوائیم	بهر درد دوائیم
۱۲	۵	تاپاك بسوزد	تا پاك بسوزد
۱۸	۱۹	به کلافی بفروشیم	به کلافی بفروشند
٤۸	۱۱	تأبیر	مأبیر
۵۵	۲۰	صیاد آزادم کنم	صیاد آزادم کند
٦۷	۳	ول نمیکنی	دل نمی کنی
٦۸	۵	جای مرای گرفتی	جان مرا گرفتی
۱۰۷	۱۹	تا دست روزگار	تا موج حادثات
۱۰۸	۳	در بر گلها	برسر گلها
۱۱۲	٦	نه پیر مغان	نه پیر مغان‌می
۱۵٦	۱۸	ح ـ معنوی	عماد مشهدی
۲۲۱	۱٤	خدای بررحمی بدهد	خدای برتورحمی بدهد

در مقالهٔ «جام تأثر نما وجام جهان بین» :

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۹	۲۷	شادباش	شادباد
۲۵	۵	رزالت	رذالت
۲٦	۱۱	گرماوه‌یان	گرماوه‌بان
۲٦	۲۲	مباحات	مباهات
۲۷	۲	که به حوادث	که حوادث